

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 6 (42)

2003

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Анатолій Гриценко
Головний редактор Людмила Шангіна

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідчення KB № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
01034, м. Київ, вул. Володимирська 46,
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
web-сторінка: <http://www.uceps.com.ua>

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
Photo UA — стор. 32;
УНІАН — стор. 50, 37.
Макет — Павло Войтенко,
Олександр Москаленко

Техніко-комп'ютерна підтримка —
Антон Балицький

© Центр Разумкова, 2003

З М І С Т

СТРАХОВИЙ РИНОК В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

(Аналітична доповідь Центру Разумкова)	2
1. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ	3
2. ПРОБЛЕМИ, ЩО СТРИМУЮТЬ РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ	19
3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ	31
4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	42

СТАТТІ

РОЗВИНУТЕ СТРАХУВАННЯ — КАТАЛІЗАТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ <i>Микола АЗАРОВ</i>	47
МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ В УКРАИНСКОЙ РЕАЛЬНОСТИ <i>Татьяна БАРЫШПИЛЬ</i>	49
ЗНЯТИ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ НОВИХ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ <i>Олександр БОНДАРЕНКО, Юрій КАЛЕНИЧЕНКО</i>	51
РИНОК СТРАХУВАННЯ НА ПОРОЗІ КАРДИНАЛЬНИХ ЗМІН <i>Олександр ЗАВАДА</i>	52
ВІДСТОЮЮЧИ ІНТЕРЕСИ СТРАХОВОГО РИНКУ <i>Олександр ФІЛОНЮК</i>	55

Видання журналу здійснене за фінансового
сприяння Національного Фонду підтримки
демократії (США)

Умови отримання журналу — на нашій web-сторінці:
<http://www.uceps.com.ua/magazine/>

СТРАХОВИЙ РИНОК В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Страхування суттєво впливає на соціально-економічну стабільність суспільства і як таке — належить до кола чинників, що безпосередньо визначають рівень економічної безпеки країни. Вітчизняний страховий ринок, попри стабільне нарощування обсягів страхових премій (у 2000р. вони становили 1,3% ВВП, у 2001р. — 1,5%, у 2002 — 2%), ще не набув статусу впливового соціально-економічного чинника.

Водночас, розвиток страхового ринку є похідною соціально-економічного розвитку країни. Зацікавленість держави в розвитку страхового ринку полягає в тому, що завдяки страхуванню уможливорюється підвищення соціального захисту населення та господарюючих суб'єктів; зменшується навантаження на державний бюджет у частині відшкодування непередбачуваних збитків природно-техногенного характеру; вирішуються окремі проблеми соціального забезпечення завдяки перенесенню державних соціальних виплат з коштів бюджету на страхові виплати. Страхування є стабільним і довгостроковим джерелом інвестування. Страхова галузь може й повинна використовуватися як ефективний інструмент пенсійної реформи. Водночас, розвиток якісного страхування — процес поступовий і тривалий.

Розвиток страхування в Україні стримується багатьма об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Головними серед них є відсутність платоспроможного попиту на страхові послуги внаслідок низького рівня життя населення, обмеженість корпоративних фінансів, нестійкість податкової системи, відсутність економічних стимулів розвитку страхування. Водночас, страхових компаній, що займаються реальним страхуванням і мають достатньо власних ресурсів для обслуговування крупних клієнтів, не більше десяти¹. Та й вони не всі можуть самостійно покривати ризики понад \$10 млн.

У доповіді міститься аналіз динаміки формування українського страхового ринку, проблем, що існують у цій сфері. Зосереджується увага на особливостях становлення та тенденціях розвитку страхового ринку в Україні, питаннях впливу на нього глобалізаційних та інтеграційних процесів, перспективах розвитку страхування в нашій державі.

Аналітична доповідь складається з чотирьох розділів.

У першому розділі аналізуються головні кількісні показники, що характеризують стан українського страхового ринку; відзначаються особливості державного регулювання сектора страхування на сучасному етапі; формулюються головні тенденції розвитку страхового ринку протягом останніх років.

У другому розділі визначаються та аналізуються проблеми економічного, нормативно-правового, організаційно-методологічного, інформаційно-аналітичного, кадрового характеру, що стримують поступальний розвиток страхового ринку України.

У третьому розділі характеризуються перспективи розвитку українського страхового ринку залежно від політичних та економічних чинників. Прогнозуються можливі наслідки вступу України до СОТ для страхового ринку та просування країни в напрямі європейської інтеграції.

У четвертому розділі узагальнюються висновки та формулюються пропозиції з наступного розвитку страхового ринку в Україні. Пропонуються конкретні заходи реформування страхової діяльності.

¹ Щеглова Е. Денежная недостаточность. — Украинская инвестиционная газета, 2002, №41, с.7.

1. СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

У цьому розділі аналізуються головні кількісні показники, що характеризують стан страхового ринку: кількість і структура страхових організацій та посередників; показники рівня розвитку страхового ринку (статутні фонди, власний капітал, активи, страхові резерви, премії і виплати, обсяги перестрахування, доходи і видатки); рівень розвитку окремих видів страхової діяльності. Відзначаються особливості державного регулювання страхового ринку на сучасному етапі.

На підставі аналізу названих показників та з урахуванням результатів попереднього дослідження процесів, що відбувалися у сфері розвитку страхового ринку в 1994-1999рр.², визначаються головні тенденції розвитку страхового ринку протягом 2000-2002рр.

1.1 ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА СТРАХОВОГО РИНКУ

Страхові компанії. За даними Міністерства фінансів України, на 1 січня 2003р. в Україні були зареєстровані 338 страхових компаній³ (СК); у 2002р. їх кількість, порівняно з 2001р., зросла на 10 одиниць (діаграма “Кількість страхових компаній в Україні”). Водночас, реально протягом року на ринку працювали 316 компаній⁴.

Станом на 1 вересня 2002р., з 329 страховиків, внесених до переліку інформаційно-аналітичного довідника “Страховий ринок України 2002”, займалися страхуванням життя (*life*) — 19; іншими видами

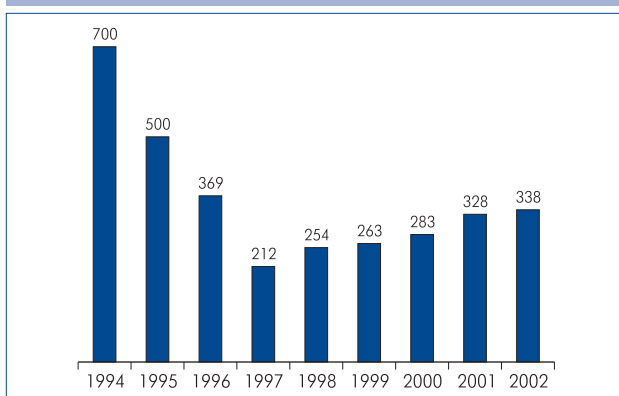
страхування (*non-life*) — 310⁵. Водночас, за оцінками фахівців, реально страхуванням життя займаються 8-10 компаній⁶.

Страхові посередники та інші суб'єкти страхового ринку. Інститут посередників страхового ринку (зокрема, страхові та перестрахові брокери) залишається нерозвинутим, його показники не порівнянні з показниками розвинутих страхових ринків. На початок 2003р. до державного реєстру були внесені 68 страхових брокерів; серед яких 44 (65%) — українські юридичні особи; 11 (16%) — фізичні особи; 13 (19%) — компанії-нерезиденти.

Відзначається уповільнення темпів зростання кількості брокерів — якщо у 2000р. було зареєстровано 30 нових брокерських структур, у 2001р. — 31, то у 2002р. — лише 11, натомість три брокери полишили ринок⁷. За даними Міністерства фінансів, у 2002р. за участю страхових і перестрахових брокерів надійшло платежів на суму близько 28 млн. грн.⁸, що становить лише 0,6% загального річного обсягу страхових платежів, — проти 70% на страхових ринках розвинутих країн. Співвідношення страховиків і брокерів в Україні складає 5:1, тоді як, наприклад, у США — 1:10, тобто на кожну страхову компанію припадає принаймні 10 брокерських, що її обслуговують або працюють із нею.

Слабкий розвиток брокерської системи може свідчити про закритий характер переважної більшості страхових компаній (кептиви), які не потребують брокерської мережі, оскільки працюють із заздалегідь визначеним колом клієнтів.

Кількість страхових компаній в Україні

² Див.: Реформа системи страхування в Україні: концептуальні засади. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2000, №4, с.2-32.

³ Український сервер страхування, е-дайджест “Insurance Online”, 2003, №128 (спецвипуск). — <http://www.edigest.uainsur.com>.

⁴ 22 компанії протягом 2002р. не вели страхову діяльність. Див.: Доповідь президента Ліги страхових організацій України О.Філонока на Всеукраїнській нараді представників органів державної влади і страхового бізнесу України 23 квітня 2003р., м.Київ. — <http://www.uainsur.com/puplic/564>.

⁵ Страховий ринок України 2002. — Київ, 2002, с.321.

⁶ Див.: Стаховський Д. Ринок страхування життя: проблеми залишаються. — Галицькі контракти, 3 лютого 2003р., с.13.

⁷ Див.: <http://www.uainsur.com/news/2892>.

⁸ Див.: Там само.

Недостатнім є розвиток інституту **актуаріїв**⁹, що свідчить про слабкість сектора страхування життя та неготовність страхової інфраструктури до впровадження пенсійного та медичного страхування. Фактично відсутній зовнішній спеціалізований **аудит** страхових організацій; взагалі немає в Україні **агентств з визначення рейтингів** страхових компаній та інших структур страхового ринку — що є, *по-перше*, свідченням недостатнього рівня розвитку страховиків та низького рівня вимогливості до них з боку державних наглядових органів; *по-друге* — одним із чинників непрозорості страхового ринку, недостатньої інформованості громадян про стан і діяльність страхових компаній.

Число зайнятих. Число зайнятих на страховому ринку, за оцінкою Ліги страхових організацій України (ЛСОУ), складає близько 38 тис. осіб¹⁰. Офіційна статистика України подає частку зайнятих загалом у галузі “фінансування, кредитування, страхування”, що не дає можливості з’ясувати динаміку розвитку страхового ринку за показником зростання (зменшення) числа зайнятих на ньому. Водночас, згідно зі статистичними даними, протягом 1995–2001рр. частка зайнятих у названій галузі залишається незмінною і становить близько 200 тис. осіб¹¹, що може свідчити як про стабільність, так і про стагнацію галузі.

Об’єднання страховиків і страхових посередників. Об’єднання учасників страхового ринку є загалом

позитивним явищем, оскільки такі об’єднання сприяють регулюванню страхового ринку, доповнюючи та посилюючи його державно-правове регулювання. Окремі об’єднання визначені законодавством України як обов’язкові, на них покладаються обов’язки координації діяльності страхових компаній, що працюють у відповідній галузі, та представлення їх інтересів у міжнародних об’єднаннях страховиків; участь страховиків у таких об’єднаннях є необхідною умовою здійснення ними відповідних видів страхування¹². Серед таких об’єднань — Моторне (транспортне) страхове бюро України¹³; Морське страхове бюро України¹⁴; Авіаційне страхове бюро України (АСБ)¹⁵; Асоціація “Ядерний страховий пул України” (ЯСПУ)¹⁶.

Діють на страховому ринку і добровільні об’єднання страхових організацій: ЛСОУ¹⁷, Асоціація “Українське медичне страхове бюро” (УМСБ)¹⁸; Асоціація страховиків в аграрному секторі економіки України; Асоціація професійних страхових посередників України та ін. Створена також Асоціація страховальників України.

Страхові групи. Відносно новим явищем для вітчизняного страхового ринку є створення страхових груп (у т.ч. — міжрегіональних), що дозволяє концентрувати капітал національних страхових компаній, забезпечувати реальну інфраструктуру з обслуговування страхового бізнесу.

Так, у 2000р. була створена корпорація “Страхова група “Гарант”¹⁹. У 2002р. створена корпорація “Страхова група “Універсальна”²⁰. Про намір створити страхову групу заявила також страхова компанія “Вексель-ФСА” “Вексель-Фінансово-страховий альянс” (м. Запоріжжя), плануючи об’єднати невеликих регіональних страховиків; СК “Надра”, яка активно займається розширенням регіональної мережі, має намір співпраці з недокапіталізованими компаніями²¹.

Регіональна структура страхового ринку за ознакою місця реєстрації страховиків залишається без змін і має виразно центрально-периферійний характер. Понад половини (173 компанії) страховиків України зареєстровані у Києві та Київській області; на Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Одеську, Харківську області, АРК, м.Київ припадає 86% загальної кількості страхових компаній в Україні.

⁹ Актуарій (*Actuary*) — офіційно уповноважена особа, фахівець, який за допомогою методів математичної статистики розраховує страхові тарифи, насамперед, з довгострокового страхування життя та комбінованого (змішаного) страхування життя та здоров’я. На актуарія покладється відповідальність за те, щоб страхові фонди були достатніми на момент виконання зобов’язань за виданими полісами.

¹⁰ Див.: <http://www.uainsur.com/public/564>.

¹¹ Статистичний щорічник України за 2001 рік. — Державний комітет статистики України, Київ, 2002, с.361.

¹² Так, положення про Моторне (транспортне) об’єднання страховиків внесене до Закону України “Про страхування” (2001р.), про Авіаційне страхове бюро — до названого Закону та Повітряного кодексу України; про Морське страхове бюро — до названого Закону та Кодексу торговельного мореплавства України; про створення “Ядерного страхового пулу” — до Закону України “Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення”.

¹³ Створене в 1994р. З 1997р. — член міжнародної системи автострахування “Зелена карта”.

¹⁴ Створене в 1997р.; об’єднує 29 страхових компаній; член Міжнародного союзу морського страхування (*IUMI*).

¹⁵ Створене в 1998р.; об’єднує 52 страхові компанії.

¹⁶ Створена в 1997р.; членами ЯСПУ є АСК “Енергополіс”, СК “Алькона”, СК “Арма” та СК “Оранта-Дніпро”.

¹⁷ Створена в 1992р. Засновники: Укрдержстрах, САТ “Саламандра”, СК “Енергополіс”, СК “Україна”. На початок 2003р. об’єднувала близько 130 страхових компаній.

¹⁸ Створена в 1998р.; об’єднує 32 страхові компанії.

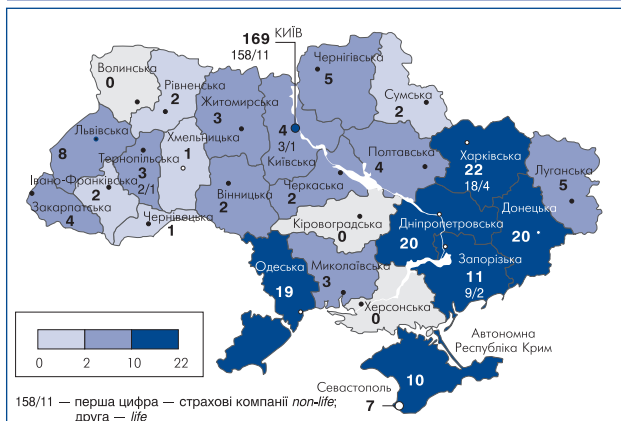
¹⁹ До корпорації належать: ВАТ “УСК “Гарант-АВТО”, ЗАТ “СК “Київ”, ВАТ “Народна фінансово-страхова компанія “Гарант Ре”, ВАТ “СК “Гарант-ЛАЙФ”, ТОВ “Гарант-АСІСТАНС”, ТОВ “Компанія “Гарант-КОНСАЛТИНГ”, ЗАТ Український Центр післяварійного захисту “Експерт-Сервіс”, Недержавний пенсійний фонд “АВТОАЛІЯНС”.

²⁰ До складу страхової групи належать: СК “Універсальна” (Львів), АСК “Карпати” (Ужгород), ВАТ СК “Арта” (Тернопіль), СК “Терен” (Тернопіль); САТЗТ “Саламандра-Десна” (Чернігів) та ін.

²¹ Бовкун А. Страховики стають “мільйонерами”. — Контракти, 12 травня 2003р., с.17.

В трьох областях (Волинській, Кіровоградській, Херсонській) не зареєстровано жодного страховика (карта “Розподіл страховиків за регіонами України”). Регіональний розподіл страхових і перестрахових брокерів загалом відповідає розподілу страховиків — так, лише у Києві зареєстровані 42 брокери (62% загальної кількості)²².

Розподіл страховиків за регіонами України*

* Джерело: Страховий ринок України 2002, с.214-324; станом на 01.09.2002р.

Сама по собі відсутність зареєстрованих страхових компаній в окремих регіонах країни не є прямою перешкодою розвитку страхової діяльності на їх території, оскільки така діяльність може здійснюватися філіалами страховиків з інших регіонів та/або страховими брокерами. Водночас, результативність страхування могла б бути вищою за умови більш глибокого знання та врахування місцевої специфіки, що місцевий страховик може забезпечити краще.

1.2 ПОКАЗНИКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

До показників, що характеризують розвиток страхового ринку, можна віднести сукупні обсяги: статутних фондів страхових компаній; їх власного капіталу; наявних активів; страхових резервів; премій і виплат; доходів і видатків; а також — частку ризиків, що передаються в перестраховання, та ступінь присутності іноземного капіталу. Для з'ясування місця страхового ринку у вітчизняній економіці доцільно також порівняти окремі з цих показників з аналогічними показниками інших ланок фінансової системи, наприклад — системи комерційних банків.

У процесі аналізу капіталу страхових компаній особливу увагу привертає обсяг статутного фонду, оскільки він є не лише основним елементом їх власного капіталу, але й засобом забезпечення їх фінансової стійкості та контролю над платоспроможністю страховика з боку держави, яка встановлює мінімальні обсяги та склад статутного фонду страхових компаній (врізка “Закон України “Про страхування”: нормативи статутного фонду

страхових компаній”²³). В аналітичній доповіді “Реформа системи страхування в Україні: концептуальні засади” експерти Центру відзначали відсутність законодавчої регламентації нормативів статутних фондів страховиків²⁴. Нова редакція Закону України “Про страхування” (2001р.) врегулює ці нормативи.

Закон України “Про страхування”: нормативи статутного фонду страхових компаній

Закон України “Про страхування” (нова редакція) встановлює наступні мінімальні розміри статутного фонду:

- ❖ для страховиків, що займаються ризиковим страхуванням (non-life) — в сумі, еквівалентній €1 млн.;
- ❖ для страховиків, що займаються страхуванням життя (life) — €1,5 млн.

Цих нормативів страхові компанії повинні досягти протягом трьох років з моменту набуття Законом чинності (до листопада 2004р.).

До листопада 2003р. мають бути забезпечені проміжні нормативи:

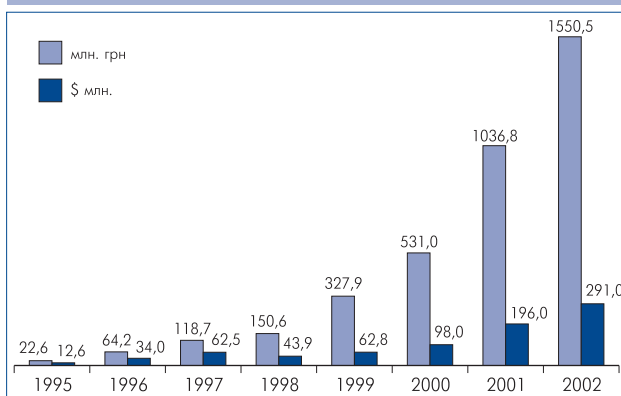
- ❖ для страховиків non-life — в сумі, еквівалентній €0,75 млн.;
- ❖ для страховиків life — €1 млн.

Крім цього, встановлено, що статутний фонд повинен бути сплачений виключно в грошовій формі. Дозволяється формування статутного фонду цінними паперами, емітованими державою, але не більше 25% загального розміру статутного фонду.

Статутні фонди

За даними Міністерства фінансів України, сукупний обсяг сплачених статутних фондів страховиків на початок 2003р. склав **1550,5 млн. грн.** (\$291 млн.), що в півтора рази більше, ніж на початок 2002р. (діаграма “Обсяг сплачених статутних фондів”²⁵). Порівняно з 2001р., коли статутні фонди страховиків збільшилися вдвічі, темпи зростання дещо уповільнилися.

Обсяг сплачених статутних фондів

²² Виступ В.Даркова на Всеукраїнській нараді представників органів державної влади і страхового бізнесу України 23 квітня 2003р., м.Київ. — <http://www.uainsur.com/news/2892>.

²³ Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про страхування”, статті 2, 30, прикінцеві положення.

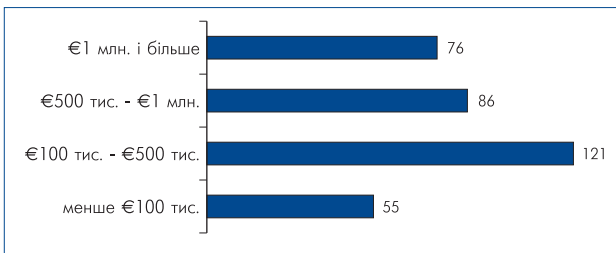
²⁴ На час написання доповіді не були встановлені чіткі нормативи розмірів статутного фонду залежно від сфери діяльності страховика; грошові кошти могли складати лише 60% статутного фонду, решта 40% могли бути представлені будь-якими активами, у т.ч. і низької якості. — Реформа системи страхування в Україні: концептуальні засади..., с.7.

²⁵ Джерело: е-дайджест “Insurance Online”, 2003, №128 (специвипуск). — <http://www.edigest.uainsur.com/archiv/128>.

Хоча середній обсяг сплаченого статутного фонду в розрахунку на одну страхову компанію збільшився, порівняно з 1999р., майже вчетверо, статутні фонди українських страховиків залишаються невеликими. В середньому по Україні сплачений статутний фонд страхової компанії становить близько **4,6 млн. грн.**, або \$0,86 млн. (проти 1,2 млн. грн., або \$0,23 млн. у 1999р.)²⁶.

Понад половини (176) страхових компаній мали на початок 2003р. сплачений статутний фонд обсягом менше €500 тис.; лише менше третини (76 компаній, або 32% загальної кількості) — €1 млн. і більше (діаграма “*Структура мережі страхових компаній за обсягом сплаченого статутного фонду*”²⁷).

Структура мережі страхових компаній за обсягом сплаченого статутного фонду, одиниць

Обсяги сплачених статутних фондів українських страховиків свідчать про їх низьку конкурентоспроможність — оскільки, за експертними оцінками, для успішної конкуренції на світовому страховому ринку статутний фонд має становити близько \$50 млн.²⁸ Такого статутного фонду не має жодна українська страхова компанія (найбільший статутний фонд серед українських страхових компаній *non-life*, складає \$20,6 млн., а страхових компаній *life* — \$1,9 млн. (врізка: “*Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягу сплаченого статутного фонду*”²⁹).

Крім того, слід зауважити, що офіційні дані про обсяги статутних фондів страхових компаній не завжди відповідають дійсності, оскільки постійний контроль над наповненням і підтриманням необхідного статутного фонду страховиків фактично відсутній.

Власний капітал³⁰

На початок 2003р. сукупний власний капітал українських страховиків становив **3,176 млрд. грн. (\$596 млн.)**, що майже на 1,3 млрд. грн., або на 65,1%

Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягу сплаченого статутного фонду

Найбільший статутний фонд мають страхові компанії “Лемма” (110 млн. грн., або \$20,6 млн), “Європейський страховий альянс” (55 млн. грн., або \$10,3 млн.) та “Арма” (50 млн. грн., або \$9,4 млн.). Частка цих трьох страховиків у сукупному обсязі сплачених статутних фондів становить майже 14%.

На першу десятку *non-life* компаній за розміром статутного фонду припадає 26,6% його сукупного обсягу.

Найбільший статутний фонд серед компаній *life* має Українська промислова страхова компанія - Життя (УПСК-Життя; Київ) — \$1,9 млн.

більше, ніж на початок 2002р. Середній обсяг власного капіталу в розрахунку на одну страхову компанію становив **\$1,76 млн.**

В частині формування власного капіталу страховиків відзначається, *по-перше*, певне уповільнення темпів його зростання (у 2001р. він зріс на 77,1%); *по-друге*, нерівномірність його зростання у різних компаній³¹; *по-третє*, високий ступінь концентрації власного капіталу (врізка “*Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягу власного капіталу*”); *по-четверте*, зниження питомої ваги статутного фонду в загальному обсязі власного капіталу українських страховиків (з 53,9% у 2001р. до 48,8% — у 2002р.), що свідчить про **зростання частки нерозподілених прибутків від страхової діяльності та додаткового капіталу.**

Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягу власного капіталу

Найбільший власний капітал у 2002р. мали страхові компанії: “Захід-резерв” (Коломия) — майже 188 млн. грн. (\$35,3 млн. або 5,9%) сукупного власного капіталу українських страховиків; “Лемма” (Харків) — 177 млн. грн. (\$33,2 млн. або 5,6%) та страхова група (СГ) “ТАС” — 101 млн. грн. (\$18,9 млн. або 3,2%). Тобто лише на цих трьох страховиків припадала сьома частина сукупного власного капіталу, сформованого на страховому ринку. Перша десятка страховиків акумулює понад чверть сукупного власного капіталу.

Структура власного капіталу страховиків є різною. Так, якщо частка статутного фонду у власному капіталі СГ “ТАС” складає 6,4%, СК “Захід-резерв” — 6,5%, то СК “Лемма” — 62,3%.

²⁶ У 2000р. середній розмір сплаченого статутного капіталу страховиків становив 1,8 млн. грн., 2001р. — 3,2 млн. грн.

²⁷ Джерело: Доповідь президента Ліги страхових організацій України О.Філонюка на Всеукраїнській нараді представників органів державної влади і страхового бізнесу України 23 квітня 2003р.

²⁸ Сосновский О. Инструмент управления будущим страхового рынка Украины. — <http://www.uainsur.com/public/289>.

²⁹ Тут і далі компанії - лідери страхового ринку за окремими показниками наведені за джерелом: <http://www.uainsur.com/ratings/2002/12/nonlife.php>.

³⁰ Власний капітал — сума капіталу, вільного від зобов'язань компанії при відхиленні їх розміру від розрахункових величин. До складу власного капіталу належать: статутний капітал, додатковий капітал, нерозподілений прибуток, резервний фонд та інший капітал за винятком вилученого та несплаченого капіталу.

Значне перевищення власного капіталу над статутним свідчить про прибуткову діяльність страховика та можливість виплати ним дивідендів та реінвестування капіталу.

Перевищення статутного капіталу над власним свідчить про збитковість діяльності страховика, вилучення частини статутного капіталу або про наявність значної заборгованості засновників у частині сплати статутного капіталу. Див.: <http://www.insurancetop.com/top/uanonlife/2002/12/kapital>.

³¹ За даними ЛСОУ, діапазон зростання коливався від 2,4% (СК “Лемма”) до майже 93 разів (СК “Полемін”, Київ); у 10 страховиків - членів ЛСОУ власний капітал, порівняно з 2001р., знизився. Див.: Там само.

Наявні активи³²

У 2002р. сукупний обсяг наявних активів українських страховиків склав **4,1 млрд. грн.** (\$769 млн.), що більш ніж на 1,8 млрд. грн., або майже вдвічі перевищило відповідний показник 2001р.³³; при цьому, вищим був і темп зростання, оскільки у 2001р. наявні активи зросли, порівняно з 2000р., в півтора рази. У 2002р. в активах страховиків вперше з'явилися банківські метали (на суму 13,7 млн. грн.). Середній обсяг активів у розрахунку на одну страхову компанію становив **12,1 млн. грн.** (\$2,3 млн.).

Активи розміщуються переважно на поточних банківських рахунках і депозитах. Як видно з діаграми *“Структура наявних активів страхових компаній”*³⁴, майже 40% активів страхових компаній, станом на початок 2003р., були розміщені саме таким чином. В акції та облігації інвестовано третину (33,3%) активів, в цінні папери, емітовані державою, — 0,8% активів страховиків. **Водночас, інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України³⁵, практично не здійснюються³⁶.** Таким чином, інвестиційна функція страхування залишається в Україні не реалізованою належним чином.

Це спричиняється двома обставинами: *по-перше*, незначними обсягами фінансових ресурсів, що їх

акумулюють страховики; *по-друге*, відчутним переважанням на українському страховому ринку компаній зі страхування майна та від нещасних випадків, які не мають можливості точно прогнозувати настання страхових випадків³⁷, а отже — змушені обмежуватися переважно короткостроковими, високоліквідними активами та лише частково інвестувати в довгострокові активи.

Привертає увагу зменшення в активах страховиків частки державних цінних паперів, що свідчить про падіння їх привабливості (дохідності) для інвесторів. Тим часом, у розвинутих країнах цінні папери з твердо фіксованим доходом є головною сферою вкладання активів страхових компаній. На них припадає понад 50% усіх інвестицій страховиків, приблизно 10% — на нерухомість³⁸.

Як і власний капітал, наявні активи страховиків мають високий ступінь концентрації (врізка *“Компанії - лідери страхового ринку за показником наявних активів”*³⁹).

Компанії - лідери страхового ринку за показником наявних активів

За обсягом активів **серед ризикових страховиків** лідирують: СК “Лемма” — 465,7 млн. грн. (\$87,4 млн.), що складає 11,3% сукупного обсягу активів на страховому ринку; “Захід-резерв” — 200,2 млн. грн. (\$37,6 млн.), або 4,9%; СГ “ТАС” — 141,4 млн. грн. (\$26,5 млн.), або 3,4%. Тобто лише на ці три страхові компанії припадає п'ята частина сукупних активів українських страховиків. Перша десятка компаній акумулює майже третину сукупних активів.

Сукупні наявні активи **страховиків зі страхування життя** складають лише близько 50 млн. грн. (\$9 млн.). Найбільші активи має УПСЖ-Життя (Київ) — 12,4 млн. грн. (\$2,3 млн.), або майже чверть сукупного обсягу.

Страховики по-різному будують свою інвестиційну діяльність. Так, СК “Лемма” на початок 2003р. спрямувала 72,6 млн. грн. (\$13,6 млн.) активів у поточні фінансові інвестиції, а 26,3 млн. грн. (\$4,9 млн.) — у довгострокові. Загалом фінансові інвестиції склали близько 100 млн. грн. (\$18,6 млн.), або майже чверть її сукупних наявних активів. Натомість СК “Захід-резерв” віддавала перевагу довгостроковим фінансовим інвестиціям, які на початок 2003р. склали 174,1 млн. грн. (\$32,7 млн.), тоді як поточні — лише 4,2 млн. грн. (\$0,8 млн.). За показником фінансових інвестицій — 178,3 млн. грн. (\$33,5 млн.) — “Захід-резерв” займає перше місце серед ризикових страховиків. На фінансові інвестиції припадає майже 90% її сукупних активів.

³² Наявні активи — кошти, що інвестовані в корпоративні та державні цінні папери, нерухомість, банківські метали, містяться на поточних рахунках у банках і банківських депозитах, представлені у вигляді права вимоги до перестраховиків, а також готівки в касі. Джерелами цих коштів є статутний і резервний капітал, технічні резерви, сума нерозподіленого прибутку та інші пасиви.

³³ Такий приріст був зумовлений приростом грошових коштів на поточних рахунках страховиків на 527,1 млн. грн., банківських вкладів (депозитів) — на 277,9 млн. грн., нерухомого майна — 5,7 млн. грн., корпоративних акцій та облігацій — 719,1 млн. грн., прав вимоги до перестраховиків — 302 млн. грн., готівки в касі — 0,12 млн. грн.

³⁴ Станом на 31.12.2002р. Категорії наявних активів визначені статтею 30 Закону України “Про страхування”. Джерело: е-дайджест “Insurance Online” №128 (спецвипуск).

³⁵ Постановою Кабінету Міністрів “Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів” №1211 від 17.08.2002р. визначені наступні галузі для інвестування: розробка та впровадження високотехнологічного обладнання, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій; розвиток інфраструктури туризму; добування корисних копалин, переробка відходів гірничо-металургійного виробництва; будівництво житла; розвиток транспортної інфраструктури, в т.ч. будівництво та реконструкція автомобільних шляхів; розвиток сектора зв'язку та телекомунікацій.

³⁶ Див.: е-дайджест “Insurance Online” №128 (спецвипуск).

³⁷ Не всі страхові компанії мають змогу прогнозувати обсяг можливих виплат. Досить точно прогнозувати виплати можуть лише компанії зі страхування життя, тому саме вони переважну частину ресурсів розміщують у довгострокові, найбільш дохідні активи (облігації та акції корпорацій, заставні, довгострокові депозити тощо).

³⁸ Див.: Сплетухов Ю. Общие вопросы инвестиционной деятельности страховых организаций в России. — <http://www.uainsur.com/public/174>.

³⁹ Джерело: <http://www.insurancetop.com/top/uanonlife/2002/12/aktyvy>.

Страхові резерви⁴⁰

Загальний обсяг сформованих страхових резервів на початок 2003р. досяг майже 1,9 млрд. грн. (\$356 млн.), що на 60,3% перевищило аналогічний показник початку 2002р. Слід відзначити збільшення темпів зростання страхових резервів⁴¹ — у 2001р. вони зросли на 23,4% (діаграма “Сформовані страхові резерви”).

Загалом, зростання страхових резервів свідчить про певне підвищення надійності та платоспроможності українських страховиків. Водночас, привертає увагу та обставина, що в окремих компаніях (включаючи і лідерів ринку) спостерігається зменшення обсягів страхових резервів, що негативно позначається на рівні їх надійності і платоспроможності⁴².

Для більш глибокого аналізу стану формування страхових резервів важливо використовувати показник “забезпеченість власними коштами”⁴³, що відбиває ступінь покриття власними коштами компанії страхових зобов’язань на випадок перевищення фактичних страхових зобов’язань над розрахунковими. Достатня наявність власних коштів, вільних від зобов’язань, є чинником фінансової стійкості страхової компанії. За цим показником, частина українських компаній можуть бути визнані фінансово стійкими — в межах прийнятих на себе зобов’язань⁴⁴. Інша справа, що жодна з українських компаній не може без перестрахування прийняти на себе крупні зобов’язання.

Частка сформованих страхових резервів в сукупних активах страховиків знизилася — з 52,2% у 2001р. до 46,2% у 2002р.

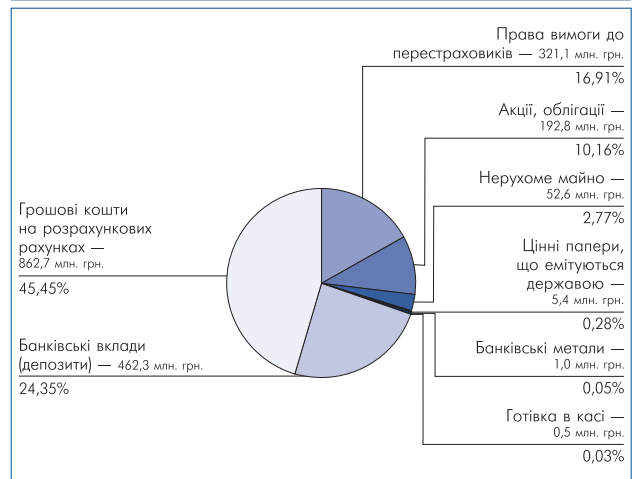
Як і за показниками власного капіталу та наявних активів, відзначається високий рівень концентрації страхових резервів (врізка “Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягу страхових резервів”).

Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягу страхових резервів

Найбільші резерви серед ризикових страхових компаній мають “Лемма” — 177,4 млн. грн. (\$33,3 млн.), або 9,3% сукупного обсягу сформованих страхових резервів; “Авіоніка” — 53,7 млн. грн. (\$10,1 млн.), або 2,8%; “Кредо-класік” — 48 млн. грн. (\$9 млн.), або 2,5%. На цю трійку припадає сьома частина, а на першу десятку компаній — майже третина загального обсягу сформованих страхових резервів.

Розміщення страхових резервів загалом відповідає розміщенню активів страховиків — переважна частка (майже 70%) страхових резервів розміщені на розрахункових рахунках (45,5%) та депозитах (24,4%) (діаграма “Структура активів, якими представлені сформовані страхові резерви”⁴⁵).

Структура активів, якими представлені сформовані страхові резерви, %

Підсумовуючи, слід відзначити, що зростання обсягів страхових резервів є позитивною тенденцією, оскільки воно мало б свідчити про підвищення фінансової стійкості та інвестиційних можливостей страхового ринку країни — якби не існувало практики звітування про резерви завдяки одноденним кредитам⁴⁶.

⁴⁰ Показник “Страхові резерви” характеризує забезпечення страховиком майбутніх виплат страхового відшкодування (страхових сум) і поділяється на: резерв незароблених премій (включає частини від сум надходжень страхових платежів (внесків, премій), що відповідають страховим ризикам, які не настали на звітну дату); резерв збитків (включає зарезервовані, але ще не виплачені суми страхового відшкодування за встановленими вимогами страхувальників); резерви зі страхування життя (для страховиків, які продовжують виконання договорів страхування життя, укладених до 15.11.1995р.). Резерви незароблених премій і резерви збитків разом утворюють технічні резерви. — <http://www.insurancetop.com/top/2002/12/rezervy>.

⁴¹ Зокрема, значно збільшилися темпи зростання резервів збитків (у 4,4 раза проти 3,2% у 2001р.); резерви зі страхування життя зросли в 1,6 раза, тоді як у 2001р. — скоротилися майже на чверть. Крім того, у 2002р. сталася певна трансформація структури сформованих страхових резервів: дещо (на 2,74 відсоткових пунктів) зросла частка резервів незароблених премій за відповідного скорочення частки резервів збитків.

⁴² Страхові резерви знизилися, наприклад, у страхових компаній “Кредо-класік”, НАСК “Оранта”, АКВ “Гарант”, “Укрінмедстрах” та ін. З числа компаній-членів ЛСОУ загалом зафіксоване зниження страхових резервів у 33 компаній. Див.: <http://www.insurancetop.com/top/uanonlife/2002/12/rezervy>.

⁴³ Показник визначається як співвідношення показників власного капіталу та технічних резервів. Див.: <http://www.insurancetop.com/top/2002/12/rezervy>.

⁴⁴ Аналізуються показники 118 компаній, що надсилають інформацію про свою діяльність до ЛСОУ. Лише три з них не можуть бути визнані фінансово стійкими. Див.: <http://www.insurancetop.com/top/uanonlife/2002/12/rezervy>.

⁴⁵ Джерело: е-дайджест “Insurance Online”, №128 (специвипуск).

⁴⁶ Докладніше див. статтю М.Азарова “Розвинуте страхування — каталізатор економічного зростання”, розміщену в цьому журналі.

Страхові премії і виплати

Страхові премії (платежі, внески). У 2002р. загальна сума страхових премій зросла, порівняно з 2001р., на 47% — до **4,44 млрд. грн.** (\$833 млн.)⁴⁷. Майже за всіма видами страхування (крім державного обов'язкового страхування) спостерігалось збільшення темпів зростання страхових премій (таблиця *“Темпи зростання страхових премій за видами страхування”*⁴⁸). Саме високі темпи зростання обсягів страхових премій, зумовили різке зростання загального обсягу сформованих страхових резервів, про що йшлося вище.

Темпи зростання страхових премій за видами страхування, % до попереднього року

	1999	2000	2001	2002
Добровільне особисте страхування	122	186	130	131
в т.ч. страхування життя		133	155	152
Добровільне майнове страхування	128	206	150	154
Добровільне страхування відповідальності	257	113	120	140
Недержавне обов'язкове страхування	226	155	116	127
Державне обов'язкове страхування	101	304	144	75
Всього	147	185	142	147

Для страхових премій, як і для попередніх загальних показників страхового ринку, є характерним високий рівень концентрації. За даними Міністерства фінансів, у 2002р. майже дві третини загального обсягу премій припали на перші 30 компаній⁴⁹, а на найбільшу в Україні СК “Лемма” — десята частина (врізка *“Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягів отриманих премій”*). На 50 найбільших компаній припадає 80% загального обсягу премій вітчизняного страхового ринку.

Компанії - лідери страхового ринку за показником обсягів отриманих премій

Лідерами страхового ринку за показником обсягів премій є компанії “Лемма”, НАСК “Оранта” та “Кредо-Класик”; у 2002р. разом вони зібрали майже п'яту частину сукупних страхових платежів.

Водночас, із 338 страхових компаній, внесених до державного реєстру, лише 51 страховик мав надходження страхових премій у 2002р. в сумі понад 20 млн. грн. (\$3,8 млн.), 85 — від 5 млн. до 20 млн. грн., 118 — від 500 тис. грн. до 5 млн. грн., 49 — від 10 тис. до 500 тис. грн. 34 страхові компанії України в 2002р. мали надходження за рік до 10 тис. грн.⁵⁰

Аналізуючи показники, пов'язані з обсягами страхових премій слід мати на увазі, що оцінка реального обсягу страхового ринку за обсягом бруто-премій не є достатньо коректною, з огляду на перестраховання.

У випадку перестраховання ризиків на внутрішньому ринку виникає багаторазове врахування (в різних частках) обсягу страхових премій. А відтак — правильно було б оцінювати збори страхових премій за нетто-преміями, тобто преміями, що залишилися в компанії після перестраховання⁵¹.

Крім того, за оцінками експертів, платежі з реального страхування становлять у загальному обсязі не більше третини, а лівові частка ринку припадає на так звані фінансові схеми, які дають змогу ухилитися від оподаткування⁵² — що є додатковим чинником згаданої вище непрозорості українського страхового ринку.

Водночас, навіть користуючись наявними даними, можна констатувати, що страховий ринок сьогодні недостатньою мірою виконує свою соціальну функцію — захист інтересів громадян. Так, частка премій за договорами, укладеними безпосередньо із страховальниками⁵³ становила 84,1% загального обсягу страхових премій (3,735 млрд. грн.), у т.ч. премій від страховальників-громадян — **9,9% (438 млн. грн.)**. Порівняно з 2001р., частка премій за договорами, укладеними безпосередньо із страховальниками, дещо збільшилася (на 1,3 відсоткових пунктів (в.п.)), тоді як частка премій від страховальників-громадян знизилася на 0,6 в.п.⁵⁴ Отже, загалом, у 2002р. на одного жителя України припадало близько **93 грн.** (\$17) загального обсягу страхових премій; якщо ж взяти до уваги лише страхові премії, сплачені страховальниками-громадянами, то ця цифра зменшиться до **9,1 грн.** (\$1,7). Такі показники свідчать про неприйнятний рівень страхового захисту громадян, тобто виконання страховим ринком свого соціального призначення.

Структура страхових премій за видами страхування свідчить, що, як і в попередні роки, домінуючим на страховому ринку залишається добровільне майнове страхування — 76,9% загального обсягу премій (у 2001р. — 73,3%) (діаграма *“Структура страхових премій у 2002р.”*).

Структура страхових премій у 2002р.,*

* Джерело: е-дайджест “Insurance Online”, №128 (спецвипуск).

⁴⁷ Див.: <http://www.uainsur.com/news/2745>.

⁴⁸ Джерело: е-дайджест “Insurance Online”, №128 (спецвипуск).

⁴⁹ Див.: Бовкун А. На страховому ринку без структурних змін. — *Контракти*, 19 травня 2003р., с.18.

⁵⁰ Доповідь президента Ліги страхових організацій України О.Філонюка на Всеукраїнській нараді представників органів державної влади і страхового бізнесу України 23 квітня 2003р.

⁵¹ Див.: *Фінанси. Лучшие компании финансового сектора.* — *Инвестиционная газета*, 6 мая 2003г., с.23.

⁵² Бовкун А. На страховому ринку без структурних змін..., с.18.

⁵³ Тобто отриманих страховими компаніями від конкретних страховальників без платежів на перестраховання.

⁵⁴ Розрахунки експертів Центру Разумкова за даними: е-дайджест “Insurance Online”, №78 (спецвипуск). — <http://www.edigest.uainsur.com/archiv/78>.

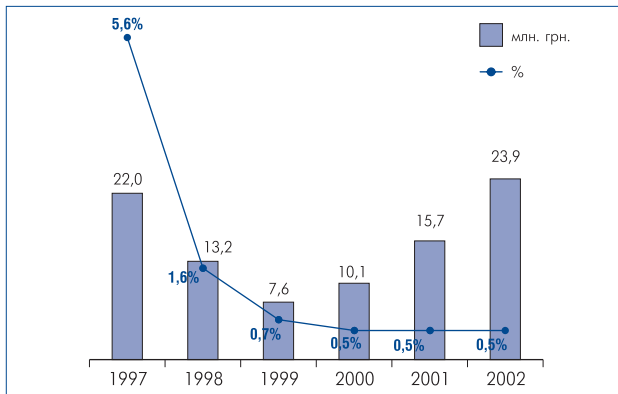
В частині формування загальних обсягів страхових премій привертає увагу наступне:

❖ зниження частки обов'язкового страхування до 9,1% проти 11,6% у 2001р., що свідчить, зокрема, про неможливість повною мірою фінансово забезпечувати виконання існуючих правових норм стосовно обов'язкового страхування;

❖ зниження часток добровільного особистого страхування (6,3% у 2002р. проти 7,1% у 2001р.) та добровільного страхування відповідальності (7,7% проти 8,0%, відповідно), що є свідомством відсутності належного попиту на добровільне страхування (за винятком майнового);

❖ консервацію частки премій із добровільного страхування життя на вкрай низькому рівні — три роки поспіль вона становить 0,5% загального обсягу страхових премій (діаграма “Частка добровільного страхування життя в загальному обсязі страхових премій”).

Частка добровільного страхування життя в загальному обсязі страхових премій

За даними ЛСОУ, на кінець 2002р. було застраховане життя 13,9 тис. громадян; протягом 2002р. укладений лише 5341 договір з добровільного страхування життя⁵⁵. Отже, обсяг премій за добровільним страхуванням життя у розрахунку на одного жителя країни становить близько **50 коп.** (трохи більше \$0,09).

Наведені дані, з одного боку, підтверджують зроблений вище висновок про неналежний рівень виконання страховим ринком України соціальної функції, з іншого — дають підстави для припущення про те, що існує тенденція до перерозподілу страхового ринку на користь тих видів страхування, де є місце для “сірих” фінансових схем (які, зокрема, уможливають ухилення від сплати податків) — насамперед, добровільного майнового страхування, де частка зазначених схем, на думку фахівців, є високою⁵⁶.

Страхові виплати (суми, відшкодування). Загальний обсяг страхових виплат у 2002р. збільшився на 28% —

до **543,1 млн. грн.** (\$102 млн.). За загального зростання страхових виплат у 1,3 раза, сума виплат з добровільного майнового страхування зросла в 1,5 раза, недержавного обов'язкового страхування — в 1,4 раза, добровільного особистого страхування в цілому — в 1,3 раза; водночас, страхові виплати зі страхування життя знизилися, майже вдвічі, а державного обов'язкового страхування — на чверть⁵⁷.

Зростання страхових виплат у 1999-2002рр. відбувалося не так стрімко, як страхових премій (таблиця “Темпи зростання страхових виплат за видами страхування”⁵⁸). Загальна сума страхових виплат за 1999-2002рр. збільшилася в 1,5 раза. При цьому, виплати з недержавного обов'язкового страхування зросли у 6,7 раза, тоді як з добровільного особистого — лише в 1,3 раза; виплати зі страхування життя в 2002р. були майже втричі меншими, ніж у 1999р.

Темпи зростання страхових виплат за видами страхування, % до попереднього року

	1999	2000	2001	2002
Добровільне особисте страхування	213	100	108	125
в т.ч. страхування життя		124	52	56
Добровільне майнове страхування	213	97	80	154
Добровільне страхування відповідальності	141	115	157	120
Недержавне обов'язкове страхування	518	290	169	140
Державне обов'язкове страхування	106	277	143	76
Всього	199	113	107	128

Структура та рівень страхових виплат загалом відповідають структурі страхових премій: найбільша частка виплат припадає на добровільне майнове страхування (41,9%), найменші — на державне обов'язкове страхування (9,6%) та страхування життя — 0,5%. Рівень виплат з добровільного майнового страхування протягом 2001-2002рр. залишався незмінним (7%); натомість з добровільного страхування відповідальності — знизився з 19% у 2001р. до 16% у 2002р.; з добровільного страхування життя — з 31% до 11%, відповідно (врізка: “Страхові виплати: структура та рівень”⁵⁹). Це підтверджує зроблені вище висновки та припущення стосовно рівня виконання страховим ринком соціальної функції та перерозподілу ринку на користь добровільного майнового страхування.

Тим часом, у країнах Західної Європи вважається нормальним рівень страхових виплат у страховиків, що займаються ризиковими видами страхування, в обсязі не менше 70% обсягу страхових премій⁶⁰; у розвинутих країнах відношення страхових виплат до зібраних премій наближається до 90%⁶¹.

⁵⁵ Див.: http://www.uainsur.com/ratings/2002_12/life.php.

⁵⁶ Бовкун А. На страховому ринку без структурних змін..., с.19.

⁵⁷ Див.: е-дайджест “Insurance Online”, №128 (спецвипуск).

⁵⁹ Див.: Там само.

⁶⁰ За даними Світового банку. Див.: Іваськів В. Кто рискует — тот страхуется. — Власть и политика, 16 мая 2003г., с.7.

⁶¹ Инновационная социально-экономическая модель развития страховых отношений. — <http://www.insurant.ru/fig>.

На думку фахівців, майже незмінний протягом 2001-2002рр. рівень страхових виплат в Україні свідчить про те, що обсяги реального страхування залишаються постійними, коло клієнтів — незмінним, і відбувається лише їх перерозподіл⁶².

Перестраховування

Обсяги ринку перестраховування продовжують зростати (діаграма “Обсяги ринку перестраховування”⁶³). При цьому, як і раніше, провідні позиції на ринку перестраховування утримують компанії-нерезиденти. Вітчизняні страхові компанії передають іноземним перестраховикам до 90% страхових премій при страхуванні авіаційних і морських ризиків, ризиків здоров'ю при виїзді за кордон, до 60% — по “автокаско”, до 50% — при страхуванні великих майнових ризиків⁶⁴.

У 2002р. перестраховування становило **2,1 млрд. грн.** (\$394 млн.), що складає 47% загального обсягу отриманих страховиками України премій. При цьому **1,32 млрд. грн.** (\$248 млн.), або 62,9% загального обсягу передано на перестраховування нерезидентам, з них 60% — до Латвії і Молдови, тоді як на відомі класичні ринки (Велика Британія, Німеччина, Швейцарія) — близько 15%⁶⁵. Приблизно 76% перестраховувальних платежів за кордон припало на 20 компаній⁶⁶.

У 2001р. обсяг перестраховування в загальному обсязі зібраних премій становив — 1,42 млрд. грн. (46,9%), а у 2000р. — 0,82 млрд. грн. (38,4%).

Обсяг перестраховування за кордон у 2001р. склав 785,5 млн. грн. (\$147,3 млн.), що становило 52,6% загальної суми премій, відданих у перестраховування. Причому в структурі премій, сплачених нерезидентам, 328 млн. грн. склало перестраховування фінансових ризиків, 114 млн. — вантажів, 188,6 млн. — майна⁶⁷.

При цьому, експерти оцінюють частку “фінансового” перестраховування (тобто такого, що має за мету не захист від ризиків, а переказ грошей за кордон

⁶² Бовкун А. На страховому ринку без структурних змін..., с.18.

⁶³ Джерела: Лахно Ю.О., Загребной В.М. Закордонний досвід інноваційного менеджменту на прикладі страхових компаній Греції. Перспективи застосування досвіду в Україні. — <http://www.uainsur.com/public/68>; Доповідь президента Ліги страхових організацій України О.Філонюка на Всеукраїнській нараді представників органів державної влади і страхового бізнесу України 23 квітня 2003р.

⁶⁴ Мартинів В. Страхування лише починає реалізовувати свої можливості. — Дзеркало тижня, 27 липня 2002р., с.10.

⁶⁵ Доповідь президента Ліги страхових організацій України О.Філонюка на Всеукраїнській нараді представників органів державної влади і страхового бізнесу України 23 квітня 2003р.

⁶⁶ Бовкун А. На страховому ринку без структурних змін..., с.19.

⁶⁷ Очимская Т. Страховщики потеряют перестраховщиков? — <http://www.uansur.com/public/404>.

без повідомлення українських наглядових органів) на рівні не менше половини цієї суми; окремі спеціалісти вважають, що ця частка сягає двох третин. Отже, за рік за схемами перестрахування за межі України відпливає приблизно \$75-100 млн.⁶⁸ (у Росії — \$350-500 млн.⁶⁹).

Крім того, українські страховики перестраховують ризики переважно в компаніях, які не мають необхідних публічних рейтингів⁷⁰. Так, з 24 російських компаній, з якими співпрацюють українські страховики, необхідні рейтинги мають лише п'ять компаній⁷¹, що ставить під сумнів гарантії повернення переданих на перестрахування сум у разі настання страхового випадку.

Натомість співпраця авторитетних зарубіжних перестрахових компаній з українськими страховиками дедалі більше скорочується. Зокрема, запроваджуються ліміти або зовсім закривається перестрахування окремих категорій ризиків, а також дорожчають ці послуги. Окремі компанії взагалі припинили прийом ризиків з України.

Тому на українському ринку крупного страхування можуть почувати себе впевнено лише ті страховики-резиденти, яким вдалося купити якісний перестраховий захист, що автоматично покриває всі ризики певного класу, які беруться компанією на страхування протягом року (так званий облігаторний перестраховий захист).

Доходи та видатки

Протягом 1995-2002рр. суттєво зросли як валові доходи, так і валові видатки страховиків⁷². Спостерігається їх синхронне зростання у 28,2 раза.

Якщо в 1996-2001рр. частка доходів від основної діяльності в сукупних доходах страхових компаній України щорічно зростала і досягла у 2001р. 96,5%, то у 2002р. вона значно скоротилася і становила лише 71,6%, оскільки значно зросли інші доходи, зокрема, доходи від інвестування та розміщення тимчасово вільних коштів. Водночас, з 63,7% у 1995р. до 48,5% у 2002р. скоротилася частка страхових виплат і виплат по перестрахуванню в сукупних видатках страхових організацій за одночасного збільшення інших видатків.

Узагальнюючи наведені вище показники, можна констатувати наступне. Незважаючи на номінальне зростання головних показників рівня розвитку страхового ринку, він залишається вкрай незначним за обсягами статутних фондів, власного капіталу, активів, страхових резервів. Страховики не акумулюють вагомий обсяг інвестиційних ресурсів на процеси розширеного відтворення, зростання економіки держави та добробуту громадян.

Компанії - лідери страхового ринку за сукупністю показників

СК "Лемма" на початок 2003р. мала статутний фонд обсягом 110 млн. грн. (\$20,6 млн.), активи — 465,7 млн. грн. (\$87,4 млн.), страхові резерви — 177,4 млн. грн. (\$33,3 млн.). Компанія отримала у 2002р. майже 449 млн. грн. (\$84,2 млн.) страхових премій, здійснила страхових виплат на суму 10,5 млн. грн. (\$2 млн.).

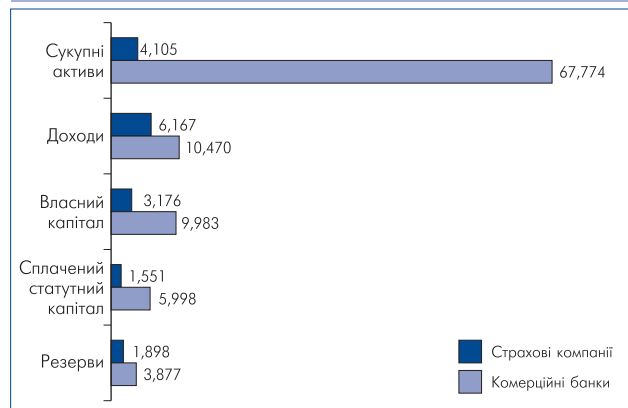
НАСК "Оранта" має статутний фонд 22,3 млн. грн. (\$4,2 млн.); активи — 90,7 млн. грн. (\$17 млн.); страхові резерви — 40,2 млн. грн. (\$7,5 млн.). У 2002р. обсяг зібраних страхових премій склав 177,3 млн. грн. (\$33,3 млн.), виплат — 96,8 млн. грн. (\$18,2 млн.).

СК "Кредо-Класик" має статутний фонд 18 млн. грн. (\$3,4 млн.); активи — 80,8 млн. грн. (\$15,2 млн.); страхові резерви — 48 млн. грн. (\$9 млн.). У 2002р. обсяг зібраних страхових премій склав 126,3 млн. грн. (\$23,7 млн.), виплат — 7,2 млн. грн. (\$1,4 млн.).

Для порівняння: найбільший за капіталізацією страховик світу *American International Group (AIG)* має статутний капітал \$58 млрд., страхові резерви — \$30 млрд.⁷³ Для більш коректного порівняння: за даними Асоціації страховиків Чехії, *Ceska pojistovna* — найбільший страховик країни — у 2001р. зібрала близько \$1 млрд. (40% ринку) страхових платежів, а російський *"Ингосстрах"* — близько \$150 млн.⁷⁴ У 2002 р. обсяг страхових премій російської СК *"РОСНО"* склав 10,7 млрд. руб. (\$345 млн.).⁷⁵

У конкуренції із залучення фінансових ресурсів страховий ринок поки що значно програє банківській системі. Як свідчать дані, наведені в діаграмі *"Порівняльні показники страхового ринку та банківської системи"*⁷⁶,

Порівняльні показники страхового ринку та банківської системи, млрд. грн.

⁶⁸ Духовный А. Налог на страх. — Компаньон, 2002, №49, с.31

⁶⁹ Рынок страхования России. — <http://www.rbc.ru/insurance/market.html>.

⁷⁰ Підготовлений проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків і перестраховиків-нерезидентів", де пропонується затвердити перелік рейтингових агентств, що визначають фінансову надійність страховиків і перестраховиків-нерезидентів, які беруть страхові ризики у перестрахування від страхової (перестрахової) організації-резидента України. До переліку внесені такі агентства: *Moody's Investors Service* (США), *Standard & Poors* (США), *Fitch* (Велика Британія), *A.M. Best* (США), Російське рейтингове агентство "Експерт-Ра". Мінімальний рейтинг агентств має бути не нижче "Баа3" (за класифікацією *Moody's Investors Service*), "BBB-" (*Standard & Poors*), "BBB-" (*Fitch*), "B+" (за класифікацією *A.M. Best*), "A++" ("Експерт-Ра"). Перелік рейтингових агентств і мінімальний рейтинг мають бути офіційно опубліковані. — Див.: <http://www.uainsur.com/news/1909>.

⁷¹ Духовный А. Налог на страх..., с.31.

⁷² Валові доходи включають доходи, отримані страховиками від усіх видів діяльності, включаючи доходи від інвестування та розміщення тимчасово вільних коштів та інші доходи. До валових витрат належать страхові та перестрахові виплати, витрати на проведення страхування та інші видатки.

⁷³ Украинский финансовый сервер, 6 февраля 2003г.

⁷⁴ Жизнь россиян будут страховать чехи. — <http://www.gtnews.ru>.

⁷⁵ Див.: <http://www.uainsur.com/news/2933>.

⁷⁶ Джерела: е-дайджест "Insurance Online", №128 (спецвипуск); Шлапак О., Пушкаръев В., Карчева Г. Фінансовий стан, тенденції та проблеми функціонування і розвитку банків у 2002р. — Вісник Національного банку України, 2003, №3, с.2-10.

сукупні активи страхових компаній України на початок 2003р. більш ніж в **16 разів** поступаються активам вітчизняної банківської системи; сукупний сплачений статутний фонд страховиків майже **вчетверо** менший, ніж у комерційних банках, а власний — **утричі**. Резерви комерційних банків під активні операції більш ніж **удвічі** перевищують сформовані страхові резерви (якщо середній обсяг страхових резервів у розрахунку на одну страхову компанію становить 5,6 млн. грн. (\$1,1 млн.), то середній резерв під активні операції на один комерційний банк — 24,7 млн. грн., або \$4,6 млн.⁷⁷). Доходи банків перевищують доходи страховиків у 1,7 раза.

Ще більш разючим є відставання страхового ринку від банківської системи за обсягами залучення коштів населення України. Так, якщо у 2002р. вклади населення у національній валюті в комерційних банках зросли на 4,958 млрд. грн. до 11,3 млрд. грн., а в іноземній — на 2,887 млрд. грн. до 7,6 млрд. грн., то страхові премії від страховальників-громадян — лише на 227,5 млн. грн. до 437,8 млн. грн.

Присутність іноземного капіталу

На сьогодні український ринок є фактично відкритим для іноземних страховиків (хоча на ньому мають право працювати лише компанії-резиденти, що отримали ліцензію на певний вид страхової діяльності). Страхові або перестрахові брокери-нерезиденти можуть надавати послуги лише через постійні представництва в Україні, зареєстровані як платники податку відповідно до законодавства України та внесені до державного реєстру страхових або перестрахових брокерів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Іноземні страхові і перестрахові брокери на вітчизняному ринку представлені лідерами світового страхового посередництва, такими як *Marsh-Ukraine*, *Heath Lambert Group*, *Willis Overseas Brokers*, *AON Group*.

Німецька компанія “Франкона” планує створити своє агентство “Украгрозризик”, що буде здійснювати оцінки та адеррайтинг ризику, допомагати страховикам зі страховими відшкодуваннями⁷⁸. Загалом, на українському страховому ринку присутні австралійський, австрійський, американський, британський, ірландський, латвійський, польський, російський і швейцарський капітали, проте їх сукупна частка є обмеженою, що свідчить про несприятливий інвестиційний клімат в Україні. Такий висновок можна зробити, порівнюючи результати відкриття страхових ринків у країнах - кандидатах на вступ до ЄС і, наприклад, Росії та враховуючи загально-визнаний закон ринкової економіки — капітали йдуть туди, де вищий і стабільніший прибуток (врізка “Досвід відкриття страхових ринків постсоціалістичними країнами”).

Досвід відкриття страхових ринків постсоціалістичними країнами

У Східній Європі після відкриття фінансових кордонів місцевим компаніям залишилося не більше 10% страхового ринку⁷⁹. В Угорщині після відкриття ринку протягом тижня були куплені всі страхові компанії⁸⁰. На латвійському страховому ринку третина суб'єктів — американські та європейські компанії⁸¹.

Водночас в Росії, іноземні компанії навіть із дозволеної 15% квоти у 2001р. вибрали лише 4,1%, на 0,2 в.п. менше, ніж у 1997р. Частка компаній з іноземним капіталом у загальній кількості страховиків складала 8%, і збирали вони лише близько 1% страхових премій. За підсумками 2002р., частка всіх страхових компаній з іноземною участю оцінюється в 5-6%⁸². Водночас, суттєву частку (за окремими оцінками, до половини) “іноземних” інвестицій фактично складають кошти, реінвестовані в економіку Росії із-за кордону.

Обсяги та структура капіталу страховиків не сприяють підвищенню ефективності їх діяльності. Непрозорі схеми їх кредитування, недоліки контролю та фінансової звітності, нераціональні форми використання страхових резервів у значній кількості компаній є передумовами спотворення функцій страхових накопичень, формування віртуальних обсягів статутних фондів і резервів. Це заважає оцінці реального стану страхового ринку та окремих компаній, розвитку страхової справи в Україні.

Страховий ринок сьогодні не перетворився на ефективний інструмент захисту інтересів громадян і суб'єктів господарювання, інвестування української економіки. Низька фінансова спроможність вітчизняних страховиків призводить до відпливу значних фінансових ресурсів страхових компаній через пере-страхування за кордон, тобто інвестування іноземних економік.

1.3 РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ

Страховий ринок в Україні перебуває у процесі становлення, тому державне регулювання страхової діяльності є одним із визначальних чинників розвитку страхового ринку, його спрямованості та характеру. На цьому етапі багато залежить від чіткості, системності та послідовності **державної політики стосовно страхування**, визначення його пріоритетів, створення належних умов діяльності страховиків і захисту інтересів і прав страховальників.

Вплив держави на страховий ринок здійснюється насамперед через **формування законодавчої і нормативної бази діяльності учасників страхового ринку та здійснення державного нагляду за їх діяльністю**.

Головним засобом регулювання є, насамперед, нормативно-правові акти держави, що встановлюють правила та механізми функціонування та розвитку ринку, зокрема через: ліцензування; оподаткування; встановлення мінімальних обсягів статутних фондів;

⁷⁷ Розрахунки експертів Центру Разумкова за даними: Структура активів банків України станом на 01.01.2003р. — Вісник Національного банку України, 2003, №3, с.14.

⁷⁸ Украинский финансовый сервер, 10 апреля 2003г.

⁷⁹ Литвиненко В. На пороге больших перемен. — Транспорт России, 2002, №23; <http://www.mintrans.ru/transru/member23'2002p6.html>.

⁸⁰ Моисеенко А. Российские страховщики позвали на помощь немецких коллег. — <http://www.bpi.ru/articles/348.html>.

⁸¹ Адамович С. Под Европой. — Эксперт, 2002, №46, с.53.

⁸² Рынок страхования России. — <http://www.rbc.ru/insurance/market.html>.

встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів; контролю над платоспроможністю страховиків.

Державна політика стосовно страхування та страхового ринку

Передумовою формування системної, внутрішньо несуперечливої нормативно-правової бази страхування та створення ефективних механізмів державного нагляду за страховою діяльністю є наявність чітко окреслених концептуальних підходів і конкретних програмних документів, у яких формулюються головні засади державної політики стосовно страхування та страхового ринку. Аналіз програми діяльності Уряду, цільових державних програм та інших документів свідчить, що довгострокова державна політика у сфері страхування до цього часу не сформована.

Перше. Відсутні чітко визначені і стабільні концептуальні засади державної політики стосовно страхування та страхового ринку. Концепції страхування немає. На жаль, не визначили такі засади ні перша Програма розвитку страхового ринку, прийнята лише наприкінці 1998р.⁸³, ні друга, прийнята в лютому 2001р. та чинна дотепер⁸⁴.

Як наслідок — не вирішеними є питання про соціальні та/або економічні пріоритети страхування або його окремих видів; не визначений економічно та соціально обґрунтований баланс між соціальним страхуванням та страхуванням на цивільно-правових засадах (обов'язковим і добровільним).

Водночас, практика свідчить, що для держави пріоритетним є загальнообов'язкове соціальне страхування, різні види якого впроваджуються, попри відсутність саме соціальної ефективності таких видів страхування за сучасних умов. Створювані за окремими видами державного соціального страхування фонди зумовлюють додаткові витрати на їх утримання, бюрократизацію системи соціального страхування, обмеження ринку страхових послуг.

Друге. Залишається невирішеним питання про визначення моделі державного регулювання страхового ринку в Україні. Як відомо, таких моделей вирізняють загалом три: “жорстку” (що діє, наприклад, у Німеччині), ліберальну, або “м’яку” (Велика Британія) та проміжну (Франція). Ступінь жорсткості/ліберальності визначається не ступенем втручання держави в функціонування страхового ринку та діяльність страхових компаній, а ступенем контролю держави над дотриманням єдиних правил і норм усіма без винятку суб’єктами страхової діяльності⁸⁵. За умов становлення страхового ринку найбільш доцільною та виправданою вважається “жорстка” модель його

державного регулювання. Проте, не відзначається тенденцій до визначення та встановлення такої моделі у відносинах держави та страхового ринку в Україні. Про це свідчить, зокрема, вже неодноразова зміна статусу уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю⁸⁶.

Третє. Політика держави стосовно страхування є непослідовною і суперечливою, окремі заходи декларуються (в т.ч. на законодавчому рівні) без попереднього фінансово-економічного обґрунтування. Не виконуються принципові положення програмних документів стосовно страхування. Так, Програма розвитку страхового ринку України на 2001-2004рр. передбачала, зокрема, заміну обов'язкового державного страхування безпосереднім відшкодуванням виплат з державного бюджету за рахунок коштів, передбачених на утримання державних органів⁸⁷. Проте, практика обов'язкового державного страхування окремих категорій працівників продовжується. І хоч вона не регулюється новою редакцією Закону України “Про страхування”, чинними залишаються відповідні положення законів, що регламентують діяльність окремих відомств держави.

Можливість використання страховиками односторонніх кредитів для звітування про обсяги страхових резервів свідчить про невиконання вимог Програми про “запровадження оперативного контролю фінансової звітності страховиків” (виконання передбачене у 2001р.). Не створений електронний банк даних страховиків і страхових посередників (І півріччя 2002р.), що перешкоджає виконанню вимоги стосовно впорядкування та забезпечення прозорості страхового ринку.

Четверте. Існує практика невиконання державою взятих на себе зобов'язань у сфері страхування, що служить додатковим чинником посилення недовіри громадян і суб’єктів господарювання до страхової системи країни взагалі. Так, за Законом України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004рр.” (2001р.) передбачається, що не менше 50% виплаченої страховальником суми повинна компенсувати держава. У 2002р. передбачалася компенсація в розмірі 50 млн. грн., у 2003р. — 100 млн. грн., але в бюджеті ні на 2002р., ні на 2003р. ця норма не закладена⁸⁸.

Недостатньою мірою виконуються зобов'язання держави, визначені нормами Закону України “Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України” (1996р.), що передбачає повернення громадянам грошових заощаджень у колишньому “Укредержстраху”⁸⁹.

⁸³ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми розвитку вітчизняного страхового ринку на 1998-2000рр.” №1428 від 14 вересня 1998р.

⁸⁴ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми розвитку страхового ринку України на 2001-2004рр.” №98 від 2 лютого 2001р.

⁸⁵ Докладно див.: Моделі державного регулювання страхової діяльності: досвід західноєвропейських країн. — Національна безпека і оборона, 2000, №4, с.40-42.

⁸⁶ За “жорсткої” моделі, як правило, в системі органів державної влади створюється спеціалізований орган нагляду за страховою діяльністю зі статусом, що прирівнюється до міністерства.

⁸⁷ Передбачалася розробка проекту Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань страхування” (стосовно заміни обов'язкового державного страхування безпосереднім відшкодуванням виплат з державного бюджету за рахунок коштів, передбачених на утримання державних органів) (І квартал 2001р.).

⁸⁸ У 2000р. у США прийняли закон “Про захист фермерів від ризиків в аграрному виробництві”, який передбачає додаткове виділення протягом 2001-2005рр. \$8,2 млрд. для страхових виплат на випадок непогоди і \$5,5 млрд. як компенсацію втрат господарств, пов'язаних з ціновими коливаннями. Див.: Коваль І. Чого бояться американські фермери. Особенности сельскохозяйственного страхования в США. — Киевские ведомости, 26 декабря 2001г., с.12.

⁸⁹ Докладніше див. статтю О.Завади “Ринок страхування на порозі кардинальних змін”, розміщену в цьому журналі.

П'яте. На сфері державного регулювання страховою діяльністю негативно позначається відсутність послідовної і стабільної довгострокової державної соціально-економічної політики взагалі.

Страховання є великою мірою залежним від загальної соціально-економічної ситуації в суспільстві, від рівня розвитку економіки, від структури та ефективності ринку. Тому яким би досконалим не було програмне забезпечення реформування страхової діяльності, взятої як окрема сфера економічної і соціальної політики держави, воно не буде результативним без узгодження з програмами розвитку інших сфер і галузей в межах (або на основі) єдиної, несуперечливої довгострокової соціально-економічної стратегії держави.

Інституційна система державно-правового регулювання страхового ринку

Реалізація державної політики стосовно страхового ринку та його державно-правове регулювання здійснюються через відповідну інституційну систему, до якої входять ряд органів законодавчої, виконавчої та судової влади (врізка *“Інституційна система державно-правового регулювання страхового ринку України”*).

Законодавче врегулювання страхової діяльності здійснюється Верховною Радою України; організаційні та кадрові питання державного нагляду та регулювання відповідно до Конституції України

визначаються Указами Президента України. Спори у сфері страхової діяльності розглядаються Вищим господарським судом України.

Основну частину конкретних правових норм (визначення правил обов'язкового страхування, регулювання страхових тарифів тощо) формує Кабінет Міністрів України.

Безпосереднім (уповноваженим) органом з питань нагляду за страховою діяльністю в системі виконавчої влади є Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, створена у квітні 2003р.⁹⁰ За 10 років Комісія стала третім за чергою уповноваженим органом з питань нагляду за страховим ринком, що, як зазначалося вище, є свідченням неформованості державної політики стосовно страхування. Крім того, часта зміна уповноваженого органу, його статусу та обсягів компетенції не сприяла послідовності та спадкоємності у формуванні системи нагляду за страховою діяльністю в Україні.

Новостворена Комісія не є власне спеціалізованою з питань страхової діяльності, до її компетенції належать питання регулювання й інших фінансових інститутів, проте, можливо, саме поєднання функцій регулювання цих інститутів у межах компетенції єдиного державного органу влади сприятиме узгодженню та підвищенню ефективності їх діяльності.

Значний вплив здійснює держава на діяльність фондів, створених для здійснення окремих видів соціального страхування (Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності). Хоча формально управління фондами здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб та роботодавців, реальне управління, з огляду на слабкість як громадських структур (профспілок), так і об'єднань роботодавців, здійснює переважно держава⁹¹.

Регулювання діяльності суб'єктів страхового ринку
Ресстрація та облік суб'єктів страхового ринку
Визначення правил і норм діяльності на страховому ринку
Встановлення правил і норм формування та використання страхового капіталу
Ліцензування страхової діяльності та контроль стану страховиків
Визначення характеристик і класифікації видів добровільного страхування
Визначення та погодження з НБУ правил кредитування та інвестування
Здійснення перевірок страхової діяльності та роз'яснювальної роботи
Здійснення передбачених законодавством заходів з примусу до дотримання правил і норм діяльності на страховому ринку

Пенсійний фонд України (участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування; розробка пропозицій стосовно встановлення або зміни ставок збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; облік платників цього збору; забезпечення збирання та акумулювання цього збору, інших надходжень до бюджету Пенсійного фонду; організація і забезпечення персоналізованого обліку відомостей в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування)
Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (управління страхуванням на випадок безробіття, провадження збору та акумулювання страхових внесків, контролю над використанням коштів, виплати забезпечення)
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті — особам, які перебували на його утриманні)
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; збір і акумулювання страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, контроль над використанням цих коштів)
Управління Фондами здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців

⁹⁰ Перший уповноважений орган центральної виконавчої влади з державного нагляду за страховим ринком створений наприкінці 1993р. — Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю (відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України “Про страхування”); після адміністративної реформи 1999р. — Департамент фінансових установ та ринків Міністерства фінансів України.

⁹¹ Докладно див. Профспілковий рух в Україні: стан, проблеми, перспективи. Аналітична доповідь УЦЕГД. — Центр Разумкова 2001, Київ, 2002, с.484-500.

Головні нормативно-правові акти з питань регулювання страхової діяльності в Україні		
Вид документа	Назва	Вихідні дані
Основний Закон	Конституція України (статті 46,49)	26.06.1996р.
Закони України, що стосуються безпосередньо страхування	Про страхування	07.03.1996р. (нова редакція — 04.10.2001р.)
	Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування	26.06.1997р.
	Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування	14.01.1998р.
	Про здійснення контролю за сплатою збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та збору на обов'язкове соціальне страхування	21.05.1999р.
	Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття	02.03.2000р.
	Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	21.12.2000р.
	Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням	18.01.2001р.
	Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	22.02.2001р.
	Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг	12.07.2001р.
	Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування	07.03.2002р.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкового державного соціального страхування	16.01.2003р.
Закони України, що торкаються окремих питань страхування	Про оподаткування прибутку підприємств	28.12.1994р.
	Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні	16.07.1999р.
	Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004рр. (Розділ V "Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва")	18.01.2001р.
	Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг	12.07.2001р.
	Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом	28.11.2002р.
	Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом	06.02.2003р.
Кодекси	Кодекс України про адміністративні правопорушення	07.12.1984р.
	Цивільний кодекс України	18.07.1963р.
Укази Президента України	Про заходи щодо впровадження персоналізованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування	№401 від 04.05.1998р.
	Про проведення експерименту щодо впровадження обов'язкового соціального медичного страхування в місті Києві та Київській області	№1223 від 14.11.2000р.
	Про Положення про Пенсійний фонд України	№121 від 01.03.2001р.
	Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України	№292 від 04.04.2003р.
Постанови Кабінету Міністрів України	Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування	№132 від 01.02.1997р.
	Про порядок утворення та державної реєстрації Авіаційного страхового бюро та Морського страхового бюро	№651 від 27.04.1998р.
	Про порядок і умови проведення обов'язкового авіаційного страхування	№1083 від 13.07.1998р.
	Про впровадження механізму страхування експортних та кредитних ризиків	№1280 від 17.08.1998р.
	Про затвердження Порядку та умов обов'язкового державного страхування державних виконавців	№1292 від 17.08.1998р.
	Про впорядкування діяльності страхових брокерів	№747 від 29.04.1999р.
	Про питання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	№74 від 17.01.2000р.
	Про організаційні заходи щодо запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	№995 від 14.06.2000р.
	Про затвердження Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	№1423 від 13.09.2000р.
	Про затвердження Програми розвитку страхового ринку України на 2001-2004рр.	№98 від 02.02.2001р.
	Про заходи щодо запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням	№498 від 16.05.2001р.
	Про затвердження розмірів страхових платежів за звичайними договорами обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів на території України	№1228 від 26.09.2001р.
	Про затвердження форми декларації страховика про операції з перестрахування	№821 від 13.06.2002р.
	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброєю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї	№402 від 29.03.2002р.
	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів	№733 від 01.06.2002р.
	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, яка може бути заподіяна третім особам	№944 від 09.07.2002р.
	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і цукрового буряка сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності	№1000 від 11.07.2002р.
	Про встановлення та внесення плати за видачу ліцензії на проведення конкретного виду страхування	№1005 від 11.07.2002р.
	Про утворення Координаційного центру з питань впровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування	№1209 від 19.08.2002р.
	Про затвердження напрямів інвестування галузей економіки за рахунок коштів страхових резервів	№1211 від 17.08.2002р.
	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів	№1219 від 19.08.2002р.

	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації	№1535 від 12.10.2002р.
	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру	№1788 від 16.11.2002р.
	Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків	№590 від 23.04.2003р.
	Про затвердження плану заходів щодо забезпечення вступу України до СОТ	№325 від 28.05.2003р.
Розпорядження Кабінету Міністрів України	Про затвердження Методики формування резервів із страхування життя	№46 від 23.06.1997р.
	Про затвердження Положення про централізований резервний фонд страхових гарантій	№1 від 12.01.1998р.
	Про затвердження Типового положення про організацію діяльності аварійних комісарів	№8 від 05.01.1998р.
	Про затвердження Інструкції про порядок сертифікації страхових брокерів, ведення державного реєстру страхових брокерів та регулювання їх діяльності	№78 від 26.10.1999р.
	Про кваліфікаційні вимоги до спеціалістів, що здійснюють актуарні розрахунки	№12 від 17.02.2000р.
Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства фінансів України	Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності	№98/343 від 16.07.2001р.
Накази Міністерства фінансів України	Про звіти страхових брокерів	№147 від 30.03.2001р.
	Про звітні дані страховиків	№210 від 28.03.2002р.
	Про затвердження Порядку складання та подання декларації страховика про операції з перестрахування	№582 від 25.07.2002р.
Постанови Правління НБУ	Про затвердження Положення про застосування іноземної валюти в страховій діяльності	№135 від 11.04.2000р.

Нормативно-правова база

Страхова діяльність в Україні регулюється насамперед Конституцією України, законами України та відомчими нормативно-правовими актами та актами страхових організацій і їх об'єднань⁹². Перший законодавчий акт про страхування був прийнятий лише в 1996р.⁹³, що було (і певною мірою залишається) одним із чинників укорінення на страховому ринку практики протиправної діяльності як суб'єктів страхового ринку, так і держави. З боку страховиків — використання схем “фінансових пірамід”, виведення коштів з-під оподаткування, прояви нечесної конкуренції тощо; з боку держави — протекціонізм стосовно окремих страховиків, сприяння монополізації певних сегментів страхового ринку, надання преференцій окремим суб'єктам страхової діяльності.

Як видно з хронологічної послідовності прийняття нормативно-правових актів, наведених у врізці “Головні нормативно-правові акти з питань регулювання страхової діяльності в Україні”), активна робота із законодавчого регулювання діяльності суб'єктів страхового ринку розпочалася в 1996р. Ухвалення базового Закону України “Про страхування” було, поза сумнівом, першим кроком до створення законодавчої бази, визначення державної політики становлення і розвитку страхової справи в Україні. Наприкінці 2001р. була сформована остання редакція цього закону, що врахувала особливості сучасного етапу розвитку страхування.

Водночас, аналіз головних нормативно-правових актів з питань регулювання страхової діяльності дозволяє констатувати, щонайменше, два суттєвих недоліки нормативно-правового забезпечення страхування в Україні.

Перше. До цього часу законодавство у сфері страхування не має системного характеру та є фрагментарним. Так, окремі питання страхування не регулюються базовим законом, а визначаються галузевими законами, зокрема, Законами України “Про міліцію”, “Про прокуратуру”, “Про статус суддів” і т.ін. (врізка “Нормативно-правові акти з питань обов'язкового особистого страхування”). Це створює колізію в частині особистого державного страхування осіб, які виконують функції державного управління.

Аналіз здійснення в Україні цього виду страхування дає підстави для висновку, що надання прямої бюджетної підтримки є більш ефективним як у соціальному аспекті (скорочуються терміни виплат), так і в економічному (зменшується обсяг накладних видатків). Тому Верховною Радою минулого скликання було прийняте принципове рішення про перехід на пряме бюджетне відшкодування шкоди, пов'язаної з виконанням службових обов'язків. Відповідні види особистого

Нормативно-правові акти з питань обов'язкового особистого страхування		
Законодавство України	Про державну податкову службу в Україні (стаття 18)	04.12.1990р.
	Про міліцію (стаття 23)	20.12.1990р.
	Про прокуратуру (стаття 50)	05.11.1991р.
	Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей (стаття 16)	20.12.1991р.
	Про статус народного депутата України (стаття 30)	17.11.1992р.
	Про статус суддів (стаття 45)	15.12.1992р.
	Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні (стаття 17)	26.01.1993р.
Кодекси	Митний кодекс України (стаття 163)	12.12.1991р.

⁹² До правових документів належать і акти самих компаній (статути, загальні правила страхування за основними видами, правила здійснення конкретних видів страхування).

⁹³ Закон України “Про страхування” від 07.03.1996р.

обов'язкового державного страхування були вилучені із статті 7 Закону⁹⁴, а в Перехідних положеннях визначені терміни внесення змін до відповідних законів. Проте і досі колізія залишається невирішеною.

Про відсутність системності у законодавстві свідчать і постійні внесення змін та доповнень до чинних законів та інших нормативно-правових актів. Нерідко зазначені зміни мають кон'юнктурний, а іноді — відверто лобістський характер.

Друге. Окремі положення нормативно-правових актів не адаптовані до вимог законодавства Європейського Союзу (зокрема, класифікація видів страхування, бухгалтерський облік та норми звітності страхових компаній і посередників). Це може негативно вплинути на процес європейської інтеграції України, на можливість налагодження стосунків із провідними світовими страховими компаніями.

Чинне законодавство України з питань регулювання страхової діяльності потребує наступного більш системного розвитку, адаптації до вимог європейського законодавства. Нагальною є потреба в ухваленні Страхового кодексу України.

ВИСНОВКИ

За оцінками експертів і з урахуванням попиту на страхові послуги, існуюча кількість страхових компаній на ринку є надмірною, а окремі сегменти страхового ринку є перенасиченими страховиками.

Нерівномірний регіональний розподіл страхових компаній свідчить про те, що вони розглядаються місцевими органами влади як привабливе джерело сплати податків до місцевих бюджетів. Тому недивно, що переважна більшість з них зареєстровані в крупних містах та обласних центрах, а більше половини — в Києві.

Нерозвинутою залишається інфраструктура страхового ринку — зокрема, інститути страхових і перестрахових брокерів. Це свідчить з одного боку, про недостатній попит самих страхових компаній на посередницькі послуги (а відтак, про їх власне недовантаження попитом), а з іншого, — про те що не всі страхові компанії є саме такими в класичному розумінні. Так, за експертними оцінками, у сфері страхування життя реально працюють лише до 50% зареєстрованих там компаній. Ще однією причиною уповільнення інфраструктурного зростання може бути обережне ставлення страховиків до послуг з боку сторонніх агентів, особливо, фізичних осіб з огляду на можливість втрати клієнтури при переході агента до компанії-конкурента.

Позитивним явищем на страховому ринку України можна вважати появу об'єднань страховиків за галузями страхування. У світовій практиці їх створення супроводжується не лише підвищенням можливостей, зміцненням конкурентних позицій на ринку компаній-учасниць, але й виробленням корпоративних правил, появою суб'єкта з більш

високим статусом у відносинах з державою та іншими суб'єктами економічної діяльності.

Обсяги та структура капіталу страховиків не сприяють підвищенню ефективності їх діяльності. Непрозорі схеми кредитування, недоліки контролю та фінансової звітності, нерациональні форми використання страхових резервів у значній кількості компаній є передумовами спотворення функцій страхових накопичень, формування віртуальних обсягів статутних фондів і резервів. Це заважає оцінці реального стану страхового ринку та окремих компаній, розвитку страхової справи в Україні.

Страховий ринок сьогодні не перетворився на ефективний інструмент захисту інтересів громадян і суб'єктів господарювання, інвестування української економіки. Низька фінансова спроможність вітчизняних страховиків призводить до відпливу значних фінансових ресурсів страхових компаній через перестраховання за кордон, тобто інвестування іноземних економік.

Законодавство у сфері страхування є суперечливим і фрагментарним, потребує наступного, більш системного розвитку, адаптації до вимог європейського законодавства. Нагальною є потреба в ухваленні Страхового кодексу України.

З проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що на страховому ринку України склалися наступні тенденції:

- ❖ нерівномірне зростання кількості страхових компаній на вітчизняному ринку (якщо загалом протягом 1999-2003рр. темпи зростання склали майже 29%, то в 2001-2002рр. — лише 3%) свідчить про те, що страховий ринок України увійшов до фази насичення і через проміжний етап — створення об'єднань страховиків — переходить до фази укрупнення у вигляді прогресуючого процесу концентрації капіталів, активів, резервів страховиків;

- ❖ відсутність зв'язку між статистичним зростанням власних капіталів, активів і резервів вітчизняних страхових компаній, і адекватним підвищенням їх реальної конкурентоспроможності;

- ❖ поступове зростання відношення обсягу страхових премій до ВВП;

- ❖ постійне зменшення відношення страхових виплат до надходжень платежів;

- ❖ продовження широкого використання "сірих" фінансових схем на страховому ринку — насамперед, у галузі добровільного майнового страхування;

- ❖ збільшення розриву фінансових можливостей страхових компаній і комерційних банків (на початку 2003р. страхові компанії за сукупними активами у понад 16 разів поступалися банківській системі);

- ❖ продовження зростання обсягів перестраховування, за рахунок чого за межі України щорічно відпливає \$75-100 млн. ■

⁹⁴ Відповідно до останньої частини статті 5 Закону цим актом їх здійснення втрачає легітимність.

2. ПРОБЛЕМИ, ЩО СТРИМУЮТЬ РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ

“Страхування є однією з тих не багатьох справ на нашій землі, яку можна і потрібно вести без усякого ризику”

(Джон Голсуорсі)

У цьому розділі аналізуються проблеми економічного, організаційно-правового, функціонального, інформаційно-аналітичного та соціально-психологічного характеру, що стримують розвиток українського страхового ринку на сучасному етапі.

На підставі узагальнення зазначених проблем та з урахуванням результатів досліджень Центру за час, що минув після оприлюднення його першої аналітичної доповіді з питань реформування страхового ринку, робиться висновок про існування загально-системних чинників, сукупна дія яких перешкоджає формуванню українського страхового ринку як ефективного засобу соціального захисту та потужного сектора економіки.

2.1 ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Низький платоспроможний попит фізичних і юридичних осіб на страхові послуги. За даними Державного комітету статистики України (далі — Держкомстат України), у березні 2003р. на одного штатного працівника було нараховано 415 грн. заробітної плати, а наявні доходи в розрахунку на одну особу становили 206 грн. — за середнього прожиткового мінімуму 342 грн. Середній розмір трудових пенсій для непрацездатних осіб складає 51% їх прожиткового мінімуму.

Разом з тим, колосальні відрахування з фонду оплати праці спричиняють приховування реальної заробітної плати, подальшу тінізацію вітчизняної економіки (соціальні збори, включаючи пенсійне та соціальне страхування, складають 38,7%⁹⁵ (а за оцінками експертів, — 50%), у т.ч. пенсійний збір — 32%, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності — 2,9%, страхування на випадок безробіття — 1,9%, плюс ставка страхового збору від нещасного випадку на виробництві, розмір якої залежить від галузі). У квітні 2003р. Кабінет Міністрів збільшив максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників і сукупного оподаткованого доходу, з яких стягуються збори до соціальних фондів, з 2200 грн. до 2660 грн.⁹⁶

За підсумками минулого року близько 2/5 підприємств в Україні були збитковими. До цього слід додати і величезну платіжну кризу. За даними Держкомстату України, станом на 1 квітня 2003р., дебіторська заборгованість підприємств та установ становила 243,2 млрд. грн., а кредиторська — 307,9 млрд. грн.

Внаслідок незначних обсягів доходів населення та фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів гальмується поступальний розвиток українського ринку взагалі і страхового ринку, зокрема.

Незначні обсяги та недосконала структура капіталу страхових організацій. Недостатність початкового капіталу, повільні темпи його нарощування, фактичний розмір сформованих резервів переважної більшості вітчизняних страхових компаній зумовлює **вкрай низькі можливості вітчизняних страхових компаній з покриття великих збитків.** Нарощуванням капіталу сьогодні активно займаються лише близько половини операторів ринку⁹⁷. Неквапкість страховиків частково зумовлена досить тривалим терміном, відведеним на проведення капіталізації, частково — відсутністю (донедавна) контролюючого органу, повноважного вживати санкції до порушників. Слід згадати й “відносно чесні способи” формування статутного фонду, що передували нинішньому етапу капіталізації і ніким не контролювалися та не зупинялися (“накачування” статутних

⁹⁵ Діалог. Інформаційний лист Управління зв'язків з громадськістю Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. Випуск 7, 8 травня 2003р.

⁹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2001р. №225” №605 від 26 квітня 2003р.

⁹⁷ Бовкун А. Страховики стають “мільйонерами”. — Контракти, 12 травня 2003р., с.16.

фондів за допомогою купівлі малоліквідної нерухомості, маніпуляцій з акціями високого номіналу, але копійчаною реальною вартістю тощо). Без механізму контролю над наповненням і підтриманням необхідного статутного капіталу вимоги Закону “Про страхування” стосовно обсягів статутних фондів страховиків, нівелюються дуже швидко. Цифри у звітах засвідчать достатньо велику капіталізацію ринку, але реальність буде іншою.

Відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів. Сьогодні в Україні практично не існує привабливих для страховиків інвестиційних інструментів довгострокового характеру. Так, облігації внутрішньої державної позики мають невеликий термін обігу та втратили свою привабливість внаслідок суттєвого зниження останніми роками рівня доходності. Водночас, акції та облігації інвестиційно привабливих суб’єктів господарювання вкрай важко придбати. Не розвинуте в Україні й довгострокове кредитування страховиками реального сектора економіки. Тому страхові компанії продовжують віддавати перевагу розміщенню своїх коштів на поточних і депозитних банківських рахунках. А це, у свою чергу, гальмує як зростання інвестиційної діяльності самих компаній, збільшення доходів від неї, так і позбавляє національну економіку в цілому значних обсягів “довгих” грошей, конче необхідних для подальшого соціально-економічного реформування в Україні.

Тим часом, світовий досвід використання страхового сектора економіки як потужного джерела інвестицій є успішним, причому не лише у високо-розвинутих країнах, але й у країнах, що за світовими стандартами вважаються не дуже заможними (врізка “Зарубіжний досвід інвестиційної діяльності страхових компаній”).

2.2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування, що призводить до безсистемності розвитку вітчизняного страхового ринку. Страхову справу не можна ефективно здійснювати без чіткого бачення перспектив, усвідомлення політичних та економічних ризиків, без вироблення адекватних і результативних засобів і методів страхової політики. В Україні такі засоби і методи поки що відсутні. Насамперед, як зазначалося вище, це виявляється у відсутності обґрунтованої Концепції розвитку страхового ринку — її проект на 2005–2010рр. не містить жодних цифр, контрольних дат, норм поетапного запровадження⁹⁸. Крім того, враховуючи загальнодержавну значимість розвитку страхової галузі, подібний документ для того, щоб отримати відповідний статус, має бути схвалений Верховною Радою України. Саме на основі

Зарубіжний досвід інвестиційної діяльності страхових компаній

У світі відбувається постійне збільшення інвестиційних фондів страхових компаній. Ця тенденція стосується, в першу чергу, компаній, що займаються ризиковим страхуванням. Наприкінці 1990-х років страховики Європи, Японії та США управляли загальним обсягом вкладених в економіку коштів на суму більш як \$4 трлн.⁹⁹ Компанії зі страхування життя теж займають одне з провідних місць у довгостроковому фінансуванні економіки, є важливим механізмом мобілізації інвестиційних ресурсів (у США на них припадає близько 30% довгострокових позик).

Особливо велику роль страховий бізнес відіграє у довгостроковому кредитуванні промисловості. У США широке розповсюдження отримала практика надання страховими компаніями інвестиційних кредитів промисловим корпораціям терміном на 15–20 років. Для розміщення особливо великих позик страховики створюють консорціуми, в т.ч. — разом із банками. Широко розповсюджені також інвестиції страховиків у цінні папери найбільших транснаціональних корпорацій, державні цінні папери, лізингові операції страховиків, де вони успішно конкурують зі спеціальними фірмами.

Страхові компанії Великої Британії володіють понад 20% акціонерного капіталу всіх зареєстрованих на Лондонській фондовій біржі акціонерних компаній. Інвестиції страхових компаній Німеччини забезпечують 25% усіх інвестицій в економіку країни, а доходи від інвестиційної діяльності складають п'яту частину валових доходів страховиків¹⁰⁰. У Греції у 1999р. сума загальних інвестицій майже вдвічі перевищувала обсяг зібраних страхових премій¹⁰¹. В структурі інвестиційного портфелю турецьких страхових компаній найбільшу частку займають облігації Уряду (близько 46%), довгострокові казначейські облігації (близько 10%), депозити в банках (майже 17%), вкладення в акції і нерухомість (понад 7% кожні)¹⁰². Схожим є інвестиційний портфель італійських страховиків.

Загалом вважається, що страховики володіють не менш, ніж 10% акцій, що є на національних біржах, та до 30% облігацій, що знаходяться в обігу¹⁰³.

схваленої обґрунтованої Концепції має розроблятися, затверджуватися та реалізовуватися конкретна програма середньо- та довгострокового розвитку страхового ринку. Понад те, з метою забезпечення сталої динаміки розвитку страхування в Україні цей процес має бути узгоджений з процесами в усіх інших сферах життєдіяльності суспільства, тобто бути складовою загальної Стратегії соціально-економічного розвитку України, яка також відсутня.

Недосконалість чинної нормативно-правової бази, що регламентує розвиток страхової галузі. Зокрема, норми чинного законодавства не уніфіковані. В базовому Законі України “Про страхування” відсутні чіткі визначення понять, а натомість вживаються різні назви ідентичних понять. Так,

⁹⁸ Протокол Всеукраїнської наради представників органів державної влади і страхового бізнесу з проблем та перспектив розвитку страхування в Україні, 23 квітня 2003р., м.Київ. — <http://www.uainsur.com/news/2967>.

⁹⁹ Лапкина І. Полис — дело добровольное. — Новые известия, 2002, №28, с.6.

¹⁰⁰ Машара Д. Инфляция и минимизация ее последствий в страховании. — <http://www.uainsur.com/public/175>.

¹⁰¹ Лахно Ю., Загребной В. Закордонний досвід інноваційного менеджменту на прикладі страхових компаній Греції. Перспективи застосування досвіду в Україні. — <http://www.uainsur.com/public/68>.

¹⁰² Загальні тенденції розвитку. — <http://www.insurancetop.com/markets/14>.

¹⁰³ Пукала Р. Шляхи розвитку страхових ринків країн Східної Європи. — <http://www.uainsur.com/public/44>.

у тексті Закону співіснують поняття “страховик”, “страхова компанія” і “страхова організація”; “страховий платіж”, “страховий внесок” і “страхова премія”; “страхова виплата” і “страхове відшкодування”. Зустрічаються неузгодженості в постановах Кабінету Міністрів України з питань страхування. Водночас, неповна і часом неузгоджена нормативно-правова база призводить до можливості різночитань окремих положень.

Як зазначалося вище, відсутня кодифікація всіх правових актів і документів, що тим чи іншим чином стосуються страхової діяльності. Наприклад, діюча пенсійна система регулюється більш як 20 законодавчими актами та величезною кількістю нормативно-правових документів¹⁰⁴. Це викликає непорозуміння, недовіру та справедливі нарікання громадян. Під час доопрацювання та прийняття нових нормативно-правових документів у цій сфері необхідно врахувати рекомендації Міжнародної організації праці стосовно засад функціонування майбутньої пенсійної системи та забезпечити гармонізацію норм національного законодавства із законодавством ЄС. Зокрема — врахувати Директиви Європейського Парламенту та Ради Європи стосовно координації законодавчих і нормативних актів з регулювання діяльності професійних пенсійних фондів.

Існують як проблема перекладу зарубіжного страхового законодавства українською, так і прями протиріччя українського законодавства нормам ЄС, невідповідність підходів в українському та європейському правовому полі, неузгодженість нормативно-правових актів між собою¹⁰⁵. Наприклад, норми вітчизняної нормативно-правової бази не відповідають вимогам до фактичного запасу платоспроможності (Директива 2002/13/ЄС Європейських Парламенту та Ради від 5 березня 2002р.), заходів з відновлення платоспроможності та ліквідації страхових компаній (Директива 2001/17/ЄС Європейських Парламенту та Ради від 19 березня 2001р.), додаткового нагляду за страховими компаніями в страховій групі (Директива 98/78/ЄС Європейських Парламенту та Ради від 27 жовтня 1998р.) тощо.

Попри передбачення Законом України “Про страхування” процедури злиття та поглинання страхових компаній, реальні їх механізми досі не розроблені. Недоліки притаманні й підзаконним актам, що приймаються в розвиток чинного страхового законодавства. Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 1997р.¹⁰⁶ про врегулювання функціонування товариств взаємного страхування практично не визначає регламенту їх діяльності, що ускладнює роботу суб’єктів вітчизняного страхового ринку.

Надмірна кількість видів обов’язкового страхування і адекватність їх фінансового забезпечення. За міжнародними нормами, обов’язковому страхуванню підлягають цивільна відповідальність власників

транспортних засобів; екологічні ризики — від пожеж, викидів шкідливих речовин, відповідальність операторів потенційно небезпечних промислових підприємств, наприклад, операторів ядерних енергоблоків; захист життя і здоров’я¹⁰⁷. Згідно ж зі статтею 7 Закону України “Про страхування” передбачаються 34 види обов’язкового страхування, що навіть не мають зарубіжних аналогів (проти чітко визначених 21 добровільних (стаття 6). Рішення про їх запровадження були прийняті поспіхом і не мають обґрунтованих соціальних та економічних підстав.

Окремі види обов’язкового страхування чітко законодавчо не визначені, оскільки мають відсылні норми (наприклад, “за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України”) або поняття на зразок “професійної відповідальності”, що не має визначення в українському правовому полі. Є види обов’язкового страхування, що дублюють норми, передбачені іншими законодавчими актами. Так, Кабінет Міністрів України пропонує скасувати обов’язкове страхування персоналу ядерних установок, джерел іонізуючого випромінювання і державних інспекторів з нагляду за ядерною і радіаційною безпекою, оскільки цей вид страхування вже передбачений загальнообов’язковим соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві.

Законом передбачено, що для здійснення обов’язкового страхування Кабінет Міністрів України встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов’язкового страхування, розміри страхових тарифів або методику актуарних розрахунків.

¹⁰⁴ Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України. — <http://www.president.gov.ua/officdocuments/officmes-sages/1027770797.html>.

¹⁰⁵ Протокол Всеукраїнської наради представників органів державної влади і страхового бізнесу з проблем та перспектив розвитку страхування в Україні, 23 квітня 2003р., м.Київ. — <http://www.uainsur.com/news/2967>.

¹⁰⁶ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування” №132 від 1 лютого 1997р.

¹⁰⁷ Філонюк А. Наше общество не застраховано. — <http://www.uainsur.com/public/557>.

Проте майже для двох третин видів обов'язкового страхування необхідна нормативна база досі відсутня.

У Законі відсутнє визначення фінансових джерел обов'язкового страхування, крім посилання про віднесення цих виплат на результати господарсько-фінансової діяльності підприємств, організацій, установ. Не можна запроваджувати обов'язкове страхування там, де для цього немає необхідних економічних умов.

Обов'язкові види страхування мають **вкрай низький рівень виплат і страхового захисту** та, як правило, використовуються для задоволення вузько-відомчих інтересів. Так, за даними Міністерства фінансів, у 2002р. в Україні були запроваджені сім нових видів обов'язкового страхування, і лише один з них виявився відносно ефективним. З більшості ж з них сума страхових виплат склала ледве більше 1-2%¹⁰⁸. За заявою голови Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг В.Суслова, "є види обов'язкового страхування, за якими взагалі ніколи не провадяться ніякі виплати"¹⁰⁹. Непоодинокими є випадки "отримання" певного виду обов'язкового страхування страховиком, що має близькі стосунки з відповідним міністерством чи відомством, а також проведення тендерів на несправедливих умовах, що негативно впливає на стан конкуренції на ринку.

Отже сучасний стан впровадження обов'язкового страхування є незадовільним. За наявності 34 видів обов'язкового страхування в Україні минулого року зібрано лише 405,6 млн. грн. Обсяг обов'язкового страхування за 2002р. зріс лише на 55,2 млн. (при збільшенні недержавного обов'язкового страхування на 73,7 млн. грн. і скороченні державного — на 18,5 млн. грн.). З 11,6% у 2001р. до 9,1% у 2002р. зменшилась і частка обов'язкового страхування у сукупних страхових преміях. Страхові ж виплати у 2002р. зросли, порівняно з попереднім роком, лише на 0,4 млн. грн. Це зумовлено як законодавчими прогалинами, так і відсутністю необхідних для повноцінного обов'язкового страхування коштів.

Недостатній рівень державного регулювання і контролю над страховим ринком, непослідовність дій щодо організації державного нагляду за страховою діяльністю. У перші роки незалежності України будь-який дієвий контроль над страховою діяльністю був відсутній, а надалі відбувалася часта зміна підпорядкованості і повноважень державних наглядових органів на вітчизняному страховому ринку.

У регулюванні страхового ринку залишається ряд невирішених проблем, серед яких, зокрема¹¹⁰:

❖ недостатня узгодженість дій державних органів, що опікуються питаннями страхування, між собою, а також державних органів і саморегулювальних організацій (об'єднань страховиків), що призводить до **безсистемних рішень і зниження загального рівня державного регулювання страхової діяльності**;

❖ недостатній обсяг повноважень державних органів на застосування санкцій та притягнення до відповідальності юридичних і фізичних осіб за порушення страхового законодавства, що не сприяє **підвищенню рівня відповідальності професійних учасників страхового ринку**;

❖ відсутність якісної системи обліку, звітності, розкриття інформації та нагляду за діяльністю страхових організацій, що обмежує можливості потенційних інвесторів і споживачів страхових послуг щодо якісного відбору страхових організацій, зменшує можливості страхового ринку з мобілізації вільних ресурсів, підвищення обсягів страхового посередництва та сприяння розвитку страхового ринку в цілому.

Відсутність державного реєстру власників нерухомості в Україні. Цей факт унеможлиблює **чітке визначення реального власника нерухомості, а відтак ускладнює розвиток титульного страхування**¹¹¹.

Протекціонізм, галузевий монополізм. Практику надання окремим компаніям ексклюзивного права страхування підприємств у відповідній галузі часто підтримують різні міністерства і відомства (наприклад, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерство транспорту, обласні адміністрації тощо)¹¹². Водночас, страховикам часом бракує конструктивної корпоративної єдності у вирішенні складних завдань¹¹³. Викликає занепокоєння і той факт, що практика визначення виконавчою владою уповноважених нею страховиків досить спокійно сприймається суспільством.

Негативним чинником є **наявність кептивних компаній**, що відстоюють винятково корпоративні інтереси, будуються за галузевою належністю та працюють під опікою місцевих органів влади. Їх створення, зокрема, має на меті не випускати грошові потоки у вигляді страхових премій за межі компанії-засновника, створити своєрідний інкубатор для становлення свого страхового бізнесу, встановити пільгові тарифи на страхування внутрішньо-корпоративних ризиків. Типовою є ситуація, коли страховики зберігають і підтримують тісні зв'язки із своїми акціонерами, які часто є їх основними клієнтами. Отримує поширення й перехресне володіння акціями страхових компаній, банків, виробничих підприємств, що ускладнює точну оцінку активів. Часом банки вимагають від клієнтів страхувати заставне майно в афільованій з ними страховій компанії. Непоодинокими є випадки встановлення виняткового права певних страховиків на здійснення певних видів страхування.

Названі прояви протекціонізму **спричиняють монополізацію окремих сегментів страхового ринку відомчими страховими компаніями, створюють нерівні**

¹⁰⁸ Новые виды обязательного страхования нельзя вводить без обоснования их эффективности. — Украинский финансовый сервер, 10 апреля 2003г.

¹⁰⁹ Украинский финансовый сервер, 24 апреля 2003г.

¹¹⁰ Філонюк О. Кроки становлення страхового ринку України або 10 років життя єдиної страхової сім'ї. — <http://www.uainsur.com/public/134>.

¹¹¹ Добровільне страхування фінансового ризику, втрати права власності та інших майнових прав.

¹¹² Філонюк А. Наше общество не застраховано. — <http://www.uainsur.com/public/557>.

¹¹³ НАСК "Оранта" — 80 років присвячено страховому ринку. — <http://www.uainsur.com/public/74>.

можливості для функціонування страховиків, призводять до нерівномірного розвитку страхового ринку.

Слабкий розвиток інфраструктури. Сьогодні ринок посередників настільки слабкий і незначний, що можна казати про його відсутність. Взаємовідносини між посередниками і компаніями прямо протилежні прийнятним на світових ринках. Багато з існуючих страхових компаній, фактично, не залишають ризик на своєму утриманні, перестраховують його у більш крупних компаній, а самі існують переважно за рахунок різниці прямого та перестраховального тарифів¹¹⁴.

Серед страхових брокерів відсутня активність на ринку особистого страхування та страхування життя, обов'язкових видів страхування¹¹⁵. В перестрахованні працюють переважно представництва страхових брокерів-нерезидентів. Умови діяльності брокерів є неналежними та не стимулюють їх діяльність. Вони перебувають поза увагою органів державної влади. Досі страхові брокери працюють на підставі Постанови Кабінету Міністрів України №747 від 29 квітня 1999р.¹¹⁶ Не виконані вимоги Прикінцевих положень Закону України "Про страхування" (п.10), що передбачали приведення у відповідність нормативно-правових актів Кабінету Міністрів протягом чотирьох місяців після набуття Законом чинності¹¹⁷. Чинна нормативно-правова база діяльності брокерів має великий перелік заперечень і застарілих вимог, отже, залишається недосконалою і суттєво обмежує такий важливий елемент страхового ринку, як брокерська діяльність.

Відсутня дієва організація, здатна об'єднувати зусилля та працювати на користь розвитку посередницького ринку в Україні¹¹⁸. Дискусійним залишається питання про поділ брокерів на страхових і перестрахових.

Загалом, регулювання страхового ринку характеризується неналежною узгодженістю дій державних органів, що опікуються питаннями страхування, недостатнім рівнем повноважень державних органів на застосування санкцій і притягнення до відповідальності винних у порушенні страхового законодавства. У галузі страхування відсутні якісні системи обліку, звітності та розкриття інформації, нагляду за страховою діяльністю. Все це свідчить про відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування та безсистемність розвитку вітчизняного страхового ринку.

2.3 ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Низька дохідність або збитковість окремих видів страхування. Сьогодні нетто-збитковість автокаско в середньому по ринку складає до 70% загального

обсягу зібраних премій, а з урахуванням комісій і витрат на ведення справи доходи страхових компаній у цьому виді страхування складають у підсумку не більше 10-15%¹¹⁹. Діяльність окремих компаній у цьому виді страхування є навіть збитковою. З кожним роком зростає збитковість страхових компаній у реалізації "зелених карт". Це негативно позначається на фінансових показниках діяльності страховиків, гальмує їх інтенсивний розвиток.

Більш низька конкурентоспроможність страхових компаній, порівняно з комерційними банками у боротьбі за залучення вільних коштів юридичних і фізичних осіб. Поки що з огляду на більшу зрозумілість і короткострокову вигоду, можливість швидкого отримання внесених сум, а також більшої фінансової потужності комерційних банків банківські вклади є більш привабливим об'єктом розміщення вільних коштів юридичних і фізичних осіб. Через це страхові компанії втрачають досить значні суми коштів.

Відсутність середньо- і довгострокового планування страховими компаніями своєї діяльності. З одного боку це є наслідком аналогічної політики на державному рівні, а з іншого, — недосконалої політики керівництва страхових компаній з організації менеджменту. Топ-менеджери у більшості випадків не допускаються до процесу прийняття кінцевих рішень і є не досить зацікавленими в результатах діяльності компанії, тим більше — довгострокових. Це призводить до хаотичності розвитку окремих страхових компаній, частоті зміни курсу, відсутності бачення середньо- і довгострокових перспектив. Тим часом, якщо страхові компанії мають намір вижити у зростаючій конкурентній боротьбі за клієнтів, вони мають навчитися чітко позиціонувати себе на ринку страхових послуг та фінансових послуг загалом і планувати свій розвиток принаймні на п'ять років наперед.

Низький рівень кваліфікації кадрів. Це є ще одним наслідком недостатнього розвитку менеджменту в страхових компаніях та їх низького попиту на кваліфікованих фахівців на фоні зростання ринку фінансових послуг. Щоб вирішити кадрові проблеми, страховики навчають персонал самостійно, залучають кадри з інших сфер бізнесу. Спостерігається низький рівень маркетингу на ринку страхових послуг. На ринку склалася парадоксальна ситуація — часом у страхову компанію простіше підібрати висококласного топ-менеджера, ніж грамотного спеціаліста середньої ланки. Страховий ринок відчуває гостру потребу у вузькоспеціалізованих професіоналах — методологах (менеджерах проєктів), актуаріях, брокерах, андеррайтерах¹²⁰, диспашерах¹²¹, аварійних комісарах, експертах, фінансистах,

¹¹⁴ Сосновский О. Инструмент управления будущим страхового рынка Украины. — <http://www.uainsur.com/public/289>.

¹¹⁵ Див.: <http://www.uainsur.com/news/2892>.

¹¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України "Про впорядкування діяльності страхових брокерів" №747 від 29 квітня 1999р.

¹¹⁷ Див.: <http://www.uainsur.com/news/2892>.

¹¹⁸ Протокол Всеукраїнської наради представників органів державної влади та страхового бізнесу з проблем та перспектив розвитку страхування в Україні. — <http://www.uainsur.com/news/2967>.

¹¹⁹ Финансы. Лучшие компании финансового сектора. — Инвестиционная газета, 6 мая 2003г., с.20-21.

¹²⁰ Андеррайтер (underwriter) — викваліфікована та відповідальна особа страховика, уповноважена виконати необхідні процедури із розгляду пропозицій та прийняття ризиків на страхування (перестраховування).

¹²¹ Диспашер (джастер) (average adjuster) — фахівець у галузі морського права, який здійснює розрахунки з розподілу витрат за загальною аварією між судном, вантажем і фрахтом.

бухгалтерах, юристах, суддях, аудиторів, програмістах, що знаються на нюансах страхової діяльності. Водночас страховики запрошують на посади агентів навіть пенсіонерів і студентів, які розглядають таку роботу як тимчасову¹²².

Кадрові проблеми негативно позначаються на обсягах і якості страхових послуг, підривають імідж страхових компаній, призводять до зловживань і правопорушень.

Порушення чинного законодавства. За підсумками здійснених у 2002р. Міністерством фінансів виїзних перевірок діяльності страхових організацій і страхових брокерів було зроблено 156 приписів страховикам за порушення чинного законодавства, обмежено дію ліцензій 14 страховим організаціям, призупинені дії одного страховика, відкликана ліцензія у однієї страхової компанії, три брокери виключені з державного реєстру (501 перевірка, в т.ч. 149 тематичних — на виконання доручень Кабінету Міністрів, у зв'язку із зверненнями правоохоронних органів, громадян і податкової служби)¹²³. Зокрема, з'ясувалося, що договори страхування у багатьох компаній містять свідомо залишені юридичні лазівки.

Зростання випадків страхового шахрайства. Набувають поширення випадки шахрайства у сільсько-господарському¹²⁴ та майновому¹²⁵ страхуванні. Непоодинокими є випадки фальсифікації страхових полісів, що видаються від'їжджаючим за кордон, інсценування викрадення транспортних засобів. Це призводить до фінансових втрат страхових компаній, зниження їх фінансових результатів.

До інших функціональних проблем діяльності страхових компаній можна також віднести вузький, порівняно з розвинутими країнами, асортимент страхових послуг, що надаються клієнтам; неоптимальність страхових портфелів; низьку технологічність здійснення страхових операцій; відсутність належних традицій тривалого позитивного досвіду роботи з клієнтами, особливо з нових видів страхування.

2.4 ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Значна інформаційна закритість страхового ринку, низький рівень впровадження у страхову практику сучасних інформаційних технологій. Український страховий ринок є сьогодні однією з найбільш закритих зон фінансового ринку, що унеможливає формування чіткого уявлення про його стан і тенденції розвитку, зменшує можливості об'єктивної оцінки статус-кво у цій сфері з метою виправлення наявних недоліків та усунення існуючих і запобігання потенційно можливим загрозам його стабільному функціонуванню.

Відсутність якісної статистичної інформації і недостатність ґрунтовних інформаційно-аналітичних матеріалів про стан та проблеми формування страхового ринку. Оприлюднення інформації відстає у часі, недосконалі форми обліку спричиняють її викривлення, внаслідок чого неможливо прослідкувати динаміку розвитку конкретних видів страхування. Відсутність обліку діяльності філіалів страхових компаній в регіонах, призводить до заниження обсягів регіональних ринків і підвищенню частки столичного регіону в аналітичних зведеннях.

Усвідомлення особистого страхування багато в чому визначається чітким уявленням про ймовірність настання страхового випадку. Проте дані Держкомстату України про травми та лікарняні є принаймні спірними, а переважна більшість страховиків працюють з досить обмеженими клієнтськими базами.

Сьогодні інформаційно-аналітичне забезпечення страхової діяльності представлене комплексним інформаційним проектом, що об'єднує такі фахові видання, як щотижнева газета "Україна-бізнес", журнал "Фінансові послуги" і щорічник "Страховий ринок України", виданнями, що виходять за підтримки ЛСОУ, — журналом "Страхова справа", електронними "Insurance Top" і "Страховий дайджест", а також "Вісником страхового ринку України" (Центр підготовки і перепідготовки кадрів). Проте, на думку експертів Центру Разумкова, **все ще недостатньо наукових досліджень щодо формування й розвитку страхового ринку, ґрунтовних інформаційно-аналітичних матеріалів про стан, проблеми і перспективи формування страхового ринку в Україні.**

Недосконалість фінансової звітності та методів обробки даних. Дані фінансової звітності, що надаються страховими компаніями в контролюючі органи та на огляд широкої аудиторії, не дозволяють достовірно судити про реальний фінансовий стан компанії і результати її діяльності. Це відбувається з двох причин: *перша* — окремі показники, що суттєво впливають на фінансовий стан компанії, просто немає необхідності (за законодавством) вносити до звітності¹²⁶; *друга* — показники, що вносяться до звітності, трактуються різними компаніями по-різному.

Водночас існуюча звітність містить низку зайвих, таких, що не дають точного уявлення про результативність діяльності страховиків, показників (наприклад, загальна сума укладених договорів страхування тощо).

Загалом відсутність якісної і достовірної статистичної інформації спричиняє викривлення оцінки реального стану речей на страховому ринку, не дає можливості відстежувати динаміку процесів, що відбуваються на ньому, приймати своєчасні, виважені і ефективні управлінські рішення.

¹²² Ксенз Л. На свой страх и риск. — http://www.www.oranta.com.ua/go.php/press_about/ 163.

¹²³ Украинский финансовый сервер, 27 февраля 2003г.

¹²⁴ Наприклад, непоодинокими є випадки, коли застраховані сільськогосподарські виробники здають свою худобу на м'ясокомбінати, фальсифікуючи страховий випадок.

¹²⁵ Прикладом такого шахрайства є страхування старих об'єктів на суму, достатню для купівлі нового аналога, з наступним знищенням об'єкта в ході фіктивного страхового випадку.

¹²⁶ Так, після прийняття нової редакції Закону України "Про страхування" отримало розвиток надання брокерами консультаційних та експертно-інформаційних послуг особам, які мають потребу в страхуванні. З незрозумілих причин до форм звітності ці види посередницьких послуг не внесені, тому даних про них немає.

Відсутні банки даних про недобросовісних страхувальників (кредитних бюро), якими б могли користуватися всі страхові компанії з метою запобігання поширенню страхового шахрайства, про яке йшлося вище.

Немає й досконалих рейтингів страхових організацій, які б полегшували б оцінку стану конкретних страховиків.

Неналежним чином організованою залишається і рекламна діяльність на вітчизняному страховому ринку.

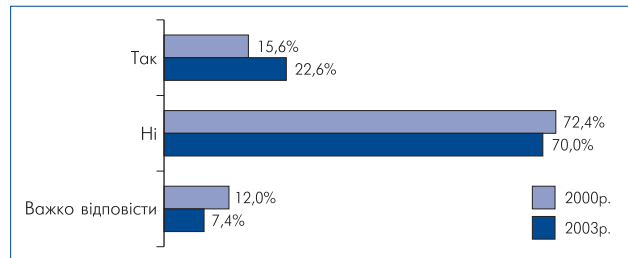
Непрозорість відомостей стосовно структури власності вітчизняного страхового ринку. Вкрай обмеженим є відкрите інформування громадськості про засновників українських страхових компаній. Українському страховому нагляду (на відміну від західного) бракує: здійснення аналізу фінансового стану власника та його атестації; проголошення небажаними певних видів страхової практики; прийняття рішень про фінансове оздоровлення страхової компанії; практики недопущення до управління страховими компаніями осіб, стосовно яких була встановлена відповідальність у фінансових зловживаннях тощо.

Це поряд з іншими чинниками значною мірою гальмує відновлення довіри наявних і потенційних страхувальників до вітчизняних страхових компаній, без чого не можна очікувати революційних змін на страховому ринку.

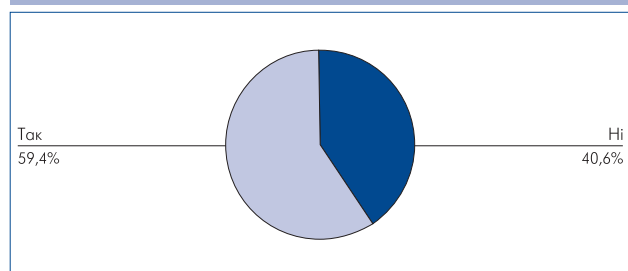
Крім того, нестача доступних інформаційно-аналітичних матеріалів про діяльність страхових компаній, недостатня реклама існуючих страхових послуг спричиняють неінформованість переважної більшості населення про існуючі види страхування, його правила та норми і в кінцевому підсумку — зумовлюють низьку страхову культуру громадян.

Так, за результатами загальнонаціонального опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова у червні 2003р.¹²⁷, лише 22,6% громадян засвідчили, що вони знають, у чому полягає суть солідарної системи пенсійного забезпечення. При цьому, привертає увагу та обставина, що частка обізнаних із цим питанням дуже незначно збільшилася, порівняно з 2000р., коли респондентам задавалося аналогічне питання (діаграма “Чи знаєте Ви, у чому полягає суть солідарної системи пенсійного забезпечення?”). Вагома частка громадян (40,6%) не знають про нарахування на заробітну плату, що сплачується до Пенсійного фонду України (діаграма “Чи знаєте Ви, що за кожного працівника підприємство сплачує нарахування...?”). Така ситуація на фоні дискусій про пенсійну реформу не може не викликати занепокоєння, оскільки свідчить не лише про недостатню міру інформаційного супроводу названої реформи, але й про те, що вона не матиме належної суспільної підтримки, особливо в частині добровільного пенсійного страхування — третього рівня пенсійного забезпечення, який передбачається реформою. На цей час переважна більшість громадян (84,4%) переконані, що піклуватися про пенсійне забезпечення працівника зобов’язана або винятково держава — 57,1%, або держава і роботодавець — 27,3% (діаграма “Хто повинен піклуватися про пенсійне забезпечення працівника?”).

Чи знаєте Ви, у чому полягає суть солідарної системи пенсійного забезпечення?
% опитаних

Чи знаєте Ви, що за кожного працівника підприємство сплачує нарахування на заробітну плату (32%), що спрямовується до Пенсійного фонду України?
% опитаних

Хто повинен піклуватися про пенсійне забезпечення працівника?*

* Респондентам пропонувалося відзначити один варіант відповіді.

	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старше
Держава	34,3%	40,4%	39,5%	51,6%	57,1%
Держава і роботодавець	36,5%	32,6%	37,0%	29,4%	27,3%
Держава і працівник	15,9%	17,5%	15,3%	11,8%	7,8%
Сам працівник	3,6%	3,6%	2,3%	1,0%	0,8%
Роботодавець і працівник	4,8%	3,6%	3,7%	3,8%	1,8%
Роботодавець	2,2%	1,1%	1,1%	1,4%	0,6%
Важко відповісти	2,7%	1,2%	1,1%	1,0%	4,6%

* Респондентам пропонувалося відзначити один варіант відповіді.

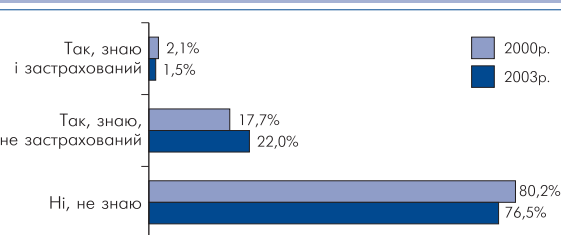
¹²⁷ Тут і далі за текстом наводяться результати соціологічного дослідження, проведеного з 1 по 8 червня 2003р. в усіх регіонах України. Опитано 2011 респондентів віком від 18 років. Похибка вибірки — 2,3%. В окремих випадках здійснюється порівняння з даними, отриманими в результаті соціологічного опитування, проведеного з 25 березня по 5 квітня 2000р. Опитано 1012 респондентів у всіх регіонах України віком від 18 років.

Про недостатню страхову культуру населення особливо виразно свідчить незнання та, відповідно — нерозуміння громадянами суті страхування відповідальності перед третіми особами. Дані, наведені в діаграмах у врізці *“Страхування відповідальності перед третіми особами: рівень інформованості та ставлення до нього громадян”*, показують, що переважна більшість (76,5%) громадян не знають суті цього виду страхування. Лише 10,4% опитаних

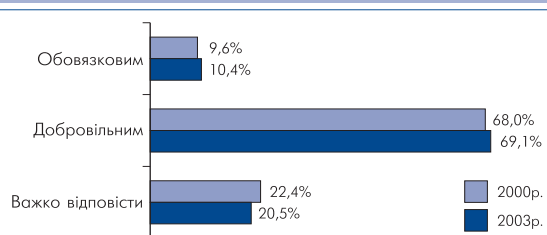
вважають, що страхування відповідальності перед третіми особами має бути обов'язковим, а більшість (69,1%) громадян бачать його винятково добровільним. Тому не дивно, що впровадження обов'язкового страхування власників автотранспортних засобів має підтримку лише 40,4% громадян; більш ніж третина (34%) опитаних не вбачають необхідності такого кроку, чверть — не визначили своїх позицій.

Страхування відповідальності перед третіми особами: рівень інформованості та ставлення до нього громадян

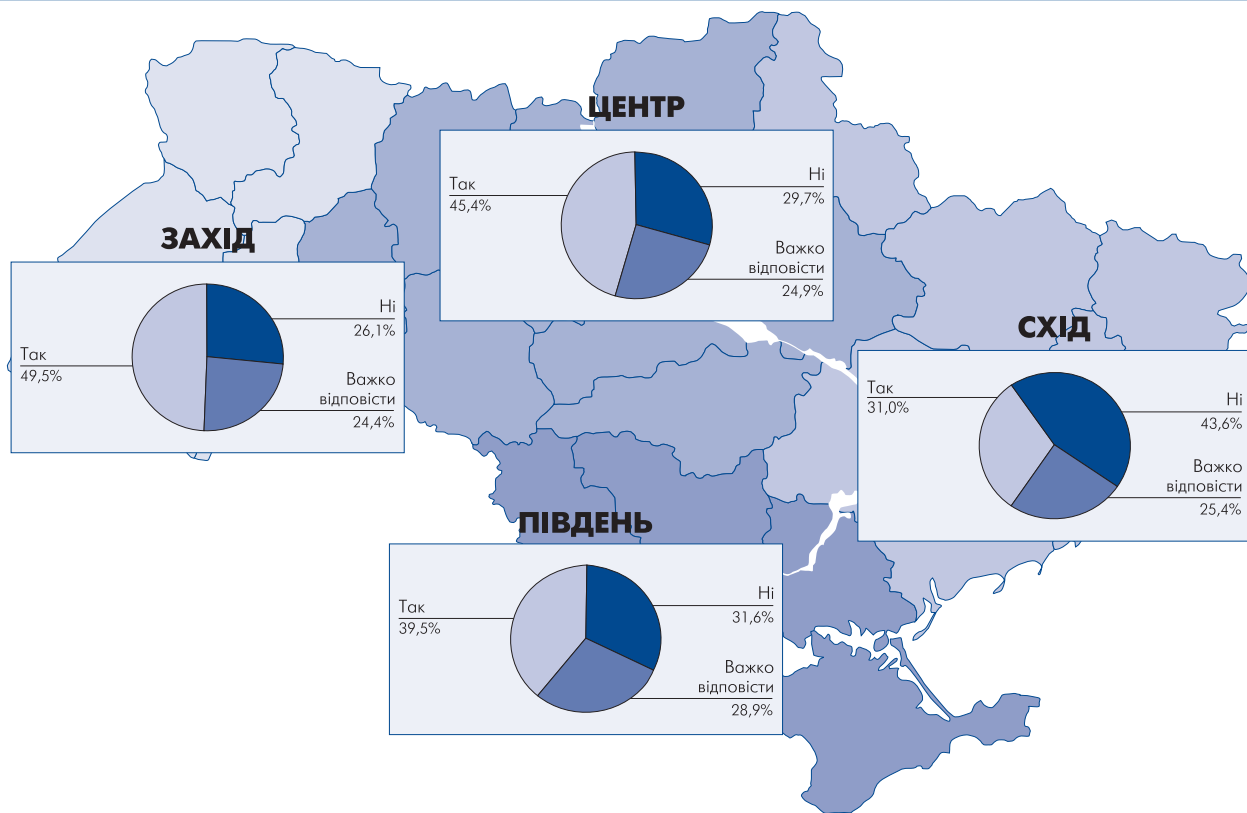
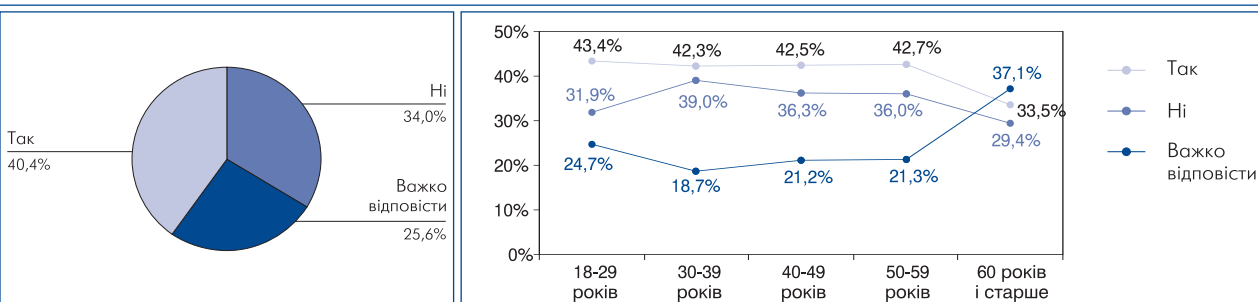
Чи знаєте Ви, в чому полягає суть страхування відповідальності перед третіми особами?
% опитаних

Обов'язковим чи добровільним має бути в Україні страхування відповідальності перед третіми особами?
% опитаних

Чи необхідно запроваджувати в Україні обов'язкове страхування власників автотранспортних засобів?
% опитаних

2.5 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Відсутність довіри населення і господарюючих суб'єктів до страхових компаній. До цього часу не відновлена повною мірою довіра населення до страхових компаній. Значним чином це зумовлено як негативними фактами створення в нещодавньому минулому страховиками "фінансових пірамід", так і відсутністю належної системи гарантування страхових виплат¹²⁸. Не сприяють відновленню довіри і розміри страхових компенсацій, що часто є заниженими, а тому не привабливими для потенційних клієнтів.

Недовіра до страхування посилюється систематичним невиконанням державою взятих на себе зобов'язань. Як зазначалося вище, Закон України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України" (1996р.) передбачав компенсацію страхових внесків в установи державного страхування СРСР у розмірі 7,77 млрд. грн. (майже \$1,5 млрд.). Це зобов'язання до цього часу не виконане, безпосередньо на зазначену компенсацію кошти в державному бюджеті не виділяються.

В результаті, саме недовіру до вітчизняних страхових компаній називають громадяни, які не мають жодного страхового полісу, головною причиною свого небажання страхуватися. Як свідчать дані, наведені в діаграмі "У чому полягає головна причина того, що Ви не застраховані?", такої позиції дотримуються 55,8% опитаних з числа не застрахованих; відсутність грошей є головною причиною відмови від страхування лише 23,8% респондентів.

У чому полягає головна причина того, що Ви не застраховані?
% не застрахованих

Довіру до страхових компаній засвідчили лише 10,7% громадян; до державних фондів соціального страхування — 17,5%, недержавних — 4,7%. Рівень довіри до банків є вищим: державним банкам довіряють 23,7% опитаних, недержавним — 7,8% (таблиця "Чи довіряєте Ви наступним страховим і фінансовим установам?").

Привертає увагу зростання рівня невіри громадян у надійність, наприклад, недержавних пенсійних фондів. Якщо у 2000р. вважали ці структури недостатньо надійними 13,6% опитаних, то у 2003р. — 18,5% (діаграма "Як Ви ставитесь до такого способу додаткового пенсійного забезпечення...?"). За результатами опитувань близько 20% громадян впевнені, що їх гроші будуть розкрадені; водночас, 15,0% — засвідчили готовність скористатися послугами недержавних пенсійних фондів — за умови впевненості в тому, що їх кошти будуть надійно захищені.

Чи довіряєте Ви наступним страховим і фінансовим установам?

	Довіряю	Не довіряю	Важко відповісти
Страхові компанії	10,7	78,5	10,8
18-29 років	18,0%	68,7%	13,3%
30-39 років	10,3%	78,6%	11,1%
40-49 років	10,8%	79,8%	9,4%
50-59 років	6,6%	81,6%	11,8%
60 років і старші	5,9%	85,5%	8,6%
Державні фонди соціального страхування	17,5	69,3	13,2
18-29 років	22,6%	60,2%	17,2%
30-39 років	17,0%	69,6%	13,4%
40-49 років	18,2%	72,4%	9,4%
50-59 років	17,8%	72,5%	9,7%
60 років і старші	11,9%	74,6%	13,5%
Недержавні фонди соціального страхування	4,7	81,8	13,5
18-29 років	8,3%	75,8%	15,9%
30-39 років	5,0%	81,3%	13,7%
40-49 років	3,7%	83,5%	12,8%
50-59 років	2,8%	86,1%	11,1%
60 років і старші	2,9%	84,5%	12,6%
Державні банки	23,7	62,6	13,7
18-29 років	30,2%	55,0%	14,8%
30-39 років	23,5%	62,3%	14,2%
40-49 років	27,6%	62,8%	9,6%
50-59 років	21,8%	62,3%	15,9%
60 років і старші	15,3%	70,9%	13,8%
Недержавні банки	7,8	78,8	13,4
18-29 років	13,2%	70,2%	16,6%
30-39 років	8,9%	75,8%	15,3%
40-49 років	7,6%	80,7%	11,7%
50-59 років	5,2%	82,6%	12,2%
60 років і старші	3,1%	86,1%	10,8%

Як Ви ставитесь до такого способу додаткового пенсійного забезпечення, як добровільне внесення частки Вашої заробітної плати до недержавного пенсійного фонду?*
% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити один варіант відповіді.

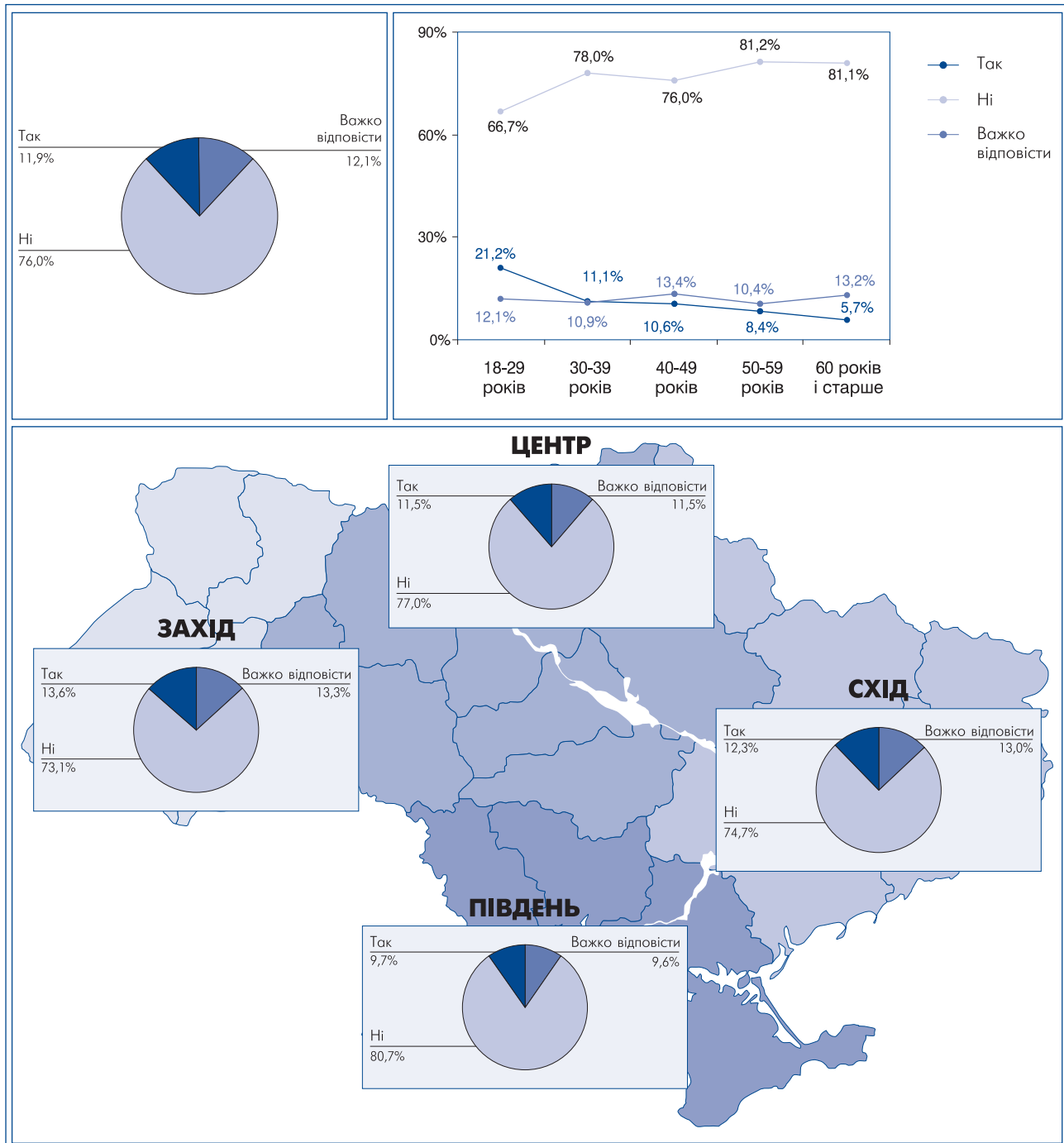
¹²⁸ У статті 32 Закону України "Про страхування" зазначається, що з метою додаткового забезпечення страхових зобов'язань страховики можуть на підставі договору створити Фонд страхових гарантій, який є юридичною особою. Державна реєстрація Фонду здійснюється в порядку, передбаченому для державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Джерелами утворення Фонду страхових гарантій є добровільні відрахування від страхових платежів, а також доходи від розміщення цих коштів. Розмір відрахувань до Фонду страхових гарантій і порядок використання коштів цього Фонду встановлюються страховиками, які беруть в ньому участь. Кабінет Міністрів України може приймати рішення про створення фондів страхових гарантій за напрямками страхування. Проте це положення Закону залишається не реалізованим належним чином.

Існують і більш глибокі, ніж недовіра до страхових інститутів, причини низького рівня поширення страхування в країні. Це невпевненість громадян у майбутньому, відчуття втрати соціальної перспективи. Це призводить до того, що люди не мають можливості довгострокового планування життя, що, у свою чергу, не сприяє страхуванню від ризиків, особливо довгостроковому, наприклад, страхуванню життя. За даними соціологічного дослідження Центру, переважна більшість (76%) громадян засвідчили, що вони не бачать зараз своєї

соціальної перспективи в Україні, лише 11,9% опитаних дотримуються протилежної позиції (врізка “Чи бачите Ви свою соціальну перспективу зараз в Україні?”).

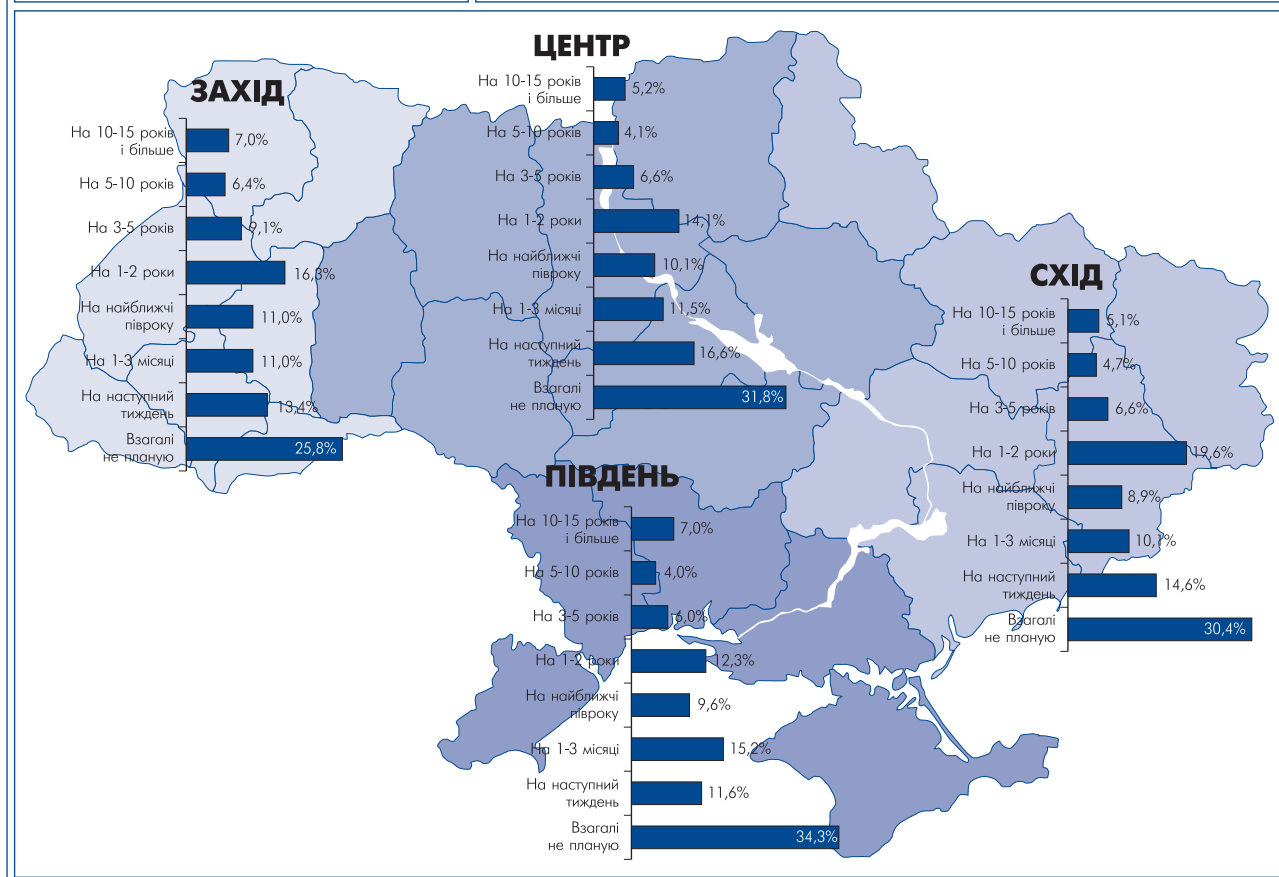
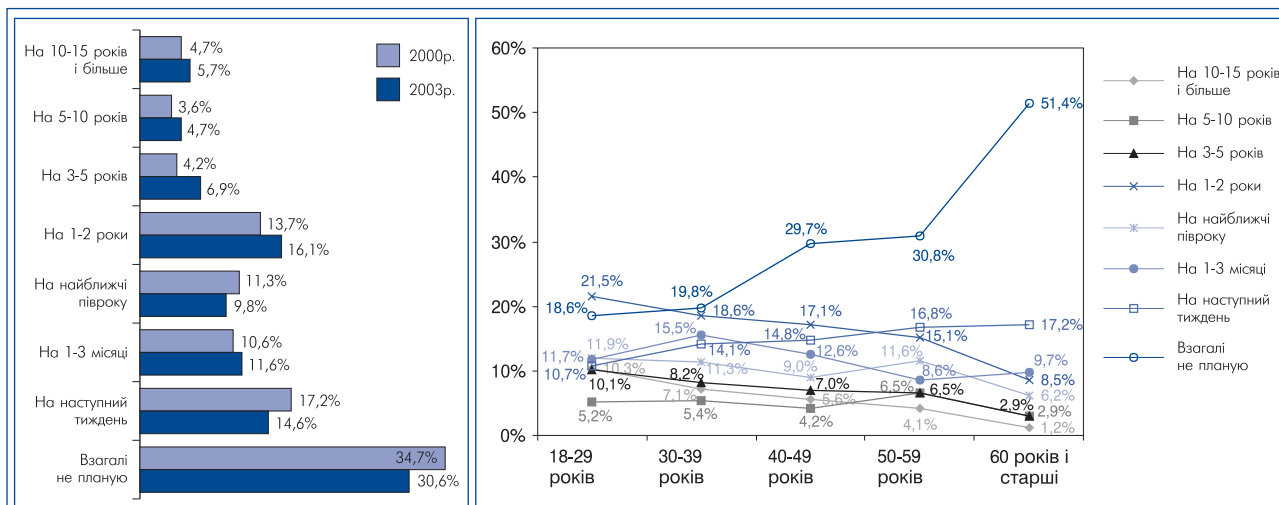
Відповідно, лише 17,3% опитаних планують своє життя на більш-менш значиму перспективу — на 3-5 років (6,9%), 5-10 років (4,7%) та 10-15 років і більше (5,7%). Проте, привертає увагу та обставина, що дещо зменшується частка тих, хто планує життя лише на тиждень або на 1-3 місяці (врізка “На який період часу Ви плануєте своє життя?”).

Чи бачите Ви свою соціальну перспективу зараз в Україні?
% опитаних

На який період часу Ви плануєте своє життя?*

% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити один варіант відповіді.

Соціально-психологічна ситуація, що склалася в українському суспільстві негативно впливає на розвиток страхового ринку. Більше того, вона свідчить про те, що держава надто довго експлуатувала довіру громадян, не здійснюючи дієвих кроків з визначення зрозумілих і прийнятних стратегічних перспектив розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

Загалом проблем формування вітчизняного страхового ринку більш, ніж досить. Всі вони мають різноплановий характер, зумовлюються різними

чинниками, по-різному впливають на сучасний стан і можливості розвитку страхування в нашій країні. Проте без їх вирішення неможливо очікувати на формування цивілізованого страхового ринку в Україні. Вирішення ж їх має здійснюватися комплексно, із залученням представників законодавчої і виконавчої влади, страховиків, усіх зацікавлених у якнайшвидшому кількісному і якісному розвитку страхування в нашій державі.

Відсутність цілеспрямованої державної політики у сфері страхування зокрема та соціально-економічного розвитку України взагалі (див. врізку

“Загальносистемні чинники стримування розвитку страхового ринку України”) обмежує бачення середньо- та довгострокових перспектив, без чого не можна ефективно здійснювати страхову справу. Крім того, це негативно впливає на можливості узгодження політики у сфері страхування з процесами перетворень у багатьох інших сферах, концентрації ресурсів, консолідації політичних і ділових кіл навколо чітко визначених цілей.

Недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує функціонування страхового ринку, з одного боку унеможлиблює “гру за чіткими правилами”, оскільки багато питань на сьогодні залишаються невнормованими, а з іншого — провокує численні порушення чинного законодавства, недотримання встановлених норм і правил. Все це негативно позначається як на кількісних, так і на якісних показниках розвитку вітчизняного ринку страхових послуг, не додає привабливості страховому бізнесу. Недосконала законодавча база і несприятливе економічне середовище спричинили серйозні диспропорції між обов’язковим і добровільним страхуванням, зростання монополізму.

Недоліки в розвитку інфраструктури негативно впливають на функціонування страхового ринку загалом, збільшення його масштабів, розширення переліку та якості страхових послуг, а відтак — на фінансову результативність.

Страхування не стало в Україні важливим фінансовим чинником розвитку національної економіки. Український страховий ринок все ще не відіграє належної ролі в забезпеченні страхового захисту громадян і суб’єктів господарювання. До цього часу чітко не визначені місце та роль системи страхування в життєдіяльності суспільства.

Страхова культура більшості населення і господарюючих суб’єктів перебуває в зародковому стані. Приблизно в тому ж стані знаходиться і мислення владних структур. Більшість чиновників (за невеликим винятком) визнають у страхуванні лише найпершу операцію — збирання страхових внесків. Не подолане повною мірою і сприйняття господарюючими суб’єктами страхового ринку

Загальносистемні чинники стримування розвитку страхового ринку України¹²⁹

Аналіз процесів на страховому ринку за час, що минув після попереднього розгляду Центром Разумкова цієї теми, дозволяє виокремити головні системні чинники, що перешкоджають поступальному розвитку страхування в Україні. До них належать наступні.

1. Неефективність політичної та адміністративної систем України, що стримує появу та розвиток дієвих механізмів державного регулювання страхового ринку, які відповідають світовим стандартам.

2. Відсутність на державному рівні єдиних, прозорих і стабільних норм і правил, що визначаються довгостроковою Стратегією соціально-економічного розвитку України та регламентуються чинною нормативно-правовою базою.

3. Фінансово-економічна нестабільність, недостатній рівень соціально-економічного розвитку України, що обмежують попит на страхові послуги, стримують розширення їх переліку та розбудову інфраструктури страхового ринку.

4. Злиття інтересів влади та наближених до неї фінансово-промислових груп, забезпечення інтересів останніх через прийняття політичних і державних рішень.

5. Неефективне використання адміністративних та економічних важелів державного регулювання, зокрема, страхової діяльності, що обмежує коло дієздатних і конкурентоспроможних страховиків на ринку.

лише як фінансового інструменту для мінімізації податків. Досить повільно йде усвідомлення страхування як невід’ємної складової ризик-менеджменту, без якої неможливо планувати виробництво товарів і послуг.

Соціально-психологічна ситуація в українському суспільстві справляє негативний вплив як на розвиток України загалом, так і на становлення її ефективної системи страхування. Ця ситуація вимагає від держави системних, спрямованих на довгострокову перспективу і, водночас, конкретних дій з відновлення довіри громадян шляхом подолання нагальних сучасних проблем. ■

¹²⁹ Ринкові трансформації постсоціалістичної економіки і макроструктурні зрушення в Україні. Аналітична доповідь Центру Разумкова — Національна безпека і оборона, 2003, №4, с.4, 5, 10, 25-26.

3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

“Турбота про майбутнє є плід цивілізації — вона відрізняє людину освічену від дикуна”

(Д.Бедріон)

Аналіз сучасного стану, тенденцій і проблем розвитку вітчизняного страхового ринку свідчить про певні здобутки та численні недоліки, притаманні як функціонуванню окремих страхових компаній, так і всій системі страхування. Тому дуже важливо визначити чіткі орієнтири необхідного та водночас можливого реформування ринку страхових послуг в Україні, внесок у цю справу страхових компаній, громадян, господарюючих суб'єктів і державних інституцій.

У цьому розділі розглядаються можливі сценарії розвитку українського страхового ринку в найближчій перспективі, що ґрунтуються на оцінках та припущеннях як державних посадових осіб, так і незалежних експертів.

На думку експертів Центру Разумкова, є два головних сценарії розвитку подій у сфері страхової діяльності: перший можливий за збереження існуючих тенденцій розвитку страхового ринку, другий — лише за умов кардинальних політичних і соціально-економічних реформ в Україні, що супроводжуватимуться і вдосконаленням страхової справи в нашій державі.

3.1 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ: ОФІЦІЙНІ ПРОГНОЗИ

Глава держави. Головні моменти бачення Президентом шляхів розвитку страхового ринку в Україні викладені в його програмному Посланні до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011рр.” і зводяться до:

- ❖ утворення національної системи страхових послуг, здатної забезпечити надійний захист довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для економічного зростання, бути реальним чинником стабільності та стимулом розвитку підприємництва¹³⁰;

- ❖ здійснення пенсійної реформи на рівні сучасних світових стандартів, що **можливе лише за умови розв’язання базової проблеми — відсутнього зростання заробітної плати та інших доходів населення**¹³¹;

- ❖ запровадження державного соціального медичного страхування з метою **забезпечення доступності**

медичної допомоги для соціально незахищених верств населення через законодавче визначення гарантованого рівня безоплатного медичного страхування¹³².

Президент України, наголосивши на відсутності розвинутої мережі страхових компаній, необхідної системи страхування інвестиційних ризиків як одного з негативних чинників формування інвестиційного потенціалу, закликав у максимальному стислі терміни (протягом одного-двох років) усунути ці недоліки¹³³. Проте, поки що реальних зрушень у згаданих напрямках не сталося.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002р.” як позитивні тенденції відзначалися прискорення розвитку ринку страхових послуг, зростання загальних активів, статутних фондів, власного капіталу страховиків. Водночас, підкреслювалося, що розвиток страхового сектора залишається недостатнім. Кабінету Міністрів України було поставлене завдання визначити економічні та інституційні механізми, що забезпечували б відчутний прогрес у сфері страхування¹³⁴. Отже, слово стосовно майбутнього українського страхового ринку — за Кабінетом Міністрів.

¹³⁰ Послання Президент України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011рр.” — Київ, 2002, с.53.

¹³¹ Там само, с.61.

¹³² Там само, с.61-62.

¹³³ Там само, с.50.

¹³⁴ Послання Президента України до Верховної Ради України. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році. — <http://www.president.gov.ua/officdocuments/officmessages/151983618.html>.

Кабінет Міністрів України. Програма діяльності Кабінету Міністрів України “Відкритість, дієвість, результативність”, схвалена Верховною Радою України¹³⁵, визначає формування сучасної системи соціального страхування одним із факторів стабілізації рівня життя населення. Уряд планує здійснити подальший розвиток засад соціального страхування, їх удосконалення та запровадження пенсійного страхування шляхом:

- ❖ поступового наближення розміру мінімальних страхових виплат загальнообов’язкового державного соціального страхування до рівня прожиткового мінімуму;
- ❖ проведення експерименту з надання застрахованим особам допомоги на випадок часткового безробіття та порядку її фінансування;
- ❖ надання повноважень з виконання одним з державних цільових фондів функцій Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Передбачається запровадження диференційованих страхових тарифів на загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання залежно від ступеня ризику виникнення нещасних випадків, професійних захворювань, стану охорони праці.

Має бути визначений порядок спрямування у 2003р. коштів Фонду загальнообов’язкового державного страхування на створення нових робочих місць працівникам вугільної промисловості, які вивільняються у зв’язку із закриттям шахт.

З метою подальшого впровадження пенсійної реформи та покращання медичного забезпечення населення Уряд передбачає вжити наступних заходів:

- ❖ сприяння прийняттю Верховною Радою Законів України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, “Про загальнообов’язкове державне соціальне медичне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”, а також поетапній їх реалізації;
- ❖ створення економічних передумов та інформаційно-технічної бази для функціонування систем обов’язкового накопичувального пенсійного забезпечення, державного регулювання та контролю у сфері медичного страхування, запровадження персонального обліку застрахованих осіб, відкриття персональних рахунків; формування страхових кас та інших інституцій, забезпечення ефективного використання коштів;
- ❖ створення ефективної системи зберігання та управління пенсійними активами, формування страхових кас, забезпечення ефективного використання їх коштів;
- ❖ скорочення пільг зі сплати внесків до Пенсійного фонду та впровадження механізму компенсації витрат Пенсійного фонду;

- ❖ остаточне розмежування джерел фінансування пенсій, призначених за різними пенсійними програмами;
- ❖ створення системи державного регулювання та контролю у сфері пенсійного страхування.

Виконання цих заходів має забезпечити зниження рівня бідності, зокрема, пенсіонерів, збільшення розміру пенсії залежно від трудового внеску, підвищення доступності та ефективності медичного обслуговування, акумулювання інвестиційних ресурсів, що спрямовуються в національну економіку.

Передбачається створення Національного екологічного фонду, системи екологічного аудиту та страхування.

Слід підкреслити, що в Програмі Уряду декларована необхідність заходів з поліпшення стану винятково соціального, пенсійного, медичного та екологічного страхування. **Конкретні ж пропозиції стосовно запровадження економічних та інституційних механізмів, що забезпечували б відчутний прогрес у всій сфері класичного страхування, в Програмі відсутні**, що, зокрема, підтверджує зроблений у першому розділі цієї доповіді висновок про переважну зацікавленість держави у обов’язковому соціальному страхуванні з можливістю створення додаткових фондів.

У прийнятій у 2001р. Програмі розвитку страхового ринку України на 2001-2004рр. зазначається необхідність змін у системі кадрового забезпечення. Зокрема, зростання обсягу страхових платежів до 3,5-4% ВВП у 2005р. вимагатиме збільшення чисельності працюючих на ринку страхування до 50 тис. спеціалістів, залучення до роботи висококваліфікованих спеціалістів (менеджерів, актуаріїв, брокерів, страхових експертів, фінансових аналітиків, бухгалтерів, юристів та ін.), добре обізнаних з теорією та передовою технологією страхування.

На думку першого віце-прем’єр-міністра України М.Азарова, потенціал страхового ринку на ближчі роки можна визначити принаймні на рівні **10% ВВП**. А поки що, за словами М.Азарова, прогнозуючи розвиток страхового ринку, Уряд виходить із того, що страхування, з одного боку, є “каталізатором

¹³⁵ Постанова Верховної Ради України “Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України” №729-IV від 17 квітня 2003 р.

справді конкурентних бізнес-процесів”, а з іншого — “визначальним індикатором тону бізнесу в країні”, певною рисою інвестиційної привабливості економіки. Намагання Уряду вдосконалити страховий ринок впливає із загальної ідеології ставлення до бізнесу — максимально зняти регулятивні обмеження та впливи, не пов’язані з виконанням бюджетних зобов’язань і захистом прав громадян. Зрозуміло, що в цьому сенсі страховий бізнес є особливо “чутливою” сферою діяльності. І дерегулятивна ідеологія тут може втілюватися через дуже ретельне та стабільне визначення правил і норм діяльності в поєднанні з дуже коректним державним наглядом за діяльністю страхових організацій, а також через запровадження механізмів попередження відмивання грошей. За останніми урядовими оцінками, Програма розвитку страхового ринку має передбачати:

- ❖ вдосконалення системи ліцензування та правил реєстрації добровільного страхування;

- ❖ запровадження механізму фінансового оздоровлення компаній і встановлення нормативів-індикаторів для визначення умов, за яких запроваджується такий механізм: зокрема, правила і норми платоспроможності та фінансової стійкості страховиків;

- ❖ створення системи контролю над операціями з надання гарантій і поручительств, зворотної фінансової допомоги, а також застави майнових прав і майна;

- ❖ запровадження вимог до аудиторського висновку стосовно діяльності страхової організації чи страхового брокера;

- ❖ створення гарантійного фонду для забезпечення виконання зобов’язань перед страхувальниками, особливо фізичними особами, в разі банкрутства страховика;

- ❖ встановлення державного контролю над концентрацією капіталу на страховому ринку;

- ❖ вступ уповноваженого органу з нагляду за страховою діяльністю до міжнародної асоціації таких органів, що, сприятиме запровадженню в Україні принципів і стандартів цієї асоціації.

Проте, як в урядових документах, так і в висловлюваннях представників Уряду йдеться про здійснення дуже важливого, але не достатнього комплексу заходів, що не може усунути першопричину стагнації страхового ринку та надати імпульс його поступальному розвитку. А першопричина полягає у відсутності фінансового підґрунтя формування страхового ринку — підвищення реальних фінансових можливостей населення та юридичних осіб.

3.2 ПРОГНОЗИ ФАХІВЦІВ

За оцінкою фахівців, 2003р. стане перехідним для ринку страхування, оскільки, згідно з чинним

законодавством, до листопада страхові компанії повинні сформувати статутний капітал у розмірі €500 000. **Головні зміни на страховому ринку України мають відбутися в 2004-2005рр.** За умови внесення кардинальних змін до страхового законодавства, обсяг страхового ринку України в найближчі два-три роки може збільшитися на 40-50%¹³⁶. Прогнозується, що протягом зазначеного періоду відбудеться зростання ринку реального страхування приблизно в 10 разів¹³⁷.

За окремими прогнозами, обсяг страхових премій в Україні щорічно буде збільшуватися приблизно на 1 млрд. грн. Це дозволить у 2003р. збільшити обсяг страхового ринку України до 5 млрд. грн.¹³⁸

З прийняттям Закону України “Про обов’язкове страхування відповідальності власників автотранспортних засобів” прогнозується зростання ринку класичного страхування принаймні вдвічі¹³⁹.

Згідно з оцінками фахівців, у 2004р. перше місце залишиться за майновим страхуванням, наприклад, помітними темпами зростатиме автострахування. Непогану динаміку має продемонструвати й медичне страхування. Як вважають фахівці, якщо в галузі страхування цивільної відповідальності реакція ринку буде миттєвою, то законодавчі нововведення в частині звільнення від оподаткування платежів із страхування життя для фізичних осіб, а також у галузі медичного страхування спричинять більш інертну та повільну реакцію. Прогнозується, що у 2003р. зростання класичного ринку та сегмента фінансових схем відбуватиметься паралельно та досить повільно, оскільки сьогодні відсутні чинники, які могли б істотно змінити ситуацію¹⁴⁰.

Попри те, що доля страхування фінансових ризиків в Україні досі складалася не надто вдало, багато експертів¹⁴¹ вважають, що цей вид страхування має велике майбутнє. Частка реального страхування в цьому сегменті поступово буде збільшуватися, а компанії почнуть розширювати свій портфель пропозицій. До найбільш перспективних, з точки зору спеціалістів, сьогодні можна віднести страхування ризиків, пов’язаних зі споживчим кредитуванням, а також “суміжні” види, такі як страхування інвестицій, судових витрат. З часом може стати цікавим і такий напрям, як страхування гарантій для експортерів.

На думку фахівців, триватиме процес укрупнення компаній і перерозподілу ринку на користь крупних мережевих компаній¹⁴². Через три-чотири роки на ринку будуть працювати не більше 50-60 компаній, 10-ти з яких буде належати до 80% ринку. З’явиться стабільний попит на страхові послуги. Бізнес “некласичних” страхових послуг буде згортатися. Проте, реальна кількість страховиків на ринку в найближчій перспективі визначатиметься, насамперед, їх здатністю своєчасно сформувати законодавчо визначені обсяги мінімальних статутних фондів.

¹³⁶ Украинский финансовый сервер, 10 апреля 2003г.

¹³⁷ Финансы. Лучшие компании финансового сектора. — Инвестиционная газета, 6 мая 2003г., с.20.

¹³⁸ Украинский финансовый сервер, 15 октября 2002г.

¹³⁹ Бовкун А. На страховом ринку без структурних змін. — Контракти, 19 травня 2003р., с.18.

¹⁴⁰ Там само, с.19.

¹⁴¹ Очимовская Т. Мыльные пузыри финансового страхования. — <http://www.uainsur.com/public/494>.

¹⁴² Финансы. Лучшие компании финансового сектора. — Инвестиционная газета, 6 мая 2003г., с.23-24.

3.3 ПОЗИЦІЯ ЕКСПЕРТІВ ЦЕНТРУ РАЗУМКОВА

Сценарій 1. На підставі здійсненого дослідження, експерти Центру Разумкова вважають, що головними чинниками, які визначатимуть розвиток вітчизняного страхового ринку в найближчій перспективі, будуть:

- ❖ наявність споживачів страхових послуг, платоспроможність яких буде залишатися суттєво обмеженою¹⁴³;
- ❖ відсутність реальних перспектив стрімкого підвищення вітчизняними страховими компаніями рівня їх фінансової стабільності;
- ❖ неможливість швидкого створення привабливого для іноземних інвесторів клімату;
- ❖ відсутність активної державної політики у сфері страхування;
- ❖ підвищення вартості перестрахування, що позначатиметься на зростанні страхових тарифів;
- ❖ інерційність процесів здійснення пенсійної реформи;
- ❖ відсутність позитивних зрушень у реформуванні сфери медичного обслуговування населення;
- ❖ недосконалість інфраструктури страхового ринку;
- ❖ відволікання сил і засобів, невизначеність ситуації під час передвиборних президентських і парламентських перегонів;
- ❖ активізація діяльності нещодавно створеної Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

За збереження існуючих передумов і тенденцій формування вітчизняного страхового ринку очікувати у найближчій перспективі революційних змін не доводиться.

Досягнесті офіційних прогнозів. Експерти Центру вважають, що досягнення нижньої межі обсягу страхових платежів до ВВП, передбачених Програмою розвитку страхового ринку України на 2001-2004рр. (3,5%), за збереження темпів зростання (абстрагуючись від інших чинників) цього відношення, зафіксованого в 2002р., є цілком імовірним. Тобто, якщо щорічний приріст відношення обсягу страхових премій до ВВП становитиме 0,5 в.п., то воно у 2003р. становитиме 2,5%, 2004р. — 3,0%, **2005р. — 3,5%.**

Проте, за збереження вищезазначеної тенденції, досягнення 10% відношення страхових премій до ВВП в Україні, як прогнозує перший віце-прем'єр-міністр М.Азаров на ближчі роки, за розрахунками експертів Центру, можливе **не раніше 2018р.** Тобто, в кращому випадку (а в цьому є суттєві сумніви), лише через 15 років Україна за розвитком страхового ринку зможе досягти рівня розвинутих країн.

Дати об'єктивну оцінку прогнозу фахівців стосовно зростання ринку реального страхування у найближчі три-чотири роки приблизно в 10 разів дуже важко, оскільки сьогодні відсутня обґрунтована

оцінка обсягів реального страхування в загальній масі страхових премій і виплат.

Водночас, у цілому можна погодитися з прогнозом фахівців ЛСОУ про зростання в 2003р. обсягу зібраних страхових премій в Україні до 5 млрд. грн.

Сценарій 2. За умов запровадження найближчим часом дійсно дієвих економічних та інституційних механізмів, що забезпечували б відчутний прогрес у сфері страхування, можливі й інші сценарії розвитку страхового ринку.

У разі ж визначення (і, що найважливіше, якнайшвидшого впровадження) економічних та інституційних механізмів, що забезпечували б відчутний прогрес у сфері страхування, можна сподіватися на істотні зрушення на страховому ринку України в найближчі 5-10 років.

Чинники можливого розвитку страхового ринку

Експерти Центру Разумкова дотримуються думки, що **перспективи можливого розвитку страхового ринку, в разі впровадження зазначених механізмів, передусім, визначатимуться ступенем зростання реальних доходів населення, поліпшенням стану корпоративних і державних фінансів.**

Зростання масштабів вітчизняного страхового ринку визначатиметься ступенем подальшого розвитку **співстрахування та перестрахування в Україні.** Розвиткові перестрахування в нашій країні має сприяти розробка законодавчих норм стосовно лімітів зобов'язань страховика, стандартних положень договорів перестрахування, правил ділового обороту вітчизняного ринку перестрахування, а також створення спеціалізованих страхових об'єднань, розширення участі українських страховиків у міжнародних системах перестрахування та договорах соцстрахування, активний розвиток інформаційних технологій, створення єдиних стандартів електронного документообороту тощо.

З огляду на стан вітчизняних страхових компаній, структуру концентрації страхового капіталу, неможливість страхування великих ризиків окремими страховими компаніями, а також необхідність подальшого зміцнення їх фінансової стійкості та конкурентоспроможності, можна прогнозувати **укрупнення страхових компаній на вітчизняному ринку за рахунок поглинання і злиття, подальше створення страхових пулів.** Напевно триватиме тенденція формування фінансово-страхових груп і холдингів. Поряд із розширенням переліку страхових послуг буде поглиблюватися спеціалізація на страховому ринку (морське, авіаційне, сільськогосподарське страхування, спеціалізовані види перестрахування).

З метою безкризового розвитку та освоєння компаніями вітчизняного страхового ринку має **бути підвищена ефективність менеджменту та маркетингового аналізу сегментів ринку** (виділення окремих груп споживачів страхових продуктів, підготовка цільових програм страхових компаній з максимального задоволення потреб споживачів, інтересів держави та самих страховиків, взаємна координація їх діяльності з виконання цих програм і заходів).

¹⁴³ Оскільки стійке коло споживачів, що склалося сьогодні на вітчизняному страховому ринку, — це фактично межа того, що можна досягти за екстенсивного шляху розвитку попиту на страхування в Україні, то рухатися вперед можливо лише за рахунок залучення до страхування нових груп споживачів, які й відрізняються обмеженою платоспроможністю.

Для подолання нерівномірності охоплення фізичних і юридичних осіб страховими послугами на сучасному етапі розвитку страхової галузі в Україні, а також з метою максимального забезпечення потреб страхувальників **підвищена увага приділятиметься вдосконаленню страхової справи в регіонах.**

Перспективи обов'язкового страхування в Україні

Подальший розвиток страхового ринку зумовлюватиметься формуванням і реалізацією довгострокової стратегії та активної поточної політики держави в страховій сфері. Стан ринку визначатиметься ступенем **принципового обмеження юридичної (державної) обов'язковості як методу реалізації страхової політики та рішучого розширення сфери дії економічної обов'язковості.** Зрозуміло, що треба прагнути того, щоб економічна обов'язковість знаходила якнайповніше розуміння та схвалення з боку суб'єктів господарювання. Насамперед необхідно вирішальною мірою підняти рівень страхування в ієрархії сфер життєдіяльності суспільства. Це, у свою чергу, вимагає створення відповідного страхового ринку з раціональним набором різноманітних страхових послуг, вміло пропонованих страховиками. Незалежно від цього, економічна обов'язковість, яка значною мірою визначає розміри та структуру попиту на страхові послуги, має посісти важливе місце в розрахунках між суб'єктами господарювання та державним бюджетом. Іншими словами, **цілі та вимоги страхової політики повинні узгоджуватися, зокрема і в першу чергу, з податковою політикою держави.**

На думку експертів Центру, подальший розвиток обов'язкового страхування в Україні можливий за умови:

- ❖ припинення практики прийняття нормативно-правових актів, що містять декларативні норми про обов'язковість страхування;
- ❖ створення чіткої законодавчої основи обов'язкового страхування;
- ❖ прийняття відповідних законодавчих актів винятково на підставі фінансово-економічного обґрунтування можливості вирішення проблем страхового захисту в обов'язковій формі та на запропонованих умовах;
- ❖ проведення інвентаризації відповідних об'єктів; визначення їх вартості, ризиків, що мають страхуватися, форм страхування;
- ❖ визначення реальних джерел здійснення страхового захисту.

Крім цього, **вдосконалення сегменту обов'язкового страхування можливе через:** посилення контролю з боку Державної комісії з регулювання фінансових ринків, відповідних міністерств і відомств над здійсненням уже законодавчо визначених видів обов'язкового страхування; проведення відкритих конкурсів страховиків, що залучаються для здійснення страхування за рахунок бюджетних коштів; створення централізованих гарантійних фондів.

Ідеологія страхування в Україні не повинна базуватися на примусовому стосовно страхувальника характері заходів з розвитку страхового ринку і, перш за все — на намаганні буквально нав'язати суспільству широкомасштабний розвиток обов'язкового страхування.

Спроби силоміць затягти страхувальників у чергу за страховими послугами є безперспективними з причини не лише небажання страхувальників сліпо підкорятися, а, передусім, банальної відсутності грошей для оплати широкого переліку видів обов'язкового страхування.

Реформування системи страхування не має обмежуватися створенням її нормативно-правового фасаду. Для реалізації законодавчих норм необхідно забезпечити умови їх реального впровадження та дотримання. Держава має усвідомити: формула її взаємовідносин зі страховиками — ми вас контролюватимемо — є малоефективною. Необхідним є впровадження формули — ми про вас дбатимемо та стимулюватимемо вас (враховуючи, що контроль є одним із інструментів стимулювання). Лише за умови створення певної системи стимулювання та мотивації діяльності страховиків і страхувальників можливі реальні позитивні зрушення.

З огляду на зазначене вище, принциповим питанням є оптимізація обов'язкового страхування в Україні, приведення його у відповідність до норм ЄС¹⁴⁴, що є необхідною передумовою для подальшого розвитку страхового ринку.

Пріоритети розвитку добровільного страхування

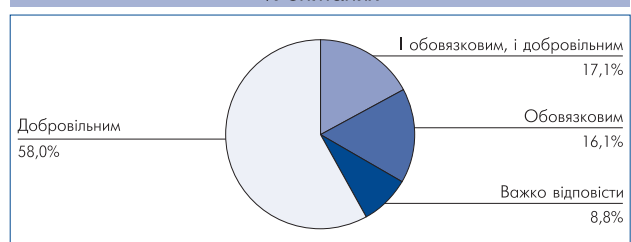
Пріоритетними напрямками розвитку добровільного страхування в Україні є: страхування життя, добровільне медичне та пенсійне страхування, страхування від нещасних випадків.

Становлення повноцінного страхування життя базуватиметься на підвищенні рівня добробуту населення України, розширенні практики корпоративного страхування життя, формування інституту актуаріїв (з обов'язковим законодавчим закріпленням основ діяльності, пов'язаної з розрахунками страхових тарифів, резервів, аналізом реалістичності інвестиційних програм і дестабілізуючих чинників).

Розвиток добровільного медичного страхування визначатиметься реформуванням сфери охорони здоров'я, прийняттям відповідного законодавства, об'єднанням зусиль усіх зацікавлених структур (органів охорони здоров'я, страхових медичних організацій, асоціацій, спілок, органів із захисту прав споживачів).

Саме добровільне медичне страхування, як свідчать результати соціологічних досліджень, матиме найбільшу суспільну підтримку. Таким його бачать 58% громадян, ще 17,1% — впевнені, що медичне страхування має бути і обов'язковим, і добровільним. Впровадження медичного страхування як обов'язкового підтримують лише 16,1% респондентів (діаграма "Яким має бути медичне страхування?").

Яким має бути медичне страхування?*

* Респондентам пропонувалося відзначити один варіант відповіді.

¹⁴⁴ Украинский финансовый сервер, 24 апреля 2003г.

Широке запровадження **добровільного пенсійного страхування матиме шанси на успіх за умов обов'язкової синхронізації з проведенням широкомасштабної пенсійної реформи в Україні.**

Отримають розвиток і такі перспективні види страхування, як страхування дітей для здобуття освіти, для чого необхідна координація зусиль страховиків з міністерством освіти і науки, міністерством праці та соціальної політики та іншими зацікавленими міністерствами та відомствами.

Поряд із зазначеними вище умовами, подальший **розвиток добровільних видів страхування значною мірою визначатиметься:**

- ❖ **терміном і масштабом перспективного запровадження податкових вилучень для громадян, що страхують життєво важливі майнові інтереси, пов'язані з життям і здоров'ям, володінням, користуванням і розпорядженням житловими приміщеннями та домашнім майном;**

- ❖ **забезпеченням більшої інформованості потенційних страхувальників про діяльність страхових компаній і послуги, що ними надаються, організацією роз'яснювальної роботи про механізми пенсійної реформи, пропагандою досвіду розробки й реалізації пенсійних програм.**

Страховий захист інвестицій

Прогресивним напрямом є запровадження **повноцінної системи страхування інвестицій** з метою реалізації великих інвестиційних проєктів, **що забезпечуватиметься:** розробкою конкретних механізмів використання потенціалу страхових компаній для страхового захисту інвестицій; розширенням взаємодії страхових компаній з кредитними установами, інвестиційними компаніями та іншими структурами, які акумулюють довгострокові ресурси.

Розширюватиметься страхування професійної діяльності компаній-учасниць фондового ринку, метою якого є мінімізація ризиків учасників фондового ринку, зміцнення їх фінансової стійкості та підвищення економічної безпеки їх операційної діяльності.

Розвиток інформаційних технологій

У найближчій перспективі отримає розвиток **Інтернет-страхування** як комплекс загальноприйнятих елементів взаємодії страхової компанії та її клієнта (що виникають у процесі продажу продукту страхування, його обслуговування та виплати страхового відшкодування) з використанням (повністю чи більшою мірою) Інтернет-технологій. Такий комплекс, як правило, включатиме:

- ❖ **розрахунок величини страхової премії і визначення умов її виплати;**
- ❖ **заповнення форми заяви на страхування;**
- ❖ **замовлення та безпосередню оплату полісу страхування;**
- ❖ **здійснення періодичних виплат (розстроченої страхової премії);**
- ❖ **обслуговування договору страхування в період його дії (інформаційний обмін між страховиком і**

страхувальником — формування довільних звітів на запити страхувальників, у т.ч. про стан і випадки зміни договірних умов, правила надходжень і виплат);

- ❖ **обмін інформацією між страхувальником і страховиком за умов настання страхової події тощо.**

Перспективи кадрового забезпечення

Розвиток страхового ринку зумовлюватиметься **підготовкою вузами висококваліфікованих кадрів для страхових компаній** за спеціальностями “Фінанси і кредит”, “Бухгалтерський облік і аудит”, “Менеджмент”, “Маркетинг” зі спеціалізацією “Страхування”, “Математика страхової справи”. Важливе місце в підготовці кадрів страховиків має відводитися **формуванню висококваліфікованого професорсько-викладацького складу учбових закладів.** Це, у свою чергу, вимагає **проведення науково-практичних конференцій, соціологічних досліджень, підготовки дисертаційних робіт зі страхової тематики.** Якість підготовки кадрів і підвищення кваліфікації страховиків пов'язуватиметься зі створенням **учбово-методичної і наукової літератури.**

Поліпшення страхового нагляду

Удосконалення роботи органів нагляду за страховою діяльністю відбуватиметься на підставі **включення до сфери їх компетенції розробки планів розвитку страхового бізнесу, аналізу фінансового стану засновників (акціонерів, учасників, афілійованих осіб) та їх часток у статутному капіталі страхової компанії, порядку їх реорганізації і ліквідації, платоспроможності та фінансової стійкості страховиків.**

Інтеграційні процеси у сфері страхування

Особливе місце у розвитку вітчизняного страхового ринку належатиме **ступеню розвитку інтеграційних процесів.**

Глобалізація. Глобалізація світової економіки охоплює і систему страхових відносин. Глобалізація страхування є процесом стирання законодавчих та економічних бар'єрів між національними страховими ринками, що має на меті формування глобального страхового простору. Це виразно виявляється в таких процесах: концентрація страхового та перестрахового капіталу; зрощення банківського та страхового капіталу; концентрація на ринку страхових посередників і споживачів страхових послуг; зміна попиту на “масові” страхові послуги, активізація участі страховиків у пенсійному страхуванні; розширення сфери використання приватного комерційного страхування; зміни традиційних форм і видів страхових послуг, що призводять до зрощення страхових і фінансових послуг; зміна ринкового середовища.

Інтенсивна глобалізація світового страхового простору настійно вимагає від національних страхових ринків адаптації до нового режиму міжнародної торгівлі страховими послугами, який визначається процесами лібералізації системи страхового нагляду та дерегулювання страхових ринків. Сьогодні важливим завданням є оцінка причин, форм і тенденцій глобалізації страхового середовища, що дозволить оптимально сформувати напрями розвитку страхового ринку в Україні¹⁴⁵.

Важливим завданням, що постає перед українськими страховиками, є з'ясування шляхів інтеграції

¹⁴⁵ Плиса В. Проблеми інтеграції страхового ринку України у світовий страховий простір. — <http://www.uainsur.com/public/20>.

українського страхового ринку до міжнародних страхового та перестрахового ринків. Цій проблемі останнім часом приділяється дедалі більше уваги, як з боку страховиків, так і з боку державних органів. Особливо гостро дискутуються питання розробки норм і вимог до перестрахових операцій, вибору концепції перестраховування, лібералізації національного ринку страхування. Всі ці питання вимагають вивірених рішень¹⁴⁶.

Отже, першочергового значення набуває адаптація вітчизняних стандартів до засад світового страхового ринку, створення відповідних інститутів і механізмів.

Як вважають експерти, широкомасштабне та активне включення страхового ринку України в процес глобалізації страхових відносин проходитиме поступово та вибірково. Великі зусилля знадобляться для доведення національних страхових продуктів до рівня вимог світового ринку. Саме підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних страхових продуктів є однією з головних передумов інтеграції національного страхового ринку до світового економічного простору¹⁴⁷.

Вектор інтеграції визначатиме і майбутнє страхового ринку в Україні, оскільки підходи до страхування ЄС і СНД суттєво різняться (врізка *“Підходи до інтеграції страхових ринків СНД та ЄС”*, с.40).

Інтеграція до європейського страхового простору

Розглядаючи проблему інтеграції до європейського страхового ринку слід урахувувати досвід створення єдиного страхового простору в Європі.

Для інтеграції вітчизняного страхового ринку в європейський необхідне дотримання українськими страховими компаніями п'яти основних принципів страхування, прийнятих за основу в європейській практиці¹⁴⁸:

- ❖ найвищий ступінь довіри;
- ❖ майновий інтерес;
- ❖ відшкодування збитків;
- ❖ причинно-наслідковий зв'язок;
- ❖ право вимоги.

Примітним у наведених принципах є винесення на чільне місце саме найвищого ступеню довіри. Для України це може мати особливе значення (врізка *“Потенціал попиту на страхові послуги”*, с.39).

Обґрунтована оцінка відповідності нормативно-правового та організаційно-методологічного забезпечення страхового ринку України вимогам, що висуваються ЄС, сьогодні відсутня. Без цього зробити об'єктивний висновок про ступінь наближення вітчизняного страхового ринку до критеріїв ЄС неможливо. Можна лише констатувати, що стан справ у сфері страхування в Україні все ще дуже далекий від існуючого в ЄС. Питання наближення регулювання вітчизняного страхового ринку до вимог ЄС має бути під контролем державних органів, які опікуються проблемами євроінтеграції України.

Успішний розвиток інтеграційних процесів на національному страховому ринку залежатиме від: сталості фінансового середовища господарюючих суб'єктів та населення — потенційних страхувальників; формування фінансово стійких страхових організацій; активізації ролі держави у зміцненні та розвитку страхового ринку; формування державних пріоритетів у розвитку національного страхового ринку; розвитку законодавчої бази страхування; використання сучасних методів в управлінні страховими організаціями¹⁴⁹.

Оскільки обмеження глобалізації є нереальним, єдиним правильним варіантом дій у цих умовах є вироблення нових підходів до регулювання процесів на національному страховому ринку і формування ефективних моделей управління страховими відносинами в Україні. З огляду на це, треба:

❖ визначити основні параметри й тенденції розвитку сучасного світового страхового простору та місце страхового ринку України в ньому;

❖ сформувати систему інструментів економічного регулювання, які б оперативно реагували на ймовірні суттєві зміни в умовах страхової діяльності;

❖ забезпечити поступове звуження сфери використання фіскальних механізмів регулювання страхових відносин за рахунок максимального зниження податкового навантаження на фінансові результати діяльності страховиків на основі запровадження принципів оподаткування в галузі страхування в країнах ЄС;

❖ адаптувати понятійний інструментарій національного страхового права до понятійного апарату міжнародних угод, що регулюють торгівлю страховими послугами в умовах глобалізації світового страхового ринку;

❖ адаптувати класифікацію видів страхової діяльності, правила формування страхових резервів та їх інвестування до вимог глобального страхового ринку;

❖ продовжити роботу з удосконалення системи й структури управління інститутами національного страхового ринку, вивчити причини, форми і досвід зрощення фінансового, банківського та страхового капіталу.

¹⁴⁶ Євченко Ю. Страховий ринок України: уроки 10-річчя та виклики XXI століття. — <http://www.uainsur.com/public/15>.

¹⁴⁷ Плиса В. Проблеми інтеграції страхового ринку України у світовий страховий простір. — <http://www.uainsur.com/public/20>.

¹⁴⁸ Кузнецов Ю. Страховий бар'єр недовіри та оптимізму клієнта-страхувальника. — <http://www.uainsur.com/public/55>.

¹⁴⁹ Плиса В. Проблеми інтеграції страхового ринку України у світовий страховий простір. — <http://www.uainsur.com/public/20>.

ПІДХОДИ ДО ІНТЕГРАЦІЇ СТРАХОВИХ РИНКІВ СНД ТА ЄС

Концепція координації страхової політики держав-членів СНД (проект)

Проект схвалений Економічною радою СНД 14 березня 2003р.
Підписання Концепції планується у жовтні 2003р.

У документі зазначається, що страхові ринки країн СНД розвиваються ізольовано один від одного; помітно відрізняється страхове законодавство; відмінними є умови страхування та вимоги до операторів ринку; в окремих країнах СНД допуск іноземних страховиків на ринок обмежений; обмежені також операції перестрахування між країнами.

Концепція пропонує координацію страхової політики країн СНД за наступними напрямками:

- ❖ аналіз поточного стану та розвитку страхових ринків країн СНД, забезпечення їх інформаційної прозорості; формування системи збору інформації про нормативні акти, що приймаються; аналіз інформації про використання національного страхування у взаємній торгівлі; створення інформаційної бази зі збору, обробки і розповсюдження інформації зі страхування в країнах Співдружності;

- ❖ розробка пропозицій гармонізації законодавств країн СНД;

- ❖ створення умов для добросовісної конкуренції між страховими компаніями, розвиток і вдосконалення антимонопольного законодавства країн-членів СНД;

- ❖ вироблення механізмів, що дозволять учасникам експортно-імпорتنих операцій використовувати при страхуванні та перестрахуванні національні валюти учасників багатосторонніх комерційних угод.

Перейти до скоординованої страхової політики планується у два етапи.

(1) **2003-2005рр.** Передбачається, зокрема:

- ❖ створення Міждержавної координаційної ради керівників страхових наглядів держав і Союзу (асоціації) страхових організацій СНД;

- ❖ формування спільного інформаційно-аналітичного поля, що має зробити прозорими страхові операції і сприяти запобіганню страховому шахрайству;

- ❖ розробка міждержавних страхових програм взаємодії у питаннях: (а) обов'язкового страхування цивільної відповідальності автовласників, які перебувають територією держав СНД; (б) відповідальності перевізників при міжнародних перевезеннях пасажирів; (в) медичного страхування; (г) страхування вантажів, спільних комерційних ризиків та інших видів страхування; (д) створення ефективної системи страхування та перестрахування ризиків.

(2) **2006-2008рр.** Передбачається:

- ❖ вироблення єдиних показників для визначення стану та рівня розвитку страхових ринків;

- ❖ взаємне узгодження режимів страхової політики та гармонізації законодавчих актів зі страхування країн СНД;

- ❖ розробка методів врегулювання спірних ситуацій на страхових ринках Співдружності.

Реалізація концепції передбачає укладання урядами держав СНД багатосторонніх і двосторонніх угод з урахуванням поточних і перспективних завдань. Функції координатора заходів, передбачених концепцією, покладатимуться на громадську раду зі страхової діяльності при Виконкомі СНД.

У тексті документа зазначається, що реалізація концепції сприятиме нарощуванню торговельно-економічного та розширенню інвестиційного співробітництва країн СНД, а також збалансованому зростанню міждержавної торгівлі та підтриманню стійкого економічного зростання держав Співдружності.

Створення єдиного страхового простору в Європі

Створення єдиного страхового простору в Європі тривало близько 20 років і проходило три етапи, позначені прийняттям відповідних директив з гармонізації ринків страхових послуг. Так, **реалізований принцип "єдиної ліцензії" передбачає, перш за все, систему єдиної авторизації ("європейський паспорт") на право здійснення страхової діяльності у будь-якій країні-члені ЄС страховиками, що мають ліцензію на право здійснення такої діяльності у своїй країні.** Технічний і фінансовий нагляд за цією діяльністю здійснюється органом нагляду країни її походження (принцип контролю країною — доміліція). Прямим наслідком цього принципу є відміна подвійної системи допуску страхової компанії до операцій (в країні походження і в країні здійснення операцій). Усі країни європейського страхового простору взаємно визнають систему авторизації і нагляду за страховою діяльністю. **Контроль страхових правил і тарифів замінений контролем над платоспроможністю страхової компанії, її акціонерами та менеджментом.** Здійснюючи принцип Римського договору вільного переміщення капіталів, були лібералізовані правила розміщення технічних резервів*.

Така ситуація стала можливою завдяки **гармонізації основних положень страхової діяльності в цих країнах:** правила заснування, стандарти гарантії виконання взятих зобов'язань (норми платоспроможності, мінімальна межа власного капіталу, правила розрахунку технічних резервів і їх інвестування, санкції на випадок невиконання певних розпоряджень тощо). Що стосується сфери перестрахування, то питання, пов'язані з визнанням свободи перестраховальної діяльності, були зафіксовані у відповідній директиві Європейського співтовариства ще в 1964р. Це — прояв загальноєвропейського принципу "свободи перестрахування", тому що міжнародне перестрахування як реалізація міжнародних перестраховальних відносин може ефективно розвиватися лише тоді, коли відсутні обмеження у виборі страховиками і перестраховиками свого партнера, гарантується свобода платіжних потоків по каналах перестрахування, які перетинають національні кордони, а також тоді, коли перестраховик має свободу при виборі шляхів, способів і місць розміщення своїх коштів. Ці положення знайшли відображення в документах ряду міжнародних організацій, наприклад, у Кодексі лібералізації поточних невидимих операцій ОЕСР.

Щоб приєднатися до ЄС, країни-кандидати з Центральної і Східної Європи повинні впровадити на своїй території директивні документи ЄС (вторинна нормативно-правова база ЄС з питань регулювання відносин у сфері страхування містить 26 Директив, два Регламенти, дві Рекомендації**).

Сформований спільний ринок у сфері надання страхових послуг, закладений достатні основи для його нормального функціонування, затверджені додаткові заходи захисту прав страхувальників.

Найближчим часом планується прийняти ще дві Директиви стосовно спрощення порядку надання посередницьких послуг у сфері страхування та гарантування високого рівня захисту інтересів споживачів.

Зазначені директивні документи регламентують питання започаткування страхової діяльності; скасування обмежень свободи підприємництва у сфері страхування та перестрахування; зближення законів стосовно страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів; узгодження нормативно-правових актів з прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, зі страхування судових витрат, співстрахування; платоспроможності і ліквідації страхових компаній; страхового посередництва, нагляду за страховими компаніями, а також організацію їх інвестиційної діяльності.

Зокрема, Директивою Ради 92/96/ЄЕС страховим організаціям, що займаються прямим страхуванням життя, заборонено інвестувати більше: (1) 10% загальної вартості активів у нерухомість; (2) 5% — в акції, інші цінні папери одного емітента; (3) 5% — у незабезпечені кредити; (4) 3% — у готівку; (5) 10% — у цінні папери, що не знаходяться в обігу на організованих ринках***.

Чинна нормативна база ЄС передбачає застосування наступних мінімальних критеріїв, яким мають відповідати страхові посередники (як фізичні, так і юридичні особи)**:**

- ❖ наявність відповідного рівня знань і навичок;

- ❖ добра репутація (відсутність притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти власності та у сфері, що стосується надання фінансових послуг, не повинні бути визнані банкрутами у минулому тощо);

- ❖ обов'язковість страхування професійної відповідальності посередників чи отримання інших подібних гарантій;

- ❖ підтримання відповідного фінансового стану посередника, у випадку, якщо він при здійсненні своєї діяльності розпоряджається коштами клієнта (наприклад, формування гарантійного фонду).

Запровадження таких мінімальних критеріїв, однак, не позбавляє держави-члени права встановлювати більш суворі правила, але лише стосовно посередників, зареєстрованих на її території.

Передбачаються й певні вимоги до діяльності страхових посередників, дотримання яких має гарантувати достатній рівень захисту прав споживачів. Наприклад, **споживач повинен мати доступ до інформації про найменування та адреси посередника, його прямих чи опосередкованих зв'язків із страховими компаніями.** Крім того, посередник має поінформувати споживача, чи він надає поради з питань страхування на засадах проведення всебічного аналізу, чи ні. І якщо так, то він повинен детально вивчати весь спектр продуктів, що пропонуються на ринку страхових послуг.

* Прандецький І.О. Сучасні тенденції розвитку глобального ринку страхових послуг. — Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук, Київ, 1997, с.10-11.

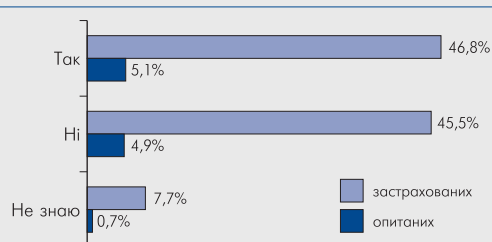
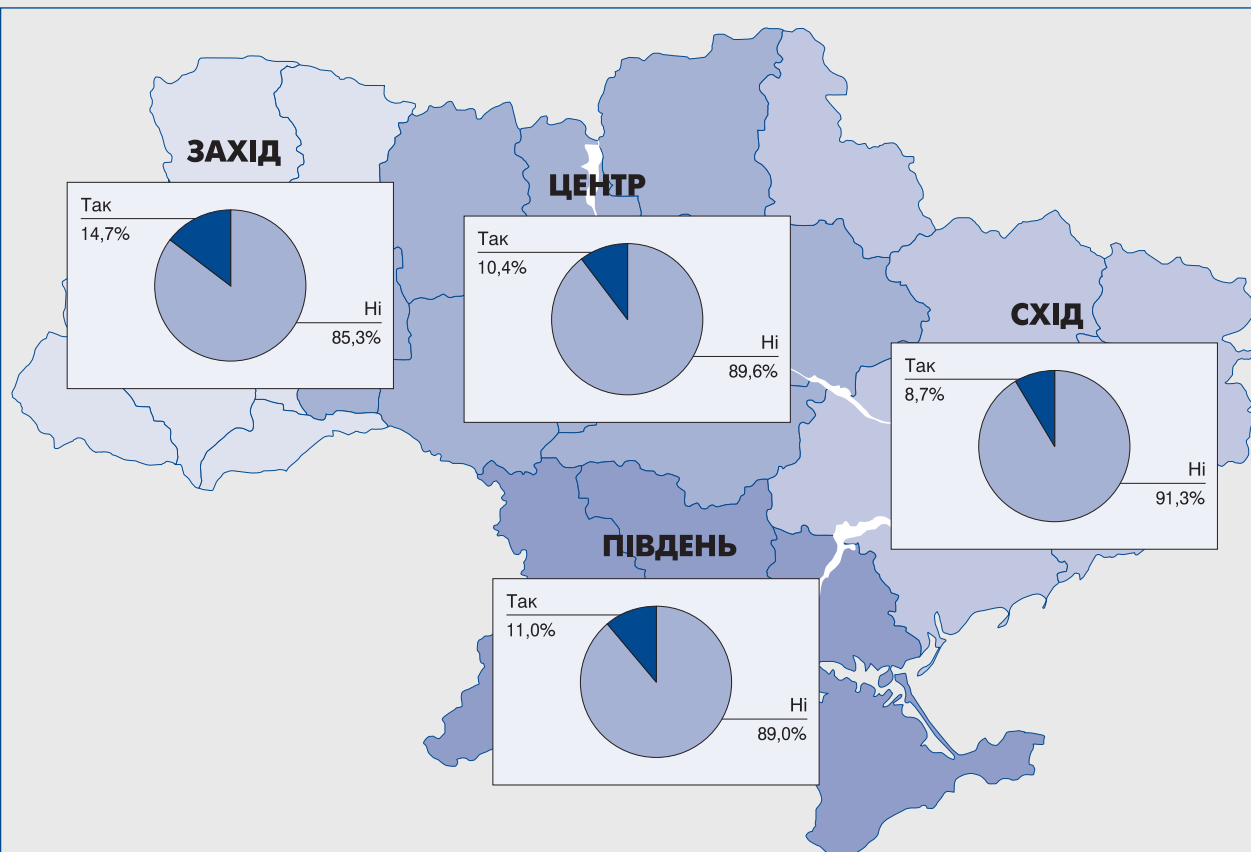
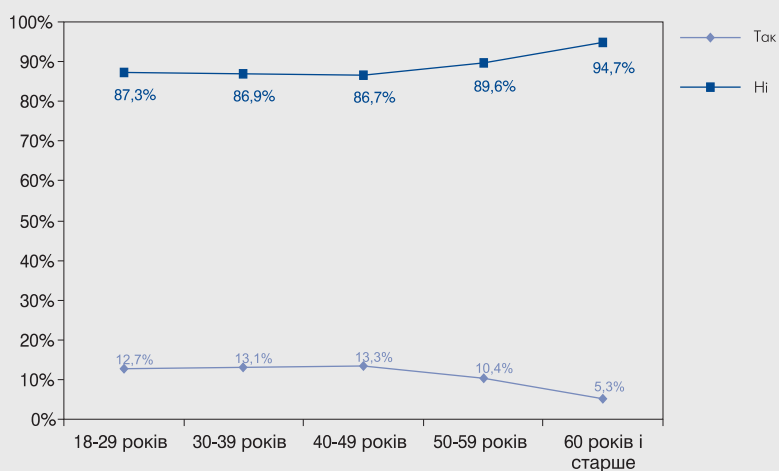
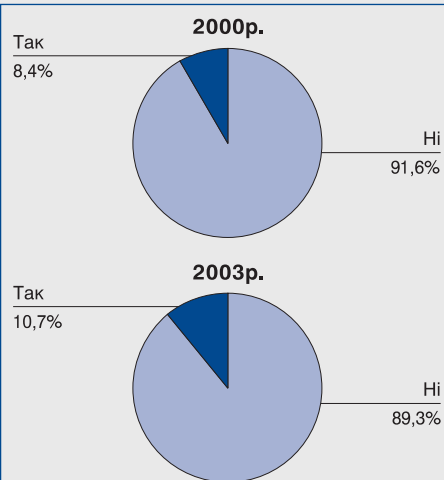
** Протокол Всеукраїнської наради представників органів державної влади і страхового бізнесу, 23 квітня 2003р., м.Київ.

*** Котляр Д. Недержавне пенсійне забезпечення в ЄС: корисний досвід та можливі висновки для України. — Парламент, 2002, №4, с.21.

**** Перспективи розвитку страхового права ЄС. — http://www.search.liga.kiev.ua/1_doc2.nsf/alldocWWW/58662.

ПОТЕНЦІАЛ ПОПИТУ НА СТРАХОВІ ПОСЛУГИ

Із наведених у діаграмах даних видно, що поліс з будь-якого виду добровільного страхування мають лише 8,4% громадян; лише 5,1% — із страхування своєї квартири. Цей факт можна розглядати по-різному. Але, якщо пригадати, що головною причиною відсутності страхових полісів незастраховані українські громадяни назвали недовіру до вітчизняних страховиків, то можна припустити, що **Україна має величезний потенціал попиту на страхові послуги**. Якщо страхування буде чесним і прозорим — то громадяни допоможуть страхуванню стати інвестором національної економіки.

Чи застрахована Ваша квартира?
% опитанихЧи застраховані Ви або Ваша родина на цей момент (ідеться про будь-який вид добровільного страхування)?
% опитаних

Наслідки вступу України до СОТ для вітчизняного страхового ринку

З позиції Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, **головними позитивними наслідками для сектора страхових послуг від набуття Україною членства в Світовій організації торгівлі (СОТ) мають стати**¹⁵⁰:

- ❖ збільшення іноземних інвестицій у страховий сектор;
- ❖ стимулювання нових технологій надання страхових послуг та доведення їх до світових стандартів;
- ❖ розширення асортименту страхових послуг, підвищення якості послуг та обслуговування клієнтів; зниження цін; більш повне врахування потреб клієнтів.

Можливими негативними наслідками для сектора страхових послуг від набуття Україною членства в СОТ можуть бути наступні:

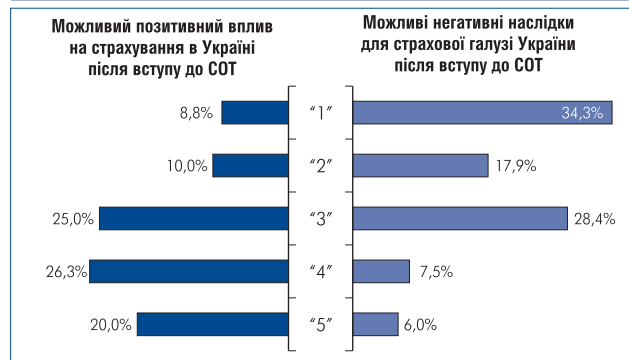
- ❖ загострення конкурентної боротьби між національними та іноземними страховиками;
- ❖ звуження внутрішнього ринку для вітчизняних страховиків;
- ❖ поглинання більш потужними іноземними страховими компаніями вітчизняних страховиків.

На думку голови Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг В.Суслова, “за достатньо низького авторитету українських страхових компаній, іноземні страховики з гучними іменами покладуть на лопатки переважну більшість наших СК, і їх кількість однозначно скоротиться”¹⁵¹. Водночас, як вважає генеральний директор СК “АІГ-Україна” І.Коваленко, оскільки процес відкриття філіалів є мінімально витратним, зважитися на такий крок можуть і компанії не першого сорту, що працюють в офшорних зонах, а також на “м’яких” ринках¹⁵². При цьому, як зазначив президент УАСК “АСКА” О.Сосіс, наш ринок іноземці отримають малою кров’ю, оскільки філіалам не потрібно буде формувати ні статутний фонд, ні резерви під зобов’язання. При цьому досить значні суми будуть переказуватися за кордон на рахунки материнських компаній у вигляді платежів¹⁵³.

Експертне опитування стосовно можливих наслідків приєднання України до СОТ¹⁵⁴, проведене соціологічною службою Центру Разумкова у 2002р., засвідчило, що для вітчизняної страхової галузі це може справити, на думку експертів, скоріше позитивний вплив (46,3% опитаних¹⁵⁵), ніж мати негативні наслідки — такі побоювання висловили лише 13,5% опитаних експертів (діаграма “Оцінка впливу вступу України до СОТ на страхування”).

Тобто, можливі позитивні наслідки для вітчизняної страхової галузі від вступу України до СОТ, на думку експертів, переважатимуть над негативними.

Оцінка впливу вступу України до СОТ на страхування, % опитаних експертів

* Оцінка за 5-бальною шкалою, де “1” — незначний вплив, “5” — найбільш значний вплив.

На думку експертів Центру Разумкова, вступ України до СОТ у короткостроковій перспективі суттєво не позначиться на стані вітчизняного страхового ринку — оскільки й сьогодні, попри законодавче скасування обмежень, кардинальних зрушень у частині присутності іноземного капіталу не сталося. Приплив іноземного капіталу на наш страховий ринок буде здійснюватися поступово, а відтак у вітчизняних компаній буде час і можливість для нарощування фінансової спроможності для гідного відстоювання своїх позицій у конкурентній боротьбі з іноземними страховиками. Отже, сам факт вступу України до СОТ миттєво і кардинально не позначиться негативно на стані наших компаній.

Проте необхідно враховувати небезпеку відкриття в Україні філіалів іноземних страховиків, причому, не лише з огляду на можливість відпливу зібраних страхових премій за кордон. Через відкриття філіалів на український ринок можуть потрапити іноземні компанії з сумнівною репутацією. Тому до вирішення цього питання слід підходити обережно.

З огляду на ці обставини розпорядженням Кабінету Міністрів України¹⁵⁶ Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Міністерству фінансів і Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції України у III кварталі 2003р. доручається створення робочої групи експертів з метою:

- ❖ проведення аналізу законодавства держав-членів СОТ стосовно механізму утворення та діяльності філіалів страхових компаній-нерезидентів; створення на підставі результатів його аналізу механізму регулювання та нагляду за діяльністю таких філіалів;

- ❖ скасування обмеження на створення та діяльність філіалів страхових компаній-нерезидентів в Україні або визначення перехідного періоду щодо скасування таких обмежень.

На думку експертів Центру Разумкова, ця група має ґрунтовно вивчити відповідну нормативно-правову базу, зважити всі плюси та мінуси відкриття доступу

¹⁵⁰ Рекомендації парламентських слухань про стан підготовки до вступу України до Світової організації торгівлі, затверджені Постановою Верховної Ради України №780 від 15 травня 2003р.

¹⁵¹ Писаренко В. Страховиків виживуть іноземці. — <http://www.uainsur.com/public/570>.

¹⁵² Там само.

¹⁵³ Там само.

¹⁵⁴ Україна і Світова організація торгівлі. Аналітична доповідь Центру Разумкова. — Національна безпека і оборона, 2002, №6, с.43.

¹⁵⁵ Сума оцінок “5” і “4”.

¹⁵⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів щодо забезпечення вступу України до СОТ” №325-р від 28 травня 2003р.

Оцінка наслідків лібералізації страхового ринку Росії в контексті вступу до СОТ

Цікавою є оцінка можливих наслідків лібералізації російського страхового ринку у зв'язку зі вступом до СОТ Загальноросійської спілки страховиків.

Серед негативних наслідків лібералізації наводяться¹⁵⁷:

- ❖ зниження капіталізації усієї галузі за рахунок "переключення" більшої частини фінансових потоків страхової галузі на зарубіжне перестраховування. У підсумку, "національний" рівень страхового захисту може цілком виродитися;

- ❖ вплив на міжнародні фінансові ринки значної частки внутрішніх інвестиційних ресурсів, акумульованих за допомогою страхування (по каналах перестраховування та інвестування). Особливе значення має інвестування страхових резервів з довгострокового страхування життя громадян і пенсійного страхування;

- ❖ втрата національного контролю над страховими резервами та інвестиційними коштами, сформованими із внесків населення та юридичних осіб, навіть за умови розміщення цих резервів всередині країни походження ("втрата національності внутрішніх інвестицій"). Відповідний фінансовий потік у розвинутих країнах складає близько 10% ВВП, а іноземні страховики, що ним керують, можуть суттєво впливати на соціально-економічну політику цілих держав;

- ❖ домінуюча іноземна участь на страховому ринку чи в його окремих сегментах обмежує можливості держави з використання механізмів страхування в соціальній політиці (пенсійне, медичне страхування тощо);

- ❖ експансія крупних іноземних страховиків часто супроводжується ціновим демпінгом, якому незміцнілий національний ринок не може протистояти. Це підриває його стійкість і створює умови для виникнення монопольного положення іноземного страховика в окремих секторах;

- ❖ підвищена піддатливість коливанням світового фінансового ринку, а також міжнародним фінансовим спекуляціям;

- ❖ скорочення зайнятості у страховій сфері, передусім — висококваліфікованого й управлінського персоналу, що викликане концентрацією більшості технологічних функцій у зарубіжних офісах іноземних страховиків.

Водночас серед "плюсів" для російського страхування вступу країни до СОТ називаються¹⁵⁸:

- ❖ підвищення капіталізації та ємності національної страхової галузі за рахунок коштів іноземних інвесторів;

- ❖ залучення іноземних інвестицій у розвиток страхової інфраструктури;

- ❖ використання передових страхових технологій і "ноу-хау";

- ❖ розширення структури підвищення якості страхових послуг, зниження витрат на їх надання;

- ❖ активізація конкуренції на внутрішньому страховому ринку та інтенсифікація діяльності національних операторів.

Зараз стан російських страхових компаній такий, що реально конкурувати з іноземними страховиками за скасування обмежень в їх діяльності, зможе лише перша десятка компаній, більшість з яких — великі московські страховики¹⁵⁹. Постраждають від іноземної конкуренції передусім дрібні і середні компанії. Разом з тим, помилково вважати, що іноземні страховики дуже намагаються потрапити на російський ринок. Їх відлякує вузькість російського ринку, слабкий розвиток довгострокових видів страхування (які, до речі, і надалі збираються захищати від іноземців), відсутність страхової культури населення та загальна невизначеність.

на страховий ринок філіалів страховиків-нерезидентів і подати Кабінету Міністрів чітку, виважену доповідь з цього питання.

В процесі вивчення питання доцільно звернути увагу на відповідні оцінки, що робилися в пост-радянських країнах, які теж мають намір вступу до СОТ (врізка "Оцінка наслідків лібералізації страхового ринку Росії в контексті вступу до СОТ").

Таким чином, розвиток подій на страховому ринку України може здійснюватися за різними сценаріями, а відтак — призвести до різних результатів. За відсутності

кардинальних змін з усього комплексу існуючих проблемних питань та збереження тенденцій розвитку страхового ринку можна очікувати в кращому випадку його незначного зростання.

Лише реальне, а не деклароване соціально-економічне реформування загалом і сфери страхування, зокрема, активізація всіх чинників його можливого кількісного та якісного зростання, вибір вірних інтеграційних рішень уможливають дійсне підвищення ролі страхового сектора в забезпеченні життєдіяльності громадян, держави, всіх суб'єктів господарювання. ■

¹⁵⁷ Обращение Всероссийского Союза Страховщиков. — Ведомости, 15 апреля 2002г.; <http://www.insur.ru/life/life09.htm>.

¹⁵⁸ Рынок страхования России. — <http://www.rbc.ru/insurance/market.html>.

¹⁵⁹ Там само.

4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

ВИСНОВКИ

Страхування в Україні не стало важливим фінансовим чинником розвитку національної економіки. Вітчизняний страховий ринок за своєю структурою (інституційною, фінансовою, функціональною, регіональною) не є досконалим. Його обсяг складає лише 2% ВВП. Він перебуває у стадії стагнації, не є досить прозорим, стійким, регульованим. Страхування не відіграє належної ролі в забезпеченні захисту громадян і суб'єктів господарювання. До цього часу чітко не визначені його місце та роль у житті суспільства.

Сьогодні на українському страховому ринку спостерігаються окремі позитивні тенденції: поступово зростає відношення обсягу страхових премій до ВВП; зростають обсяги статутних фондів, власного капіталу, активів і резервів, що підвищує рівень платоспроможності страхових компаній; створюються об'єднання страховиків, що сприяє появі на ринку корпоративних правил і зміцненню позицій компаній-учасниць; законодавство наближається, хоча й дуже повільно та непослідовно, до європейських стандартів, потреб страхувальників і страховиків.

Але за масштабом і ступенем впливу позитивні тенденції та явища поступаються негативним.

Страхова культура в Україні (як на рівні громадян, так і державної влади) є недостатньою. Про низьку страхову культуру громадян особливо виразно свідчить незнання та, відповідно, нерозуміння ними суті страхування відповідальності перед третіми особами. За результатами загальнонаціонального опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова у червні 2003р., переважна більшість (76,5%) громадян засвідчили необізнаність із суттю цього виду страхування; більш ніж третина (34%) — не вважають за доцільне впровадження обов'язкового страхування власників автотранспортних засобів. Про рівень страхової культури державної влади свідчить відсутність до цього часу чіткої, стабільної, прозорої та соціально орієнтованої державної політики стосовно страхового ринку.

Реальна політика держави у сфері страхової діяльності не є системною, цілеспрямованою, послідовною. Не подолана практика державного протекціонізму на страховому ринку, що призводить до спотворення конкурентних засад його діяльності, усуває стимули та мотиви ефективної діяльності його суб'єктів.

Стан фінансових ресурсів переважної більшості страхових компаній є незадовільним і не забезпечує їх конкурентоспроможність навіть на внутрішньому ринку. Обмежені обсяги та недосконала структура фінансових накопичень більшості страховиків заважають перетворенню їх на дієвий інститут соціального захисту населення та інвестування

української економіки. За збільшення загального обсягу перестрахування зростає і обсяг переданих страхових премій за кордон. У загальній сумі перестрахування значна частка припадає на так зване “фінансове” перестрахування, тобто таке, що має на меті не захист від ризиків, а переказ грошей за кордон.

Страховики значно програють у конкурентній боротьбі із залучення вільних коштів українським комерційним банкам. Так, сукупні активи страхових компаній України на початок 2003р. більш ніж у 16 разів поступаються активам вітчизняної банківської системи; сукупний сплачений статутний фонд страховиків майже вчетверо менший, ніж у комерційних банках, а власний — утричі. Резерви комерційних банків під активні операції та їх доходи майже вдвічі перевищують відповідні показники страховиків.

Внаслідок непрозорої практики формування статутних фондів і резервів страхових компаній, використання тіньових схем їх фінансової діяльності, структура капіталу вітчизняного страхового ринку та його окремих суб'єктів не відбиває реального стану справ, ускладнює державне регулювання, підриває довіру до страхових інститутів. Недовіра до страхування, посилена систематичним невиконанням державою взятих на себе зобов'язань, є справжнім гальмом розвитку вітчизняного страхового ринку. Згідно з результатами опитування, страховим компаніям довіряють лише 10,7% громадян України; головною причиною відсутності у них страхового полісу опитані з числа тих, хто не є застрахованим, назвали недовіру до вітчизняних страхових компаній (55,8%), нестачу коштів висунули в якості причини набагато менша частка респондентів — 23,8%. Майже кожен п'ятий (19,1%) з опитаних засвідчив негативне ставлення до послуг недержавних пенсійних фондів, мотивуючи свою позицію тим, що “гроші будуть розікрадені”.

Тим часом, серед п'яти основоположних принципів страхування ЄС на першому місці стоїть саме *найвищий ступінь довіри*. Без повернення довіри українських громадян до державної влади та страхових інститутів — саме в такій послідовності — не може відбутися страховий ринок в Україні.

Інфраструктура страхового ринку є вкрай нерозвинутою. З одного боку, це відбиває низький рівень самого страхового ринку та, як наслідок, недостатній попит на посередницькі послуги, а з іншого, є стримуючим чинником його поступального розвитку. Крім того, слід звернути увагу на ту обставину, що слабкий розвиток, наприклад, брокерської мережі може свідчити про закритий характер більшості компаній (кептивів); недостатній рівень розвитку інституту актуаріїв — про слабкість сектора страхування життя та неготовність страхової інфраструктури до впровадження пенсійного та медичного страхування.

На підставі узагальнення отриманих результатів аналізу сучасного стану страхового ринку та з урахуванням раніше здійснених Центром Разумкова досліджень **можна зробити висновок про наявність в Україні загальносистемних чинників, сукупна дія яких перешкоджає формуванню українського страхового ринку.** До головних із них можна віднести наступні: (1) неефективність політичної та адміністративної систем України, що стримує появу та розвиток дієвих механізмів державного регулювання страхового ринку, які відповідають світовим стандартам; (2) відсутність на державному рівні єдиних, стабільних і прозорих правил, що встановлюються довгостроковою Стратегією соціально-економічного розвитку України та регламентуються чинною нормативно-правовою базою; (3) фінансово-економічна нестабільність, недоліки загального соціально-економічного розвитку України, що обмежують попит на страхові послуги, стримують розширення їх переліку та розбудову інфраструктури страхового ринку; (4) злиття інтересів влади та наближених до неї фінансово-промислових груп, забезпечення інтересів останніх через прийняття політичних державних рішень; (5) неефективне використання адміністративних та економічних важелів державного регулювання, зокрема, страхової діяльності, що обмежує коло дієздатних і конкурентоспроможних страховиків на ринку.

Крім наведеного вище, сучасний стан вітчизняного страхового ринку характеризують наступні внутрішні проблеми: недосконалість нормативно-правова база; вкрай низький платоспроможний попит фізичних і юридичних осіб на страхові послуги; відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів; надмірна кількість видів обов'язкового страхування та неадекватність їх фінансового забезпечення; відсутність державного реєстру власників нерухомості в Україні; низька дохідність або навіть збитковість окремих видів страхування; недостатня ефективність стратегічного менеджменту страхових компаній; брак кваліфікованих кадрів; криміналізація сфери страхування; значна інформаційна закритість страхового ринку, недосконалість фінансової звітності та методів обробки даних.

Експерти Центру Разумкова вважають, що розвиток вітчизняного страхового ринку в найближчій перспективі відбуватиметься в наступних (поряд з вказаними вище) умовах:

- ❖ відсутності реальних перспектив стрімкого підвищення страховими компаніями рівня їх фінансової стабільності;
- ❖ неможливості швидкого створення привабливого для іноземних інвесторів інвестиційного клімату;
- ❖ інерційності процесів здійснення пенсійної реформи;
- ❖ відсутності позитивних зрушень у реформуванні сфери медичного обслуговування населення;
- ❖ недосконалості інфраструктури страхового ринку;
- ❖ підвищення вартості перестрахування, що позначатиметься на зростанні страхових тарифів;
- ❖ відволікання сил і засобів від вирішення нагальних проблем, невизначеність ситуації під час передвибірних президентських і парламентських перегонів;

❖ активізації діяльності нещодавно створеної Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

За збереження існуючих передумов і тенденцій у формуванні вітчизняного страхового ринку очікувати в найближчій перспективі революційних змін не доводиться. В разі ж визначення (і, що найважливіше, якнайшвидшого впровадження) економічних та інституційних механізмів, що забезпечували б відчутний прогрес у сфері страхування, можна сподіватися протягом наступних 5-10 років на істотні зрушення у сфері страхування. Первинними передумовами цього мають бути підвищення рівня добробуту населення та зменшення податкового тиску на фонд заробітної плати роботодавця.

Незважаючи на згадані проблеми, ринок страхових послуг в Україні має непогані перспективи. За досить приблизними (занадто багато умовностей політичного, економічного та психологічного характеру) оцінками, обсяг страхового ринку України в найближчі два-три роки може збільшитися на 40-50%, а в найближчі три-чотири роки може відбутися зростання обсягів реального страхування до 10 разів.

Подальший розвиток страхового ринку буде можливим за умов формування та реалізації довгострокової стратегії та активної поточної політики держави в економіці взагалі та страховій сфері, зокрема. Неодмінною складовою підвищення привабливості та ефективності страхового ринку України має стати принципове обмеження юридичної обов'язковості як методу реалізації страхової політики та рішуче розширення сфери дії економічної обов'язковості.

На думку експертів Центру, показниками подальшого розвитку обов'язкового страхування в Україні мають бути: припинення практики прийняття нормативно-правових актів, що містять декларативні норми про обов'язковість страхування та впровадження принципу: відшкодування ризиків на рівні прожиткового мінімуму забезпечує держава, все інше — справа страхувальників і самостійних страховиків; створення чіткої законодавчої основи обов'язкового страхування з фінансово-економічним обґрунтуванням можливості його здійснення.

Пріоритетними напрямками розвитку добровільного страхування в Україні є: страхування життя, медичне та пенсійне страхування, страхування відповідальності та від нещасних випадків. Їх повноцінне становлення базуватиметься на підвищенні рівня добробуту населення України, розширенні практики корпоративного страхування, розвитку страхової інфраструктури.

Подальший розвиток добровільних видів страхування багато в чому визначатиметься: терміном і масштабом запровадження податкових вилучень для громадян, що страхують життя, здоров'я, майнові інтереси; забезпеченням більшої інформованості потенційних страхувальників про діяльність страхових компаній і послуги, що ними надаються, організацією роз'яснювальної роботи про механізми добровільних видів страхування, пропагандою досвіду розробки та реалізації страхових програм.

Удосконалення роботи органів нагляду за страховою діяльністю має відбуватися на підставі включення до сфери їх компетенції розробки планів сприяння розвитку страхового бізнесу, аналізу фінансового стану засновників (акціонерів, учасників, афілійованих

осіб) та їх часток у статутному капіталі страхових компаній, порядку їх реорганізації і ліквідації, платоспроможності та фінансової стійкості страховиків.

Підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних страхових продуктів є передумовою включення страхового ринку України в процес глобалізації страхових відносин. Позитивними результатами цього процесу, зокрема, вступу до СОТ, можуть бути:

- ❖ збільшення іноземних інвестицій у страховий сектор України;

- ❖ стимулювання впровадження нових технологій надання страхових послуг та доведення їх до світових стандартів;

- ❖ розширення асортименту страхових послуг, підвищення їх якості, зниження цін, більш повне врахування потреб клієнтів.

Водночас, за умов відсутності достатньої виваженості та своєчасності політичних рішень, їх ресурсного забезпечення, цей процес може супроводжуватися появою наступних негативних наслідків:

- ❖ загострення конкурентної боротьби між іноземними та вітчизняними страховиками — не на користь останніх;

- ❖ звуження внутрішнього ринку для вітчизняних компаній;

- ❖ поглинання більш потужними іноземними страховими компаніями вітчизняних страховиків і відплив значних інвестиційних ресурсів за кордон;

- ❖ зниження капіталізації усієї галузі за рахунок “переключення” більшої частини фінансових потоків страхової галузі на зарубіжне перестраховування;

- ❖ обмеження можливостей держави з використання механізмів страхування в соціальній політиці (пенсійне, медичне страхування тощо) через домінуючу іноземну участь на страховому ринку чи в його окремих сегментах;

- ❖ підвищення сприйнятливості вітчизняної страхової системи до коливань світового фінансового ринку.

За оцінками експертів Центру Разумкова, за умов належної державної політики у сфері страхування, позитивні наслідки глобалізаційних процесів, зокрема, від вступу України до СОТ переважатимуть над негативними.

Успішний розвиток євроінтеграційних процесів на національному страховому ринку залежатиме від наступних чинників: сталості фінансового середовища суб’єктів господарювання та населення — потенційних страхувальників; формування фінансово стійких страхових організацій; активізації ролі держави у зміцненні та розвитку страхового ринку; визначення державних пріоритетів у розвитку національного страхового ринку; розвитку законодавчої бази страхування; використання сучасних методів управління у масштабі як страхового ринку, так і страхових організацій.

ПРОПОЗИЦІЇ

Головними завданнями забезпечення формування повноцінного страхового ринку в Україні є: розробка та реалізація дієвої державної політики у сфері страхування, приведення чинного законодавства у відповідність до норм, правил і вимог ЄС; забезпечення умов для розвитку конкуренції; створення умов вдосконалення державного нагляду за страховою діяльністю. Для цього необхідно вжити таких заходів за наступними напрямками.

Концептуальне забезпечення

Кабінету Міністрів України до 1 липня 2003р. створити фахову комісію із залученням представників страхових компаній і громадських об’єднань страхувальників, науковців, незалежних експертів, якій доручити розробку обґрунтованої Концепції розвитку страхового ринку в Україні на період до 2010р.; розроблену Концепцію подати на розгляд Верховної Ради України та сприяти її схваленню в рамках загальної стратегії соціально-економічного розвитку України.

У процесі розробки проекту Концепції чітко визначити:

- ❖ основні цілі та пріоритетні завдання розвитку страхового ринку;

- ❖ принципи та напрями взаємодії органів державної влади з ринком страхових послуг;

- ❖ підходи до удосконалення структури страхового сектора економіки;

- ❖ шляхи посилення надійності страхового ринку та забезпечення його прозорості;

- ❖ можливості розширення кількості та підвищення якості страхових продуктів для реального сектора економіки та населення;

- ❖ заходи для підвищення довіри населення та юридичних осіб до страхових компаній;

- ❖ напрями підвищення ефективності регулювання страхового ринку з урахуванням європейських стандартів у цій сфері;

- ❖ умови інтеграції страхового ринку до європейського та світового фінансового простору.

Після розробки Концепції підготувати проект Програми реформування галузі, в якій, зокрема, передбачити:

- ❖ визначення ступеню охоплення існуючих ризиків страхування та потенційних можливостей розвитку окремих сегментів вітчизняного страхового ринку;

- ❖ заходи з удосконалення структури страхового ринку;

- ❖ створення Національної страхової гільдії за участю найбільш динамічних страхових компаній і розробки зібрання правил (Кодексу) корпоративних правил поведінки на страховому ринку;

- ❖ сприяння запровадженню в Україні прогресивних форм і методів страхування;

- ❖ наступну лібералізацію страхового бізнесу;

- ❖ усунення незаконних фінансових схем зі страхового ринку України;

- ❖ створення пулу зі страхування ризиків суб’єктів відносин з формування пенсійних накопичень (страхування відповідальності керуючих компаніями, що допущені до управління пенсійними накопиченнями населення).

Нормативно-правове забезпечення

Верховній Раді України у жовтні 2003р. провести парламентські слухання на тему “Страхування в Україні: стан, проблеми, перспективи”; за результатами слухань:

- ❖ переглянути в Законі України “Про страхування” перелік видів обов’язкового страхування з метою його оптимізації і приведення до норм ЄС; унормувати визначення страхових тарифів у цій

сфері; вирішити питання заміни обов'язкового державного страхування окремих категорій громадян на систему компенсаційних виплат за рахунок бюджетних коштів, виділених для цього відповідним міністерствам і відомствам;

- ❖ прийняти закони України “Про обов'язкові види страхування”; “Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів”; “Про фонд гарантування страхових виплат”; “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”; “Про недержавне пенсійне забезпечення”; “Про єдиний соціальний податок”; “Про страхування життя”;

- ❖ прийняти Закон України “Про регулювання взаємовідносини страхових посередників”, де чітко визначити правила для прямих і перестрахових посередників, агентів і брокерів, резидентів і нерезидентів; до прийняття цього Закону привести нормативно-правове забезпечення зі страхового посередництва у відповідність до нової редакції Закону України “Про страхування” та Директиви 2002/92/ЄС Європейського Парламенту від 9 грудня 2002р. щодо страхового посередництва; Закон “Про створення в Україні дієвої системи страхування зовнішньоекономічної діяльності”.

- ❖ закріпити за Державною комісією з регулювання фінансових ринків функцію міжвідомчої координації і міжгалузевого регулювання питань страхування; запровадити обов'язкове попереднє узгодження з нею рішень (проектів нормативних документів) міністерств, відомств, органів місцевої влади з питань, що стосуються страхової діяльності.

Організаційно-методологічне забезпечення

Кабінету Міністрів України протягом 2003р. вжити необхідних заходів з регламентації і стимулювання діяльності страхового ринку, для чого:

- ❖ створити міжвідомчу комісію з питань запровадження обов'язкових видів страхування, якій надати повноваження з підготовки пропозицій з вирішення поточних проблем у цій сфері;

- ❖ розробити пропозиції стосовно вилучення з оподаткування коштів, що спрямовуються на розвиток механізмів розширеного відтворення клієнтської бази (створення та кадрове забезпечення агентств, розвиток філіальних мереж, удосконалення матеріально-технічної бази обслуговування клієнтів), а також підвищення професійного рівня страхової діяльності та страхової культури населення (розвиток страхової науки, систем підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів); подати ці пропозиції в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України;

- ❖ здійснити економічне обґрунтування та розробити план заходів із запровадження системи гарантій з довгострокового страхування життя, в т.ч. з добровільного пенсійного страхування;

- ❖ розглянути питання щодо об'єднання існуючих соціальних фондів в один і доцільність приватизації останнього у середньостроковій перспективі;

- ❖ визначити уповноважений орган і доручити йому розробку та впровадження державного реєстру власників нерухомості.

Міністерству фінансів України та Національному банку України до вересня 2003р. розглянути питання про випуск спеціальних інвестиційних інструментів під розміщення довгострокових страхових резервів.

Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України вжити необхідних заходів із забезпечення ефективної і прозорої діяльності страхового ринку, для чого:

- ❖ прийняти нову Методику формування страхових резервів із страхування життя;

- ❖ разом із Лігою страхових організацій України (ЛСОУ) розробити регламент процесу злиття страхових компаній і підготувати необхідні нормативно-правові документи;

- ❖ забезпечити внесення до державних класифікаторів виду діяльності “Посередницька діяльність у страхуванні” та професії “Страховий брокер” з присвоєнням відповідних кодів;

- ❖ із залученням ЛСОУ розробити методичні рекомендації з технології здійснення страхових і перестрахових операцій за участю страхових посередників, скласти та затвердити перелік посередницьких послуг, що надаються страховими та перестраховими брокерами; переглянути порядок і форми звітності страхових і перестрахових брокерів;

- ❖ розробити методику оцінки обсягу вітчизняного страхового ринку за показником нетто-премій;

- ❖ ініціювати створення незалежного інституту експертизи договорів страхування та страхових випадків;

- ❖ посилити службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, поширити їх повноваження в розслідуванні нещасних випадків, підвищити їх статус при проведенні перевірок стану та умов безпеки праці та у здійсненні профілактичної роботи;

- ❖ сформувати дієву систему попереднього, поточного та наступного контролю над фінансовим станом компаній у всіх його аспектах, а також діяльністю всіх професійних учасників страхового ринку;

- ❖ переглянути положення з формування та розміщення резервів для страховиків ризикових видів страхування та страхування життя;

- ❖ з урахуванням нинішніх реалій розробити методику аналізу діяльності страхових компаній;

- ❖ стимулювати створення в страхових компаніях служб внутрішнього контролю та аудиту;

- ❖ уточнити вимоги стосовно здійснення щорічного обов'язкового аудиту страхових компаній і визначити перелік аудиторських фірм, яким, з огляду на наявність необхідних фахівців, можна доручати проведення аудиторських перевірок страховиків;

- ❖ ініціювати створення аналітичного центру, спроможного розробляти прогнози та стратегію розвитку страхової справи, здійснювати консалтингову діяльність;

- ❖ розвивати дво- та багатостороннє співробітництво зі страховими наглядовими органами зарубіжних країн та їх асоціацій.

Міністерству праці та соціальної політики, Міністерству охорони здоров'я і Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань протягом 2003р. розробити наступні методичні та нормативні документи:

- ❖ методику визначення вартості лікування потерпілих внаслідок нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

- ❖ механізм розрахунків між Фондом і профілактичними та оздоровчими закладами;

- ❖ порядок укладання Фондом договорів з лікувально-профілактичними та оздоровчими закладами;

- ❖ положення про обов'язки представників Фонду, що беруть участь у роботі медичних комісій.

Анtimoнополюному комітету України забезпечити надійне запобігання недобросовісній конкуренції на страховому ринку, для чого:

- ❖ здійснювати систематичний аналіз рішень і дій органів державної влади всіх рівнів на предмет створення ними перешкод розвитку страхування та запровадження обмежень конкуренції на страховому ринку;

- ❖ жорстко протидіяти випадкам установлення відомчих і територіальних обмежень доступу страхових компаній на ринок, запобігати зловживанням домінуючим положенням.

Інформаційно-аналітичне забезпечення

Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України:

- ❖ розширити обсяг, підвищити якість і прискорити публікацію відомостей про стан і розвиток страхового ринку, які б у доступній формі давали уявлення про його досягнення та недоліки, існуючі проблеми;

- ❖ надати допомогу страховим компаніям у переході страхового ринку на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку; розробити механізми впровадження електронного документообороту, подання звітності в електронному форматі;

- ❖ створити спеціальний підрозділ апарату з функціями популяризації страхування;

- ❖ видавати необхідним тиражем брошури з текстами головних нормативно-правових актів, що регламентують певні види страхування, матеріалами з їх аналізу;

Державному комітету статистики України:

- ❖ опрацювати питання запровадження форм статистичної звітності страхових компаній, надання яких дозволило б формувати необхідну інформаційну базу для адекватної оцінки всіх складових вітчизняного страхового ринку;

- ❖ удосконалити статистику та порядок звітності про страхові випадки та суми завданих ними збитків;

- ❖ разом з Державною комісією з регулювання фінансових ринків вжити заходів з адаптації вітчизняної

страхової статистики до міжнародних методів, стандартів і класифікації.

ЛСОУ вжити заходів інформаційно-просвітницького характеру:

- ❖ створити на одному з популярних телеканалів спільними зусиллями страхових компаній та їх об'єднань, донорських організацій регулярну інформаційно-освітницьку програму про страхування;

- ❖ систематично оприлюднювати інформацію про виплати страхових відшкодувань, практику розміщення страховиками своїх коштів тощо — з метою зміцнення довіри населення до страхових компаній;

- ❖ створити інформаційний банк кредитних історій з метою забезпечення систематичного та оперативного аналізу платоспроможності компаній-клієнтів та уникнення спроб страхового шахрайства;

- ❖ розпочати роботу зі створення національної бази даних недобросовісних клієнтів, якою б могли користуватися всі оператори страхового ринку України та зарубіжні страховики;

- ❖ разом з Міністерством освіти і науки України запровадити факультативне вивчення учнями загальноосвітніх шкіл засад страхової справи;

- ❖ налагодити із зарубіжними об'єднаннями страховиків обмін інформацією з удосконалення законодавства в галузі страхування;

- ❖ випустити навчальні посібники з питань боротьби із шахрайством для використання в професійному навчанні персоналу страхових компаній і допомоги тим, хто має справу з прийманням позовів, у виявленні шахрайства та вжитті необхідних заходів;

- ❖ регулярно організовувати науково-практичні конференції і семінари з проблем страхового бізнесу.

Кадрове забезпечення

Центру підготовки і перепідготовки кадрів з метою забезпечення підвищення якості кадрів на страховому ринку вжити наступних заходів:

- ❖ створити школу страхових посередників для підготовки висококваліфікованих спеціалістів у сфері страхового та перестрахового посередництва;

- ❖ підвищити рівень сертифікації кадрів, що працюють на страховому ринку;

- ❖ забезпечити періодичний перегляд навчальних програми профільних вищих навчальних закладів і внесення до них коригувань, згідно з потребами страхового ринку;

- ❖ налагодити співробітництво із зарубіжними навчальними центрами з підготовки фахівців і професорсько-викладацького складу для страхового ринку.

Сподіваємося, що розроблені матеріали привернуть увагу народних депутатів України, представників органів виконавчої влади різних рівнів, науковців і страховиків. На нашу думку, пропозиції Центру Разумкова щодо поліпшення ситуації на вітчизняному страховому ринку можуть бути використані органами законодавчої і виконавчої влади для вирішення конкретних проблем, що заважають його поступальному розвитку. ■

РОЗВИНУТЕ СТРАХУВАННЯ – КАТАЛІЗАТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Микола АЗАРОВ,
перший віце-прем'єр-міністр,
міністр фінансів України

Ринок фінансових послуг в Україні досі перебуває на етапі становлення. Тому в ньому існує очевидний дисбаланс: домінує банківський сектор, другорядні позиції займають сектори страхування та фондових операцій.

Загалом, правильно буде сказати, що страховий ринок в Україні перебуває на стадії формування, опанування інструментарієм і методикою ведення цього бізнесу.

Завдання та напрям розвитку українського страхового ринку я визначив би парадоксом: цей ринок треба зробити українським і треба зробити страховим.

По-перше, частка страхового ринку у ВВП України становить лише 2,2%, що є просто мізерною часткою, порівняно з розвинутими економіками. При цьому реально в Україні страхується лише 6% ризиків, тоді як у країнах з динамічною інноваційно-інвестиційною економікою застраховано 90-95% ризиків. Частка страхового ринку України в загальноєвропейському обсязі страхових послуг складає лише 0,05%, при тому, що в Україні проживає 7% населення Європи. Отже, не дивно, що ті сектори українського бізнесу, де вже сформувався попит на страхові послуги, фактично фінансують зарубіжні страхові ринки. Що, зрозуміло, стримує “нарощування м'язів” національними страховими компаніями. В ситуації, коли потенціал страхового ринку на ближчі роки можна визначити принаймні на рівні 10% ВВП, я бачу необхідність сконцентруватися на тому, щоб стимулювати таке зростання, розвернути фінансові потоки так, щоб працював український ринок.

По-друге, рівень страхових виплат до страхових премій у нас становить 12,2% — на тлі загальноприйнятих у світі 70%! При цьому частка страхових виплат у 2002р., порівняно з 1999р., зменшилася більш ніж удвічі! Очевидно, що такий стан не може бути привабливим для потенційних клієнтів, натомість викликає більше питань: чи справді страхуванням займаються компанії, які пропонують такі послуги? До речі, саме так поставили питання фахівці

місії Світового банку, що працювала в Україні у 2002р. Недовіру збільшує і той факт, що у 2002р. 59 із 338 страхових організацій використали короткострокові банківські кредити для формування страхових резервів, щоб прозвітувати на контрольну дату про виконання цієї вимоги. Це означає, що значна частина страховиків або не можуть виконувати основоположні нормативи цього виду бізнесу, або свідомо маскують іншу діяльність — найчастіше, ухилення від сплати податків. Ось чому я переконаний, що законодавство та регуляторну діяльність на страховому ринку треба модернізувати так, щоб він став дійсно страховим.

Програмуючи розвиток страхового ринку, Уряд виходить із того, що страхування, з одного боку, є каталізатором справді конкурентних бізнес-процесів, а з іншого — є визначальним індикатором тону бізнесу в країні загалом, певним сигналом про інвестиційну привабливість економіки.

Динаміка ринку дає підстави для обережного оптимізму

Сьогодні на страховому ринку України працюють 338 страхових організацій. Це на третину більше, ніж у 1999р.

Дуже різний стан цих компаній повною мірою відбиває початковість формування ринку. На кінець 2002р. сплачений статутний фонд розміром €1 млн.

та більше мали 76 страховиків. Від €500 тис. до €1 млн. — 86 компаній. Від €100 тис. до €500 тис. — 121 організація. 51 страховик мав статутний фонд розміром менше €100 тис.

Тобто, понад половину страхових компаній (54% загальної кількості) мали статутний фонд, менший від визначеного законодавством (€500 тис.).

Загальна (валова) сума страхових премій за 2002р. склала 4442,1 млн. грн., що становить 146% до 2001р. Загалом же частка страхового ринку у ВВП останнім часом зростала щороку на 0,5% і досягла, як уже було сказано, 2,2%.

Характерним є не лише кількісне зростання ринку (проте, далеке від нормативів розвинутих економік), але й різке розмежування його суб'єктів на лідерів та аутсайдерів. 30 найбільших страховиків зібрали 63,8% страхових премій, а 50 найбільших — контролюють 77,6% ринку. Отже, лівова частина — п'ятеро з шести страховиків — ділять між собою лише 22,6% ринку.

Лише 51 страховик у 2002р. мав понад 20 млн. грн. надходжень страхових премій — обсяг, за якого економічно ефективним є сплачений статутний фонд обсягом в €1 млн. Напевне, саме ця група лідерів має найбільше реальних шансів залишитися учасником страхового ринку та визначати його динаміку.

Другу групу складають 85 компаній з річною сумою страхових платежів від 5 до 20 млн. грн. Вони теж мають шанси залишитися на ринку та визначити “нижню конкурентну планку” для цього бізнесу.

Найбільшу групу — групу ризику — складають 118 страховиків, що оперують надходженнями від 0,5 до 5 млн. грн.

Зовсім проблемною, якщо не сказати — чужою для страхового бізнесу — є група з 83 організацій, що мають надходження менше 0,5 млн. грн. Доля цих компаній може бути різною: від ліквідації “псевдостраховиків” до інтегрування до конкурентного “розміру”. Зрозуміло одне: ринок зацікавлений у тому, щоб доля останніх двох груп визначилась якомога швидше. Адже надійність і репутація для перестраховальників важать у цьому бізнесі не менше, ніж клеймо відомого майстра на ювелірних виробах.

Урядові пріоритети розвитку страхового ринку

Держава визначила пріоритети політики стосовно страхового ринку на ближчі роки. Кабінет Міністрів України затвердив Програму розвитку страхового ринку України на 2001-2004рр., принципи якої насправді можуть переноситися до програм наступного розвитку.

Серед державних пріоритетів насамперед — розвиток соціально значимих видів страхування, спрямованих на захист життя, здоров'я, працездатності громадян, забезпечення достойної старості. При цьому, державне стимулювання спрямоване, в першу чергу, на створення умов для формування сучасної інфраструктури страхового ринку. Водночас держава гарантує всім страхувальникам і страховикам

(вітчизняним та іноземним, до речі) вільний вибір видів страхування та рівні можливості в здійсненні статутної діяльності.

Регуляторна роль держави на страховому ринку послідовно та виважено обмежується встановленням нормативів, питаннями оподаткування, формування статутних фондів, правилами формування, розміщення та обліку страхових резервів, правовим захистом страхувальника.

Урядові пропозиції з удосконалення страхового ринку

Стратегія Уряду стосовно вдосконалення страхового ринку випливає із загальної ідеології ставлення до бізнесу: максимально зняти регулятивні обмеження та впливи, не пов'язані з виконанням бюджетних зобов'язань і захистом прав громадян. Зрозуміло, що в цьому сенсі страховий бізнес є особливо “чутливою” сферою діяльності. І дерегуляторна ідеологія тут може втілюватися через дуже ретельне та стабільне визначення правил і норм діяльності й дуже коректний державний нагляд за діяльністю страхових організацій, запровадження механізмів запобігання відмиванню грошей.

З огляду на це, Програма розвитку страхового ринку має передбачати наступне.

- ❖ Вдосконалення системи ліцензування та реєстрації правил добровільного страхування.

- ❖ Запровадження механізму фінансового оздоровлення компаній і встановлення нормативів-індикаторів, які визначають, коли такий механізм запроваджується: зокрема, правила й норми платоспроможності та фінансової стійкості.

- ❖ Створення системи контролю над операціями з надання гарантій і поручительств, зворотної фінансової допомоги, а також застави майнових прав та майна.

- ❖ Запровадження вимог до аудиторського висновку про діяльність страхової організації чи страхового брокера.

- ❖ Створення гарантійного фонду для забезпечення виконання зобов'язань перед страхувальниками, особливо фізичними особами, в разі банкрутства страховика.

- ❖ Встановлення державного контролю над концентрацією капіталу на страховому ринку.

- ❖ Вступ уповноваженого органу нагляду за страховою діяльністю до Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю — що водночас означатиме запровадження в Україні принципів і стандартів цієї асоціації.

Насамкінець, хотів би підкреслити, що розвиток страхового ринку досі обмежений підірваною довірою населення до небанківських фінансових установ. Отже, чим більш серйозно та добросовісно поставляться страховики до максимальної прозорості своєї діяльності, тим швидше почнуться зрушення. Зі свого боку, держава, напевне, повинна широко інформувати людей про систему державного нагляду та про реальний стан страхового ринку, про права споживачів таких специфічних послуг, якими є страхові послуги. ■

МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ В УКРАИНСКОЙ РЕАЛЬНОСТИ*

Татьяна БАРЫШПИЛЬ,
заместитель председателя правления,
директор департамента личного
и имущественного страхования
СК "Европейский страховой альянс"

Реформирование экономики Украины, переход к рыночным отношениям неминуемо затрагивает и социальную сферу, поэтому реформирование системы здравоохранения неизбежно. Вопрос заключается в том, по какому пути идти Украине в выборе схемы финансирования здравоохранения. Всем понятно, что современное состояние финансирования украинского здравоохранения является недостаточным и не позволяет обеспечить качественную медицинскую помощь в необходимых объемах. Анализ показывает, что реальное бюджетное финансирование системы здравоохранения выполняется лишь на 30% от запланированного.

Приведенные данные требуют кардинальных немедленных реформ по перестройке экономики здравоохранения.

Организация системы охраны здоровья развитых стран характеризуется большим разнообразием форм финансирования и несет на себе отпечаток особенностей эволюции здравоохранения, ее формирования, которое было присуще каждой конкретной стране с комплексом ее экономических, культурных и политических характеристик. Все эти обстоятельства определяют жизнестойкость и стабильность таких систем. Их перенесение в полном объеме на украинскую почву было бы нерациональным.

Разработка проектов законов об обязательном медицинском страховании началась около 10 лет назад, и до сегодняшнего дня еще не отработана четкая позиция по модели страховой медицины в Украине.

Главной идеей практически всех представленных к рассмотрению законопроектов, включая последний проект Закона Украины "О финансировании здравоохранения", являлось создание в различных вариациях и любой ценой Фонда обязательного медицинского страхования. Ни один из законопроектов четко не прописывал вопросы организации, внедрения и разработки собственно программ страхования с набором гарантированных медицинских услуг,

страховых тарифов, вопросы определения групп, на которые делаются застрахованные, вопросы взаимоотношений с медучреждениями и т.д. Зато очень четко и ясно прописаны разделы, описывающие саму структуру Фонда, механизмы сбора страховых платежей и даже размеры штрафов за несвоевременную уплату взносов.

Волевой рукой государства собирать и распределять средства (как это предлагается при системе фондов) — это подход далеко не рыночный.

Есть очень показательный опыт других стран не особо отличающихся от Украины, например, России, которая готовится к переходу к страховой медицине, где эксперименты с фондами дали негативный пример.

В данном случае можно говорить о Гарантийном Фонде медицинского страхования, который формируется за счет отчислений от валовых доходов страховых компаний, задействованных в системе обязательного медицинского страхования. Фонд является внебюджетным и средства направляются на обеспечение гарантий в том случае, если страховая компания их не выполняет. Средства из этого Фонда могут направляться также на развитие здравоохранения.

* Друкється мовою оригіналу.

Саму систему обязательного медицинского страхования целесообразно сделать многоуровневой:

- ❖ первый уровень — это минимальный набор медицинских услуг на жизнеспасающем уровне, доступный всем гражданам Украины и финансируемый из государственного бюджета Украины;

- ❖ второй уровень — это обязательное медицинское страхование, которое осуществляется страховыми компаниями Украины, имеющими соответствующие лицензии. На этом уровне медицинские услуги предоставляются на основании программ обязательного медицинского страхования, регламентированных соответствующими нормативными актами. Оплата страховых платежей предполагается за счет работодателей;

- ❖ третий уровень — это добровольное медицинское страхование, предусматривающее более высокий уровень медицинского обслуживания и комфорта при пребывании в лечебных учреждениях. Важно в данном случае предусмотреть отнесение части страховой премии на валовые расходы работодателя. Это даст огромный толчок для развития не только добровольного медицинского страхования, но и медицинской отрасли в целом.

В рамках такой бюджетно-страховой модели помимо Гарантийного Фонда медицинского страхования должны работать следующие структуры.

- ❖ *Украинское медицинское Страховое Бюро.* К его функциям должны принадлежать: координирование деятельности страховщиков; контроль над выполнением программ страхования и своевременной оплаты за услуги, правильностью применения тарифов; контроль качества предоставляемых медицинских услуг и т.д.

- ❖ *Страховые компании,* которые имеют лицензию на осуществление обязательного медицинского страхования и отвечают специфическим требованиям, а именно: опыт работы по добровольному медицинскому страхованию; наличие сотрудников с медицинским образованием и опытом работы; требования финансовой устойчивости и др. Контроль над деятельностью страховых компаний осуществляется Министерством финансов Украины, а координация деятельности — Украинским медицинским Страховым Бюро.

- ❖ *Медицинские учреждения,* имеющие право работать в системе обязательного медицинского

страхования. Контролируются Министерством здравоохранения и взаимодействуют с Украинским медицинским Страховым Бюро.

Можно, основываясь на уже действующем законодательстве, выстроить предполагаемую модель развития здравоохранения в Украине. В таком случае возможно решение некоторых очень важных вопросов здравоохранения и страхования:

- ❖ дополнительное финансирование здравоохранения внебюджетными средствами;

- ❖ предоставления гарантированной медицинской помощи населению и обеспечение контроля над качеством медицинских услуг со стороны страховщиков.

Таким образом, предложенная рыночная модель медицинского страхования позволит быстрыми темпами развивать лучшие медицинские учреждения и страховые компании и оставить за бортом худшие.

Не надо бояться рынка, он все расставит на свои места. ■

ЗНЯТИ ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ НОВИХ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

Олександр БОНДАРЕНКО,
президент Асоціації
фахівців з нерухомості
(ріелторів) України

Юрій КАЛЕНИЧЕНКО,
голова правління ЗАТ
“Інкомстрах”

Страхування в Україні на цей час є не розвинутим. Якщо в західних країнах у рядового громадянина великий стос страхових полісів на всі випадки життя, то у середньостатистичного українця знайти хоч один поліс практично неможливо. Реальний стан справ відбиває статистика: у США страхують 95% потенційних ризиків, а в Україні — всього 5-7%.

Про стан страхування нерухомості в Україні точної інформації взагалі немає. Окремі висновки можна зробити лише на підставі публікації звітів страховиків - членів Ліги страхових організацій України, оскільки лише вони дають розгорнуту річну звітність за видами страхування.

Водночас практика свідчить, що зростає попит на страхування нерухомості та різних ризиків, пов'язаних з її придбанням. Страхові компанії у співробітництві з агентствами, що працюють на первинному та вторинному ринках нерухомості, розробляють ряд програм з метою як задоволення зростаючого попиту, так і розширення номенклатури своїх послуг. Проте, існують певні проблеми, що не дають змоги розвиватися цьому сегменту страхових послуг.

На цей час в Україні реально здійснюються два види майнового страхування, пов'язаного з нерухомістю: від втрати майна та страхування фінансового ризику покупки нерухомості. Послуги першого виду страхування можуть надати лічена кількість компаній, хоча декларують їх багато страховиків. Послуги другого виду реально надає “Інкомстрах”. І проблема полягає не в розмірах статутних фондів, сформованих страхових резервів, а в наявності кваліфікованих фахівців. “Інкомстрах” активно співпрацює з Асоціацією фахівців з нерухомості (ріелторів) України, що дало можливість страховій компанії розвинути та вдосконалити цей страховий продукт.

“Інкомстрах” надає покупцям нерухомості страховий захист на той випадок, якщо укладені ними угоди купівлі-продажу нерухомості будуть визнані недійсними за позовами третіх осіб — тобто здійснює страхування фінансового ризику покупки нерухомості.

Новим страховим продуктом компанії, розробленим у співпраці з одним із провідних банків України є Програма, що передбачає надання страхових гарантій при здійсненні операцій із придбання житла на первинному та вторинному ринках

нерухомості в кредит, причому гарантії надаються всім учасним угоди (банку-кредитору, забудовнику, позичальнику-інвестору).

Зважаючи на значні обсяги операцій купівлі-продажу нерухомості на первинному і вторинному ринках, можна стверджувати, що, *по-перше*, потреба в такому виді страхування є великою: досвід показує, що дедалі більше клієнтів розуміють, що страхувати свій фінансовий ризик вигідно і потрібно; *по-друге* — поширення названих вище послуг буде вигідним як для всіх учасників ринку, так і для держави, яка отримуватиме додаткові надходження від укладених угод.

Проте, розвитку страхування фінансового ризику заважають відсутність: комплексного законодавчого врегулювання ринку нерухомості в цілому та ріелторської діяльності, зокрема; закону про державну реєстрацію прав на нерухоме майно; чіткого визначення терміну “фінансовий ризик”; єдиного реєстру інвестицій, що не дозволяє активно впроваджувати страхові послуги на цьому сегменті ринку. Врегулювання зазначених проблем дозволило б значно розширити страховий ринок країни. ■

РИНОК СТРАХУВАННЯ НА ПОРОЗІ КАРДИНАЛЬНИХ ЗМІН

Олександр ЗАВАДА,
голова правління НАСК "Оранта"

Страхова сфера, попри її тотальне одержавлення, в радянський період була досить розвинутою, принаймні в частині особистого страхування та страхування на селі. Весь український страховий ринок до цього часу не досяг показників колишнього Укрдержстраху (за обсягом премій він складає усього 37% Укрдержстраху, за числом працівників — 86%).

Водночас, зазнавши протягом останніх 10 років значних потрясінь, ринок страхування почав активно відвоювати втрачені позиції. У сприйнятті суспільства долається негативна спадщина раннього періоду реформ — кептивного схемного страхування та фінансових пірамід.

Вагомою ознакою зрілості ринку та передумовою відновлення довіри до нього суспільства стане створення державою належних умов для розвитку обов'язкового медичного страхування та страхування життя, в т.ч. пенсійного страхування, обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. З вирішенням цих трьох проблем і будуть пов'язані кардинальні зміни у страхуванні, що дозволить страховому ринку зайняти належне місце в економічній системі країни.

Перспективи структурних змін на страховому ринку

Підвищення фінансової надійності та забезпечення дотримання вимог законодавства до розмірів статутних фондів вимагає структурних змін на ринку страхування, зокрема — **злиття компаній**.

Його необхідність зумовлена насамперед суто економічними чинниками: посиленням конкуренції, розвитком класичного страхування, відсутністю надійних інструментів для довгострокового розміщення страхових резервів, дефіцитом можливості отримання надійного покриття ризиків на внутрішньому ринку. Крім того, створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України та посилення контролю над діяльністю страховиків з боку держави, очевидно, усуне можливість демонструвати відповідні страхові резерви, використовуючи одноденні кредити. Нарешті, вступ України найближчим часом до СОТ та поглиблення інтеграції з ЄС створюють передумови для відкриття українського страхового ринку для іноземних компаній та, відповідно, — для загострення конкуренції.

Тому сьогодні на українському ринку посилюється тенденція укрупнення. Перший досвід злиття страхових компаній свідчить про досить серйозні проблеми, що виникають на цьому шляху. Наприклад, проблеми, пов'язані з управлінням компаніями — адже різні компанії працюють на різних професійних рівнях, мають різні традиції управління та, як правило, різну спеціалізацію. Тому злиття може не лише не принести позитивного результату, а й завдати шкоди всім його учасникам. Злиття кептивних компаній взагалі є проблематичним, з огляду на несумісність інтересів їх власників. У такому випадку може відбуватися викуп таких компаній у їх власників або ж злиття груп компаній.

НАСК "Оранта" не стоїть осторонь цих процесів, усвідомлюючи, що поглиблення взаємодії, зокрема з регіональними страховими компаніями, є обопільно вигідним як для НАСК "Оранта", так і для інших компаній. Для НАСК "Оранта" це: оптимізація страхового портфеля за рахунок перестрахування у межах групи компаній; фактичне розширення своєї мережі у регіонах, в яких НАСК "Оранта" не представлена

взагалі або ж представлена лише частково; вихід на нові ринки за рахунок співстрахування та спільних програм врегулювання збитків, автоасистансу, оцінки та ін.; економія витрачання ресурсів за рахунок проведення спільних маркетингових досліджень, рекламних кампаній, лобювання інтересів у державних органах, отримання юридичних послуг, консультацій тощо.

Для інших компаній: вихід на нові ринки за рахунок застосування більш сучасних, якісних і надійних страхових продуктів, у т.ч. за рахунок збільшення регіонального охоплення в частині врегулювання збитків, автоасистансу, медичного асистансу, оцінки та ін.; спільна участь у тендерах; представництво їх інтересів на загальнодержавному рівні; можливість доступу до перестраховальних програм через НАСК “Оранта”; можливість використання знаку для товарів і послуг “Оранта”; додаткова можливість капіталізації.

Однак можливості злиття компаній НАСК “Оранта” можуть розглядатися лише після процесу асиміляції компаній і глибокого попереднього вивчення всіх проблем, що можуть виникнути у зв’язку з таким злиттям, опрацювання механізмів взаємодії.

Страховики пропонують взаємодію

Стабільність, надійність, платоспроможність компаній-страховиків як невід’ємних складових фінансового сектора безпосередньо залежать від стану справ у фондовій і банківській сферах. Страховики потребують розвитку фондового ринку України та формування його надійних інструментів, що дозволить наростити та зберегти страхові резерви у формі цінних паперів, підвищити ефективність їх розміщення загалом і на цій основі — забезпечити поступове зростання в структурі доходів страхових компаній частки, отриманої від інвестиційної діяльності.

Хоч банківський сектор і розвивається досить швидко, проте ціни на банківські послуги все ще не відповідають ринковим потребам тривалого збереження страхових резервів. Кращої альтернативи банківським депозитам у страхових компаній поки що немає.

Обопільний інтерес для обох галузей, без сумніву, має співпраця їх суб’єктів, зокрема страхування банків від шахрайства, реалізація страхових полісів через банківську мережу, страхування від зловживань з картками.

Культура страхування — необхідна передумова розвитку страхового ринку

Не менш важливою проблемою, що стоїть сьогодні як перед страховиками, так і перед державою, є **низька культура страхування та прояви недобросовісної конкуренції на страховому ринку**, зумовлені практикою кептивного страхування та підтримкою державними органами певних страхових компаній. Зрозуміло, що такі компанії можуть

дозволити собі за рахунок фактично монопольного ціноутворення застосовувати демпінгові тарифи на окремих сегментах ринку, що дестабілізує останні.

Не сприяє розвитку культури страхування існування на страховому ринку компаній зі схожими назвами¹. На ранніх етапах цим питанням не приділялося належної уваги, проте сьогодні, внаслідок розширення територіальних меж ринку та загострення конкуренції, це явище створює додаткову напруженість.

Обов’язкові види страхування: за і проти

Найближчим часом мають знайти належне місце на ринку обов’язкові види страхування. Як свідчить практика, формальне проголошення обов’язковості певного виду страхування без врегулювання цілої системи відносин, пов’язаних з цією проблемою, не є достатнім. **За умови дефіциту коштів у потенційних страхувальників, низької культури страхування загалом, досягти обов’язковості можна лише за допомогою спеціальних інструментів державного примусу:** ліцензування, економічних санкцій тощо. У зв’язку з важливістю та різноплановістю відносин, які необхідно врегулювати, запровадження будь-якого обов’язкового виду страхування потребує прийняття окремого спеціального закону.

Попри те, що збільшення числа страхувальників зумовлює зменшення розмірів страхових тарифів, велика кількість обов’язкових видів страхування входить у суперечність з державною політикою дерегулювання підприємницької діяльності та процесами демократизації суспільства. Тому **необхідно оптимізувати кількість обов’язкових видів страхування, вилучивши ті види, які дискредитують страхування загалом.** Крім того, існуючі види обов’язкового страхування мають бути структуровані та згруповані за загальною класифікацією послуг ринку: страхування майна, відповідальності та особисте страхування.

Повернути втрачене можна

Слід відзначити і таку проблему: залишаються незадоволеними очікування населення стосовно повернення грошових заощаджень у колишньому Укрдержстраху. Закон України “Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України” дещо зняв соціальну напругу, але питання повною мірою не вирішене, оскільки суми здійснених відшкодувань є мізерними, порівняно із зобов’язаннями, які взяла на себе держава.

Сьогодні розроблені альтернативні законопроекти, що пропонують інші компенсаційні механізми. Проте вважаємо, що й на підставі чинного закону можна здійснювати за рахунок коштів держбюджету **компенсації заощаджень найбільш незахищеним верствам населення**, з дотриманням положень Основного Закону та рішення Конституційного суду України з цього питання, тим самим забезпечуючи дотримання конституційного принципу соціальної держави.

¹ НАСК “Оранта” накопичила значний досвід захисту своїх прав у цій сфері. Йдеться про створення ще в 1994р. на базі п’яти регіональних дирекцій НАСК “Оранта” самостійних страхових організацій з використанням у їх назві позначення “Оранта”. Переговори стосовно зміни фірмового найменування цими компаніями дали певний позитивний результат. Так, страхова компанія “Оранта-Донбас” підписала відповідну угоду з НАСК “Оранта” та була перейменована в компанію “Орадон”. Інші ж чотири компанії продовжують використовувати назву “Оранта”.

Держава і страховий ринок: розмежування і координація

Одним з найголовніших завдань, які необхідно вирішувати на концептуальному рівні, є розмежування функцій держави та страхового ринку. На наш погляд, держава має взяти на себе саме ті ризики, які не покриваються страхуванням. Зокрема, це ризики, пов'язані з катастрофами, розміри яких перевищують можливості страхового ринку, або ж надання допомоги тим, хто не має змоги потурбуватися про себе сам — малозабезпеченим та інвалідам.

Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) пропонує таку інституційну модель регулювання ринку.

Державне регулювання здійснюється органами державної влади (Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, Національним банком України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку та ін.). З метою зниження витрат, необхідних для регулювання, держава делегує МТСБУ окремі свої функції, переважно інформаційного характеру, таким чином усуваючи конфлікт інтересів. Оскільки МТСБУ є саморегулювальною організацією страховиків, то його статут затверджується учасниками ринку, — однак відповідний орган влади (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України або Кабінет Міністрів) має погоджувати статут. У такий спосіб державне регулювання та саморегулювання буде чітко розмежоване, а також збережена їх ефективна взаємодія.

Аналогічної взаємодії та поєднання зусиль не уникнути і при запровадженні інших видів обов'язкового страхування, насамперед, **обов'язкового медичного страхування**.

Тому необхідно інтенсифікувати роботу з розгляду Верховною Радою України альтернативного проекту закону про соціальне медичне страхування, який передбачав би участь страховиків у медичному страхуванні — на противагу проекту закону "Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування", яким передбачається створення Державного медичного фонду страхування.

За умови чіткої регламентації механізмів взаємодії суб'єктів страхової діяльності і страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання можна розвивати на ринкових засадах, **знявши з держави необхідність оплачувати управлінський апарат**, що сьогодні обслуговує цей вид страхування. Так, у 2002р. на утримання системи Фонду соціального страхування державою було витрачено більше 84 млн. грн., що становить 8,4% загальної суми страхових внесків. Водночас, НАСК "Оранта", що налічує близько 12 тис. працівників, при здійсненні аналогічної діяльності щодо державного обов'язкового особистого страхування залишає

на своє утримання після сплати податків лише 3%, загальні ж витрати на утримання всієї системи НАСК "Оранта" становлять 71 млн. грн. Це при тому, що НАСК "Оранта" займається десятками видів страхування та змушена витрачати кошти на збут своєї продукції, у той час, коли Фонд соціального страхування цих витрат не несе, оскільки діє поза конкуренцією.

Ефективність розвитку ринку страхування залежить не лише від професійних дій його суб'єктів, а й від їх взаємодії з іншими регуляторами, політичними структурами, професійними об'єднаннями.

Інституційною основою такої взаємодії могла б стати **Координаційна рада з функціонування та розвитку ринків фінансових послуг**. До її завдань можна було б віднести: узгодження державної політики, що реалізується відповідними державними органами; удосконалення організаційних структур, форм і методів регулювання ринку; забезпечення координації дій державних органів, спрямованих на контроль над учасниками ринків фінансових послуг, прискорення розвитку цих ринків; здійснення аналізу законодавства України та розробку пропозицій, проектів нормативно-правових актів з питань регулювання ринків фінансових послуг і захисту прав суб'єктів фінансових відносин.

Необхідно зазначити, що в суспільстві поступово накопичується та критична маса, яка неодмінно зумовить перехід на якісно новий рівень у суспільних відносинах, пов'язаних зі страхуванням. А наскільки швидко це станеться залежить лише від самих страховиків, їх професійного рівня та готовності працювати в нових умовах. ■

ВІДСТОЮЮЧИ ІНТЕРЕСИ СТРАХОВОГО РИНКУ

Олександр ФІЛОНЮК,
президент Ліги страхових організацій України

Головною метою економічної політики будь-якої країни є збільшення темпів економічного зростання за умови фінансової стабілізації та створення на цій основі сприятливих умов для структурних перетворень.

Як свідчить світовий досвід, відчутного імпульсу зростанню національної економіки надає повноцінний розвиток страхової інфраструктури.

Сучасне страхування — одна із галузей економіки України, що досить динамічно розвивається. Обсяги операцій на ринку страхових послуг неухильно зростають. Так, за результатами діяльності страхового ринку за 2002р. частка страхування у ВВП України склала 2% проти 1,5% у 2001р.; загальний обсяг страхових премій склав 4 442 млн. грн. (проти 3 031 млн. грн. у 2001р.).

Законодавче регулювання страхового ринку спрямоване, насамперед, на задоволення соціальних потреб

Страховий ринок України розвивається в умовах стабільного нормативно-правового простору, що регламентує діяльність у страховій сфері. Це позитивний фактор, оскільки формування основ законодавства для діяльності страхового ринку має велике значення.

Страховий ринок регулюється, насамперед, законами України “Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг”, “Про страхування”, “Про внесення змін до Законів України “Про оподаткування прибутку підприємств” та “Про податок на доходи фізичних осіб”.

Норми, зокрема, двох останніх законів є винятково важливими для розвитку такого соціально значимого виду страхування, яким є довгострокове накопичувальне страхування життя. Сьогодні існує певна недовіра як держави, так і населення до страхових компаній в частині збереження ними коштів та виплати страхових відшкодувань. Однак, не можна забувати, що в усьому світі страхування життя є одним з найбільш сильних інструментів вирішення соціальних проблем.

Тепер страхування життя отримало законодавчо визначений механізм реалізації, що створить можливість його інтенсивного розвитку, а саме рівень розвитку страхування життя вважається в кожній цивілізованій країні головним показником рівня розвитку страхового ринку загалом. Вважаю, що саме в напрямі світового цивілізованого ринку зроблений дуже серйозний крок, і ті норми Закону, що сприяють розвитку довгострокового накопичувального страхування життя — виняткова подія в житті держави, громадян і страхового ринку. Крім вирішення соціальних проблем, довгострокове страхування життя є потужним джерелом інвестицій у вітчизняну економіку,

оскільки воно дозволяє акумулювати значні фінансові ресурси населення, які, на відміну від банківських ресурсів, мають довгостроковий характер.

Обов'язкове та добровільне страхування: чому віддати пріоритет?

Ми сподівалися, що нова редакція Закону України “Про страхування” дійсно дасть імпульс розвитку страхування, заохотить клієнтів до співпраці зі страховими компаніями, — і не помилилися. Стаття 6 Закону передбачає понад 20 видів добровільного страхування, а стаття 7 — 34 види обов'язкового страхування.

Проте, сьогодні, розглядаючи важливі норми, пов'язані, зокрема, із впровадженням обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, страхування об'єктів ядерної енергетики та відповідальності оператора ядерної установки за збитки, що можуть бути завдані третім особам, інших ризиків, пов'язаних з відповідальністю, і вивчаючи міжнародний досвід, ми розуміємо, що є ризики, страхування яких не повинне мати обов'язкового характеру.

Є очевидною, наприклад, необхідність впровадження обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів — враховуючи його важливість і значимість для громадян. Цей вид страхування безумовно сприятиме захисту їх майнових та особистих інтересів, позбавить їх непередбачених витрат із відшкодування завданої шкоди особам, які постраждали.

Але коли йдеться про обов'язкові види страхування, постають і проблеми. Це і прояви недобросовісної конкуренції між страховими компаніями, і демпінгування тарифів, що провокує загрозу невиконання страховими організаціями взятих на себе зобов'язань, і порушення вимог антимонопольного законодавства. Існують також приклади порушення умов

страхового законодавства України в частині проведення прозорих, відкритих тендерів з метою визначення уповноваженого страховика для здійснення того чи іншого виду обов'язкового страхування. Тим часом, відповідно до Закону України "Про страхування" всі страхові компанії мають рівні права, у т.ч. право на здійснення страхової діяльності в умовах вільної конкуренції.

Відповідальність страховиків — це їх платоспроможність

Хочу наголосити, що сьогодні все частіше постають питання про відповідальність страховиків, і не лише перед державою і законом, а насамперед — перед клієнтами. Страхові компанії не повинні забувати, що вони беруть на себе зобов'язання, які потрібно виконувати. Держава не несе відповідальності за їх зобов'язаннями, і все залежить від компетентності та порядності страховиків.

Необхідно, щоб компанії чітко дотримувалися вимог Закону України "Про страхування" стосовно нормативу платоспроможності, взятих на себе зобов'язань і їх відповідності власним резервам та активам. Адже наша галузь перебуває ще на стадії становлення, і в такій ситуації дискредитувати страхування дуже просто.

Встановлені вимоги платоспроможності є правильними й чіткими. Це рішення свідчить вже не про кількісну характеристику ринку, а про його якісне наповнення. Належне виконання зобов'язань компаніями набуває великого значення і з огляду на вимоги Європейського співтовариства.

Тому набуває актуальності питання об'єднання страхових компаній, створення страхових груп. Адже є розуміння того, що на ринку повинні бути сильні страховики, які зможуть гідно вести свій бізнес.

Крім того, об'єднання компаній допоможе зберегти потенціал компанії, її партнерів і кадри.

Саме кадри є необхідним елементом розвитку страхової компанії і розбудови страхової справи. За 10-річну історію українського страхового ринку, в нелегких умовах становлення національної ринкової економіки, ми сформували такий потенціал, а в період реорганізації головним завданням є збереження людей.

Повертаючись до питання платоспроможності та формування резервів, слід сказати, що ситуація з формуванням резервів є набагато складнішою. Адже резерви компанії — це її активи, і від того, куди вони будуть спрямовані, як працюватимуть, залежить прибуток не лише страхової компанії, але й її клієнтів. Тому Ліга страхових організацій України (ЛСОУ) висунула ініціативу розробки проектів нових положень стосовно формування та розміщення резервів окремо для страховиків з ризикових видів страхування та із страхування життя. Проекти подані на розгляд до органів державної влади, сподіваємося, що вони будуть прийняті на користь страхового ринку. З одного боку, необхідно надавати більше ініціативи страховим організаціям, з іншого — ми розуміємо вимоги держави, оскільки без покриття резервних зобов'язань не може бути відповідального страхування.

Крім цього, відповідно до норм Закону "Про страхування", резерви страхових компаній можуть інвестуватися в національну економіку, як це відбувається в країнах з давніми страховими традиціями. Сподіваюся, що інвестування страхових резервів в українську економіку, стане для наших страхових компаній одним із пріоритетних напрямів розміщення резервів.

Враховуючи всі існуючі на страховому ринку проблеми та не вирішені питання, ми покладаємо великі сподівання на новий регулюючий орган — Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України. Адже для ефективного розвитку ринків фінансових послуг, у т.ч. і ринку страхування, важливою є роль державного контролю та нагляду.

Ми вже відчуваємо підтримку нового регулюючого органу, бачимо розуміння ним проблем ринку (це і питання діяльності страхових посередників, і формування та розміщення резервів, перестрахування, реорганізація і ліквідація страхових компаній, валютне регулювання страхової діяльності тощо) і бажання допомоги в їх розв'язанні.

Формування національного страхового ринку — передумова інтеграції до європейського і світового економічного простору

Не можна обминути увагою питання європейської інтеграції та глобалізації ринків. Уже сьогодні здійснюється активна політика стосовно впровадження норм і стандартів європейського законодавства в страховій сфері.

ЛСОУ підтримує досить активні зв'язки із страховиками та об'єднаннями страховиків з понад 50 країн світу. Відбувається обмін інформацією, встановлюються дружні стосунки.

Страховий ринок України вже може презентувати свої досягнення й активно це робить. Як приклад, можна назвати щорічний Міжнародний Ялтинський форум учасників страхового ринку, організатором якого є ЛСОУ. Цей форум є значною подією для страховиків не лише країн СНД, але й Європи та Америки.

В рамках процесу приєднання України до Світової організації торгівлі, триваючої інтеграції України до європейського та світового фінансових ринків, пріоритетними й стратегічно важливими напрямками мають стати зміцнення та розвиток національного страхового ринку.

Створення системи національного страхування — наше завдання, над реалізацією якого необхідно активно працювати. Хоча зроблені значні кроки в законодавчому та нормативному регулюванні страхової справи в Україні, вважаю, що законодавством ще не достатньо врегульовані важливі питання пов'язані з проблемами і перспективами розвитку страхування в Україні. Тому ЛСОУ вже підготувала й направила до Кабінету Міністрів України **проект Концепції розвитку страхового ринку України на період до 2010р.** Основною метою проекту Концепції є створення конкурентоздатного на міжнародному ринку національного страхового продукту.

Головним результатом Концепції розвитку вітчизняного страхування на період до 2010р. очікується істотне підвищення його надійності. Одночасно передбачається підвищення функціональної ролі страхового сектора в економіці України, поступове наближення параметрів національного страхового сектора до показників діяльності страхових систем країн - лідерів за рівнем економічного розвитку з групи країн з перехідною економікою.

Вважаю, що вже зараз необхідно мислити на перспективу.

Проте, зазначу, що без популяризації страхування, агітації, формування позитивного іміджу серед населення нам буде складно просуватися далі. Необхідно виховувати в людях розуміння того, що страхування є невід'ємною частиною їх життя. Лише досягнувши єдності поглядів, зможемо побудувати дійсно відповідальний і стабільний страховий ринок в Україні. ■